

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ

**DIŞ TİCARETİN YAPISAL SORUNLARI,
BU SORUNLARIN FİRMALARIN FAALİYETLERİ
ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: MALATYA ÖRNEĞİ**

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi M. Cem DANACI

HAZIRLAYAN
Metin KETBOĞA

MALATYA-2020

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

DIŞ TİCARETİN YAPISAL SORUNLARI, BU SORUNLARIN
FİRMALARIN FAALİYETLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ:
MALATYA ÖRNEĞİ

DOKTORA TEZİ

HAZIRLAYAN

Metin KETBOĞA

DANIŞMAN

Dr. Öğr. Üyesi M. Cem DANACI

MALATYA-2020

T.C.

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**DIŞ TİCARETİN YAPISAL SORUNLARI, BU
SORUNLARIN FİRMALARIN FAALİYETLERİ
ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: MALATYA ÖRNEĞİ**

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN

HAZIRLAYAN

Dr. Öğr. Üyesi M. Cem DANACI

Metin KETBOĞA

Jürimiz 16/01/2020 tarihinde savunma sınavı sonucunda bu doktora tezini (oybirliği) ile başarılı olarak İşletme Anabilim, Muhasebe-Finansman Bilim dalında doktora tezi olarak kabul etmiştir.

Jüri Üyelerinin Unvan Ad Soyadı

1. Prof. Dr. Recep KARABULUT (Başkan)
2. Prof. Dr. Ahmet UĞUR
3. Dr. Öğr. Üyesi M. Cem DANACI (Danışman)
4. Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ŞİT
5. Dr. Öğr. Üyesi CebraİL TELEK

İmzası

.....
.....
.....
.....
.....

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun.....tarih vesayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Mehmet KUBAT

Enstitüsü Müdürü

ONUR SÖZÜ

Dr. Öğr. Üyesi M. Cem DANACI danışmanlığında doktora tezi olarak sunduğum “**Dış Ticaretin Yapısal Sorunları, Bu Sorunların Firmaların Faaliyetleri Üzerindeki Etkileri: Malatya Örneği**” başlıklı bu çalışmanın bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün yapıtların hem metin içinde hem de kaynakça yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Metin KETBOĞA

ÖNSÖZ

“Dış Ticaretin Yapısal Sorunları, Bu Sorunların Firmaların Faaliyetleri Üzerindeki Etkileri: Malatya Örneği” başlıklı çalışma İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme ABD Muhasebe Finans Bilim Dalı Doktora Programı kapsamında Dr. Öğr. Üyesi M. Cem DANACI danışmanlığında hazırlanmış bir doktora tezidir. Bu çalışma Malatya’da dış ticaretin yapısal sorunlarının araştırılarak firmaların faaliyetleri üzerindeki etkilerini incelemek ve bu sorunlara çözüm önerileri sunmak amacıyla hazırlanmıştır.

Doktora tez çalışmamın yürütülmesinde ve sonuçlanmasında emeği geçen ve bilimsel destekleriyle beni her daim yönlendiren, yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Sayın Dr. Öğr. Üyesi M. Cem DANACI’ya en içten şükranlarımı sunarım. Bilgi, tecrübe ve fikirlerini benimle paylaşarak çalışmama önemli katkıları bulunan tez izleme komitesi üyeleri Sayın Prof. Dr. Recep KARABULUT’A ve Sayın Prof. Dr. Ahmet UĞUR hocalarıma çok teşekkür ederim.

Metin KETBOĞA

ÖZET

Dış Ticaretin Yapısal Sorunları, Bu Sorunların Firmaların Faaliyetleri Üzerindeki Etkileri: Malatya Örneği

Dış ticaret, döviz girdisi sağlaması yönüyle ülkelerin en önemli gelir kaynaklarından biridir. Dış ticaret farklı coğrafyada bulunan firmalar arasında gerçekleşmektedir. Bu durum çeşitli yapısal sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu yapısal sorunlar, ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre ülkeleri farklı derecede etkilemektedir.

Bu çalışmada, Malatya ilinde Ticaret ve Sanayi Odasına kayıtlı aktif faaliyet gösteren üretim ve ticaret yapan 75 dış ticaret firmasından 50 firmaya 2018 yılı içinde bir anket uygulaması yapılarak Malatya’da dış ticaretin yapısal sorunları tespit edilmeye çalışılmış ve çözüm önerileri sunulmuştur. Anket uygulamasının analiz aşamasında IBM SPSS 24. programından yararlanılmıştır. Çalışmada dört faktör belirlenmiş bu faktörlerin kendi aralarında yüksek ilişki olup olmadığı Varimax Döndürme tekniği ile saptanmaya çalışılmıştır. Çalışmada, Bartlett’in Küresellik testi ile korelasyon matrisindeki ilişkilerin faktör analizi yapacak ölçüde yeterli olup olmadığı test edilmiş, ölçümün içsel tutarlılığını tespit etmek ve ölçüde homojenliği ortaya koymak amacıyla Cronbach’s Alpha katsayısı (α) kullanılmıştır. Hipotezlere ilişkin bulguları tespit etmek amacıyla T-test, (One Way) ANOVA ve Çoklu Doğrusal Regresyon analizleri kullanılarak değişkenlerin faktörlere göre dağılımı, anlamlılık düzeyleri ve etkileri incelenerek sonuçlar yorumlanmıştır.

Bu çalışmada yapılan literatür taramasında da aşağıda anket çalışmamızda tespit ettiğimiz sorunlara benzer etken unsurların yer aldığı tespit edilmiştir. Anket çalışmamızda özellikle dış ticaretin yapısal sorunlarından; kur riski, ödeme şekilleri, ithalata bağımlılık, kur politikaları, Gümrük Birliği Anlaşmasının kısıtlayıcı hükümleri, bürokratik engeller, kota ve vergi uygulamaları, nitelikli eleman eksikliği, finansman sorununun ve ayrıca dolaylı olarak da bu sorunların etkisi ile ortaya çıkan dış ticaret açığı sorununun belirgin ve baskın olduğu gözlemlenmiştir.

Anahtar Sözcükler:

Dış Ticaret, Dış Ticaretin Yapısal Sorunları, İhracat, İthalat

ABSTRACT

Structural Problems of Foreign Trade, The Effects of These Problems on The Activities of Firms: Malatya Case

Foreign trade is one of the most important income sources of the countries in terms of providing foreign currency input. Foreign trade takes place among companies in different geographies. This case causes various structural problems. These structural problems affect countries differently according to the development level of them.

In this study, the structural problems of foreign trade in Malatya were tried to be determined and solutions were proposed by applying a questionnaire to 50 companies from 75 foreign trade companies engaged in active production and trade registered in the Chamber of Commerce and Industry in Malatya province in 2018. IBM SPSS 24 program was used during the analysis of the survey application. In the study, four factors were determined and it was tried to determine whether these factors were highly correlated with Varimax Rotation technique. In the study, it was tested whether Bartlett's correlation matrix with the Globalization test was sufficient to perform factor analysis, and Cronbach's Alpha coefficient (α) was used to determine the internal consistency of the measurement and to demonstrate homogeneity in the measurement. In order to determine the findings related to the hypotheses, T-test, (One Way) ANOVA and Multiple Linear Regression analyzes were used to analyze the distribution of variables by factors, their significance levels and effects, and the results were interpreted.

In the literature review of this study, it was found that the below factors which are similar to the problems that we found in our survey study. In our survey, It has been observed that especially the structural problems of foreign trade which are exchange risk, payment methods, dependency on imports, exchange rate policies, restrictive provisions of the Customs Union Agreement, bureaucratic obstacles, quota and tax practices, lack of qualified personnel, financing problem and foreign trade deficit problem which show up as a result of these problems, are distinct and dominant.

Key Words:

Foreign Trade, Structural Problems of Foreign Trade, Export, Import

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY SAYFASI.....	III
ONUR SÖZÜ	IV
ÖNSÖZ.....	V
ÖZET.....	VI
ABSTRACT.....	VII
İÇİNDEKİLER.....	VIII
KISALTMALAR LİSTESİ.....	XII
TABLolar LİSTESİ.....	XIV
GRAFİKLER LİSTESİ.....	XVII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DIŞ TİCARET

1.1. DIŞ TİCARET KAVRAMI.....	5
1.1.1. Ülkelerin Dış Ticarete Yönelme Nedenleri.....	6
1.1.1.1.Mutlak Üstünlük Teorisi.....	7
1.1.1.2.Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi.....	7
1.1.2. Dış Ticaretin Ülkeye Yararları ve Zararları.....	8
1.1.2.1. Tüketicilerin Elde Ettiği Yararlar ve Karşılaştıkları Zararlar.....	8
1.1.2.2. Üreticilerin ve Çalışanların Elde Ettiği Yararlar ve Karşılaştıkları Zararlar.....	9

1.1.2.3. Ülkenin Elde Ettiği Yararlar ve Karşılaştıkları Zararlar..	9
1.2. TÜRKİYE'DE DIŞ TİCARETİN GELİŞİMİ	10
1.2.1. Türkiye'nin 1980 Öncesi Dış Ticareti.....	11
1.2.2. Türkiye'nin 1980 Sonrası Dış Ticareti.....	16

İKİNCİ BÖLÜM

DIŞ TİCARETİN YAPISAL SORUNLARI

2.1. DÜNYADA DIŞ TİCARETİN YAPISAL SORUNLARI.....	20
2.1.1. Azgelişmiş Ülkelerde Dış Ticaretin Yapısal Sorunları.....	21
2.1.2. Gelişmekte Olan Ülkelerde Dış Ticaretin Yapısal Sorunları.....	22
2.1.3. Gelişmiş Ülkelerde Dış Ticaretin Yapısal Sorunları.....	25
2.2. TÜRKİYE'DE DIŞ TİCARETİN YAPISAL SORUNLARI.....	27
2.2.1. Dış Ticaret Açığı.....	28
2.2.2. Dış Ticarete Ortaya Çıkan Kur Riski.....	39
2.2.2.1. Döviz Kuru Riskinden Korunma Metotları.....	43
2.2.2.1.1. İçsel Korunma Metotları.....	43
2.2.2.1.2. Dışsal Korunma Metotları.....	44
2.2.2.2. Türkiye'de Döviz Kuru Riskinden Korunma Metotlarını Kullanırken Yaşanan Sorunlar.....	46
2.2.3. Ödeme Şekillerine Göre Ortaya Çıkan Yapısal Sorunlar.....	48
2.2.3.1. Peşin Ödeme Sistemi.....	49
2.2.3.2. Akreditifli Ödeme Sistemi.....	49
2.2.3.3. Vesaik Mukabili Ödeme Sistemi.....	50

2.2.3.4. Mal Mukabili Ödeme Sistemi.....	50
2.2.3.5. Kabul Kredili Ödeme Sistemi.....	50
2.2.4. İhracatın İthalata Bağımlılığı.....	54
2.2.4.1. Dış Ticarete Bağımlılığın Nedenleri.....	55
2.2.4.1.1. Döviz Kurlarındaki Gelişmeler ve Ulusal Paranın Aşırı Değerlenmesi.....	56
2.2.4.1.2. İstikrarsız Ekonomik Yapı.....	56
2.2.4.1.3. Özel Sektör Yatırımlarının Yetersizliği.....	56
2.2.4.1.4. Enerji Maliyetleri.....	57
2.2.4.1.5. İhracatın Tek Pazar ve Tek Ürüne Bağlı Yapısı...58	
2.2.4.1.6. Faiz Oranlarına Bağlı Gelişmeler.....	58
2.2.5. Döviz Kuru Politikalarından Dolayı Oluşan Yapısal Sorunlar.....	60
2.2.5.1. Sabit Döviz Kuru Sistemi	61
2.2.5.2. Dalgalı Kur Sistemi	63
2.2.5.3. Karma Döviz Kuru Sistemi.....	65
2.2.6. Gümrük Birliği Anlaşması ve Kısıtlayıcı Hükümleri.....	67
2.2.7. Dış Ticaretteki Bürokratik Engeller.....	70
2.2.8. Gümrük Vergileri ve Kota Uygulamaları.....	72
2.2.9. Nitelikli Dış Ticaret Elemanı Eksikliği Sorunu.....	75
2.2.10. Dış Ticaretin Finansmanı Sorunu.....	76
2.2.10.1. Türkiye’de Dış Ticaretin Finansmanında Kullanılan Teknikler.....	78

2.2.10.1.1. Türk Eximbank Kredileri.....	78
2.2.10.1.2. Leasing.....	81
2.2.10.1.3. Faktöring.....	81
2.2.10.1.4. Forfaiting.....	82

2.2.10.2. Türkiye’de Dış Ticaretin Finansmanında Yaşanan Sorunlar.	82
--	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DIŞ TİCARETİN YAPISAL SORUNLARI, BU SORUNLARIN FİRMALARIN FAALİYETLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ – AMPİRİK ANALİZ

3.1. Literatür Çalışması.....	84
3.1.1. Uluslararası Literatür Çalışması.....	84
3.1.2. Ulusal Literatür Çalışması.....	85
3.2. Yöntem ve Metodoloji.....	95
3.3. Bulgular.....	96
3.4. Tanımlayıcı İstatistikler.....	96
3.4.1. Araştırmada Kullanılan Ölçeklerin Geçerlilik ve Güvenirlilik Analizlerine İlişkin Bulgular.....	105
3.4.2. Araştırma Modeli ve Hipotezine İlişkin Bulgular.....	110
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	129
ANKET UYGULAMASI (SORULAR).....	138
KAYNAKÇA.....	142

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AŞ	: Anonim Şirket
ATR	: Dolaşım Sertifikası
ARGE	: Araştırma Geliştirme
CE	: Avrupa Normlarına Uygunluk
DA	: Dokümanlara Karşı Kabul
DBT	: Döviz Beyan Tutanağı
DT	: Dış Ticaret
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
DP (CAD)	: Vesaik Mukabili Ödeme
EUR	: Avrupa Birliği Para Birimi
ETKB	: Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı
F	: Frekans
GATT	: Gümrük Tarifeleri Ticaret Genel Anlaşması
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
H	: Hipotez
ICC	: Uluslararası Ticaret ve Sanayi Odası
KDV	: Katma Değer Vergisi
KMO	: Keşfedici Faktör Analizi

KOBİ	: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
LC	: Akreditif
LDT	: Limited Şirket
MTB	: Malatya Ticaret Borsası
OICA	: Uluslararası Motorlu Araç İmalatçıları Örgütü
ORT	: Orta Doğu
P	: Pearson
R	: Regresyon
RSY	: Rusya
SIPRI	: Stockholm Uluslararası Barış Araştırma Enstitüsü
Şİ	: Şirket
TAREKS	: Dış Ticarete Risk Esaslı Kontrol Sistemi
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TL	: Türk Lirası
TMMOB	: Türk Mühendis ve Mimarlar Odası Birliği
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
USD	: Amerikan Doları
VOB	: Vadeli İşlemler ve Opsiyon Borsası
VİOP	: Vadeli İşlem ve Opsiyon Piyasası
β	: Beta Katsayısı

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1.1	1930-1946 Yılları Arasında Türkiye'nin Dış Ticaret Rakamları.....	12
Tablo 1.2	1947-1979 Yılları Arasında Türkiye'nin Dış Ticaret Rakamları.....	14
Tablo 1.3	2010-2018 Yılları Arasında Türkiye'nin Dış Ticaret Rakamları.....	19
Tablo 2.1	Almanya, Hollanda ve Japonya'nın 2014-2018 Yılları Arasında Dış Ticaret Rakamları.....	26
Tablo 2.2	Türkiye'nin 1980 ve 2018 Yıllarında Dış Ticaret Rakamları.....	30
Tablo 2.3	2018 Yılında Türkiye'nin Ana İthalat Kalemleri.....	31
Tablo 2.4	2009-2018 Yılları Arasında Türkiye'de İhracatın İthalatı Karşılama Oranları.....	33
Tablo 2.5	Dünya Bor Rezervinin Ülkelere Göre Dağılımı.....	34
Tablo 2.6	2009-2013 ve 2014-2018 Yılları Arasında En Fazla Silah İhracatı Yapan Ülkelerin Dünya Silah Ticaretindeki Payı.....	36
Tablo: 2.7	2016-2018 Yılları Arasında Dünyada En Fazla Otomotiv İhracatı Yapan İlk 20 Ülkesi.....	38
Tablo: 2.8	Türkiye'nin 2016-2018 Yılları Arasında Otomotiv Sektöründeki Dış Ticaret Rakamları.....	39
Tablo: 2.9	2018 Yılı İçinde Türkiye'de Yapılan Dış Ticaret İşlemlerinin Döviz Cinsine Göre Dağılımı.....	40
Tablo 2.10	2009-2018 Yılları Arasında Türkiye'de Türk Lirası ile Yapılan Dış Ticaret Rakamları.....	41

Tablo 2.11	2009-2018 Yılları Arasında Ödeme Şekline Göre	
	Türkiye'nin Toplam İhracatı.....	51
Tablo 2.12	2009-2018 Yılları Arasında Ödeme Şekline Göre	
	Türkiye'nin Toplam İthalatı.....	52
Tablo 2.13	Türkiye'de 2016-2018 Yılları Arasında Elektrik Enerjisi	
	Üretiminde Kullanılan Kaynaklar.....	57
Tablo 2.14	2009-2018 Yılları Arasında Türkiye'nin Dış Ticaret Rakamları,	
	Değişim Yüzdeleri ve İhracatın İthalatı Karşılama Oranları.....	59
Tablo 3.1	Katılımcıların Demografik Sorulara Vermiş Oldukları Cevapların	
	Frekans ve Yüzde Analizi.....	97
Tablo 3.2	Dış Ticaretin Yapısal Sorunlarına İlişkin Sorulara Verilen Cevapların	
	Frekans ve Yüzde Analizi	101
Tablo 3.3	Anket Sorularının KMO ve Bartlett Değerleri.....	106
Tablo 3.4	Döviz Kuru Ölçeğine Ait Toplam Açıklanan Varyans Oranları.....	107
Tablo 3.5	Döviz Kuru Ölçeğinin Dönüştürülmüş Bileşenler Matrisi.....	108
Tablo 3.6	Döviz Kuru Ölçeğinin Güvenilirlik Analizi	
	(Cronbach's Alpha Değeri).....	109
Tablo 3.7	Döviz Kuru Ölçeği Faktörlerinin Tanımlayıcı İstatistik Bilgileri.....	110
Tablo 3.8	Araştırma Hipotezleri.....	111
Tablo 3.9	Araştırma Modeli I.....	113
Tablo 3.10	Pearson Korelasyon Katsayıları.....	113
Tablo 3.11	Regresyon Analizi Sonuçları.....	114

Tablo 3.12	Araştırma Modeli II.....	115
Tablo 3.13	Pearson Korelasyon Katsayıları.....	115
Tablo 3.14	Regresyon Analizi Sonuçları.....	116
Tablo 3.15	Araştırma Modeli III.....	117
Tablo 3.16	Pearson Korelasyon Katsayıları.....	117
Tablo 3.17	Regresyon Analizi Sonuçları.....	118
Tablo 3.18	Araştırma Modeli IV.....	119
Tablo 3.19	Pearson Korelasyon Katsayıları.....	119
Tablo 3.20	Regresyon Analizi Sonuçları.....	120
Tablo 3.21	Firma Yaşına Göre Dış Ticaret Finansmanı Anova Testi Sonuçları..	121
Tablo 3.22	Firma Yaşı Dış Ticaret Finansmanı Göre Tukey Testi Sonucu.....	121
Tablo 3.23	İşletme Faaliyet Türüne Göre Dış Ticaret Finansmanı Anova Testi Sonuçları.....	122
Tablo 3.24	Dış Ticaret Finansmanı Faktörünün İşletme Faaliyet Türüne göre Tukey Testi Sonucu.....	122
Tablo 3.25	Dış Ticaret Faaliyetlerine Göre Dış Ticaret Hacmi Anova Testi Sonuçları.....	124
Tablo 3.26	Dış Ticaret Hacmi Faktörünün Dış Ticaret Faaliyetine göre Tukey Testi Sonucu.....	125
Tablo 3.27	Ticari Para Birimi Göre Döviz Kur Sistemi Anova Testi Sonuçları	125
Tablo 3.28	Döviz Kur Sistemi Ticari Para Birimine göre Tukey testi sonucu....	126
Tablo 3.29	Hipotez Değerlendirme Sonuçları.....	127

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1.1 1930-1946 Yılları Arasında Türkiye'nin Dış Ticaret Rakamları..... 13

Grafik 1.2 1947-1979 Yılları Arasında Türkiye'nin Dış Ticaret Rakamları..... 15

GİRİŞ

Dış ticaret, bir ülkeye döviz girdisi sağlayan önemli ekonomik yollardan biridir. Türk ekonomisinin dış ticaret yapısına ve dış ticaret hacminin gelişimine bakıldığında özellikle 1980'lerin sonlarına doğru ihracata yönelik üretim ve ticaret hareketleri liberalleşme süreciyle birlikte dış ticaret faaliyetlerinin artmasını sağlamıştır. Bu dönemde ihracatın artırılmasına yönelik birçok düzenleme yapılmıştır. Söz konusu düzenlemeler sonrasında gerçekleşen dışa açılma süreci ile birlikte Türkiye'nin hem ihracatında hem de ithalatında hızlı artışlar yaşanmıştır. Ancak bu süreçte ihraç edildenden daha fazla mal ve hizmet ithal edilmeye başlandığı için gerek tüketim gerekse de üretim yapısı ithal girdilere bağımlı hale gelmiştir (Konak 2018:6).

İhracatın ve ithalatın artması ile beraber dış ticareti etkileyen bazı ekonomik unsurlarda olumlu ve olumsuz gelişmeler yaşanmış, olumsuz gelişmeler zamanla yapısal sorunların oluşmasına sebep olmuştur.

Bu çalışmada, yapılan literatür taramasında Türkiye'de dış ticaretin yapısal sorunları olarak üzerinde yoğun olarak durulan sorunların: kur riski, ödeme şekilleri, ithalata bağımlılık, kur politikaları, Gümrük Birliği anlaşmasının kısıtlayıcı hükümleri, bürokratik engeller, kota ve vergi uygulamaları, nitelikli eleman eksikliği, finansman sorunu ve ayrıca dolaylı olarak da bu sorunların etkisi ile ortaya çıkan dış ticaret açığı sorunu olduğu görülmüştür.

Çalışmamızda, dış ticaretin yapısal sorunları ve bu sorunların firmalara olan etkilerini tespit etmeye yönelik olarak Malatya'da Ticaret ve Sanayi Odasına kayıtlı aktif faaliyet gösteren 75 dış ticaret firmasından 50 firmaya 2018 yılı içinde bir anket uygulaması yapılmıştır. Anket uygulaması sonucunda elde edilen veriler, IBM SPSS 24. programından yararlanılarak değerlendirmeye alınmıştır. Anket uygulaması, dış ticaret alanında faaliyet gösteren hem üretim hem de hizmet sektöründe olan ihracat ve ithalat yapan firmalara uygulanmıştır.

Çalışma ile ilgili yapılan analizlerde, frekans analizi ve keşfedici faktör analizi kullanılarak ölçeklere ilişkin güvenilirlik sonuçları bulunmuştur. Keşfedici faktör analizlerinde, "bağımsızlık, yorumlamada açıklık ve anlamlılık" sağlamak amacıyla elde edilen faktörlere eksen döndürme teknikleri uygulanmıştır. Böylelikle faktörlerin

kendi aralarındaki ilişkilerinde, yüksek ilişki olup olmadığı ortaya konulmuştur. Bu nedenle çalışmada, temel bileşenler analizi ile dik döndürme tekniklerinden en sık kullanılan Varimax Döndürme tekniği kullanılmıştır.

Bunun yanında Bartlett'ın Küresellik testi ile korelasyon matrisindeki ilişkilerin faktör analizi yapacak ölçüde yeterli olup olmadığı test edilmiş, yine ölçümün içsel tutarlılığını tespit etmek ve ölçüde homojenliği ortaya koymak amacıyla Cronbach's Alpha katsayısından (α) faydalanılmıştır. Araştırma modeli ve hipotezine ilişkin bulguları tespit etmek amacıyla T-testi, (One Way) ANOVA ve Çoklu Doğrusal Regresyon analizleri yapılmıştır. Bu yolla değişkenlerin faktörlere göre dağılımı, anlamlılık düzeyleri ve etkileri incelenmiştir.

Yapılan anket uygulaması sonucunda tespit edilen sorunlar şu şekildedir.

Kur Riski Sorunu: Dış ticarete yabancı para biriminin kullanılması kur riskinin oluşmasına neden olmaktadır. Döviz kurlarındaki oynaklıklar zamanında kontrol altına alınamadığı takdirde dış ticaret firmaları bu durumdan olumsuz yönde etkilenebilmektedir (Geçer, 2017:81-86).

Ödeme Şekilleri İle İlgili Sorunlar: Uluslararası ticarete çeşitli ödeme şekilleri vardır. Bu ödeme şekillerinin bazıları ithalatçıların bazıları ise ihracatçıların lehinedir. İhracatçıların lehine olan ödeme şekilleri ürün bedelinin sevk öncesinde alınmasını sağlayan ödeme şekilleri iken ithalatçıların lehine olan ödeme şekilleri ürünün tesliminden sonra yapılan ödeme şekilleridir. Türkiye'nin 2009-2018 yılları arasında yapmış olduğu ihracatın neredeyse üçte ikisi ihracatçıların aleyhine olan mal mukabili ödeme şekli ile ithalatının ise neredeyse yarısı peşin ödeme veya peşin ödeme sistemine yakın olan ödeme şekilleri ile gerçekleştiği görülmektedir (TÜİK, 2018).

İthalata Bağımlılık: İhraç edilecek ürünlerde kullanılan ithal girdiler ihracatın ithalata bağımlı olmasına neden olmaktadır. Dış ticarete bağımlılığının nedenleri şu şekilde sıralanabilir (İnançlı ve Konak, 2011: 344).

- Döviz kurlarındaki gelişmeler ve ulusal paranın aşırı değerlenmesi,
- İstikrarsız ekonomik yapı,
- Özel sektör yatırımlarının yetersizliği,

- Enerji maliyetleri,
- İhracatın tek pazar veya tek ürüne bağlı yapısı,
- Faiz oranlarına bağlı gelişmeler.

Kur Politikaları: Türkiye’de yıllar itibari ile çeşitli döviz kuru sistemleri kullanılmıştır. Döviz kuru sistemleri sabit, dalgalı ve karma olmak üzere üç ana başlık halinde incelenebilir. Türkiye, 2001 krizinden sonra müdahaleli dalgalı döviz kuru sistemini kullanmaya başlamıştır. Bu kur sisteminde, kurlar piyasada serbest hareket ederken aşırı oynaklık durumunda Merkez Bankasının müdahaleleriyle kur istenilen seviyelere çekilmeye çalışılmaktadır. Fakat bazen küresel piyasalarda yaşanan derin krizler kurların müdahalelerle bile istenilen seviyelere kısa sürede gelmesinin önüne geçmekte ve ülke ekonomisi bundan zarar görebilmektedir (Eğilmez, 2019).

Gümrük Birliği Anlaşmasından Kaynaklanan Sorunlar: Türkiye, 01.01.1996 tarihi itibari ile AB ile Gümrük Birliği anlaşmasını imzalamış ve AB ile ticarete mevcut gümrük vergileri, eş etkili vergiler ve miktar kısıtlamalarıyla, her türlü eş etkili tedbirin kaldırılmasını kabul etmiştir. Ayrıca birlik dışında kalan üçüncü ülkelere yönelik olarak da ortak gümrük tarifelerini uygulamıştır (Çimen, 1996:20). Gümrük Birliği bir entegrasyon modelidir. Entegrasyon içindeki ülke ekonomilerine serbestlik sağlayıp ticarete engel oluşturacak kısıtlamaların kaldırılması hedeflenmektedir. Bu anlaşma, üye ülkeler içinde Türkiye’nin yararına sonuçlar doğursa da üçüncü ülkelerle yapılan anlaşmalarda Türkiye’ye kısıtlayıcı hükümler getirdiği için Türkiye’nin dış ticaretini olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Aktaş ve Güven, 2003:1-15).

Bürokratik Engeller: Bürokrasi, devletin yönetim mekanizması anlamına gelmektedir. Bürokrasi de temel amaç hizmetlerin gelmesine aracılık etmek ve vatandaşın işini kolaylaştırmaktır (Akçakaya, 2016:669-694). Bürokratik engeller, işlerin yavaşlamasına neden olmaktadır. Yine, nitelikli dış ticaret elemanı bulma sorunu dış ticaret firmalarının büyümesine ve dünyaya entegre olmasının önüne geçerek dış ticaretin yapısal bir sorunu haline gelmiştir.

Finansman Sorunu: Finansman, bir işletmenin sürekliliğini arz ettirmesi yönüyle üzerinde hassasiyetle durulması gereken bir konudur. Türkiye’de dış ticaret hacminin artması ile beraber finansmana olan ihtiyaç da artmaktadır. Türkiye’de dış ticaret

hacminin artması için dış ticaret firmalarının finansman sorununun çözülmesi oldukça önemli bir hale gelmiştir.

Dış Ticaret Açığı Sorunu: Dış ticaret açığı sorunu yukarıda belirtilmiş olan sorunların bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Dış ticaret açığının oluşmasının çeşitli sebepleri vardır. Özellikle döviz kurlarındaki hareketlilik nedeniyle yatırımlar olumsuz etkilenmektedir. Yatırımların olumsuz etkilenmesi üretim hacminin daralmasına ve ihracatın azalmasına neden olmaktadır (Koç ve Değer, 2010:80). Bunun yanında döviz kurlarındaki aşırı düşüş zaman zaman ithalatı daha cazip hale getirmektedir. İthalatın cazip hale gelmesi ithalat oranlarının artmasına neden olmaktadır. İhracatın azalması ithalatın artması ise dış ticaret açığının oluşmasına neden olmaktadır (Özdemir ve Ordu, 2013:29). Dış ticaret açığının oluşmasının diğer bir nedeni katma değeri düşük ürün üretimi ve ihracatıdır. Katma değer üretilmeden ihraç edilecek ürünlerde gelirin istenilen seviyelerde olması mümkün değildir. Katma değeri yüksek ürün üretmenin yolu ar-ge çalışmalarıyla mümkündür (Özkan ve Yılmaz, 2017:1-12).

BİRİNCİ BÖLÜM

DIŞ TİCARET

1.1. DIŞ TİCARET KAVRAMI

Dış ticaret, bağımsız ülkeler arasında gerçekleştirilen mal, hizmet, sermaye ve fikri mülkiyet hakları ticaretinin tümüdür. Bu anlamda dış ticaret, bir ülkede üretilen malların, sağlanan hizmetlerin, sermayenin ve fikri mülkiyet haklarının başka ülkelerde veya bölgelerde satılması, dağıtılması veya başka şekillerde fayda yaratılması yoluyla tüketicilere veya aracılara sunulması faaliyetlerinin tümünü kapsar. En dar anlamda dış ticaret, ithalat ve ihracat faaliyetlerinin toplamıdır (Gültekin ve Savcı, 2008:1).

Dış ticaret ödeme şekline, teslim şekline ve ülkelerin mevzuatlarına göre bazen karmaşık bazen de kolay gerçekleşen bir ticaret türüdür. Firmaları, uluslararası piyasalara mal satmaya veya uluslararası piyasalardan mal almaya iten temel faktör ticari kazançtır.

Dış ticaret 4 grupta sınıflandırılabilir (Gürsoy, 2009:2).

- 1) Normal Ticaret
- 2) Bağlı Ticaret
- 3) Sınır Ticareti
- 4) Serbest Bölge Ticareti

a. Normal Ticaret

Bir ülkenin dış ticaretinde kambiyo rejimi çerçevesinde serbest döviz ile yapılan ve mevzuat ile özel bir ayrıcalık tanınmayan ticaret türüdür (Gürsoy, 2009:2).

b. Bağlı Ticaret

İki ülke arasında yapılan ticari sözleşmede ihracatçı ülkenin ithalatçı ülkeden ihracat bedeli için döviz dışında başka bir işlem veya taahhüt talep

etmesi şeklinde yapılan ticarettir. Örneğin, Türkiye ile Rusya arasında 1984 yılında imzalanan doğalgaz anlaşması ile Türkiye, Rusya'dan doğalgaz ithal etmektedir. Rusya'da bu doğal gaz bedelinin %35'i kadar miktarda Türkiye'den ihracat malı satın alma, %35'i kadarda Türk müteahhitlere ödeme yapma yükümlülüğü üstlenmiştir (Gürsoy, 2009:2). Bağlı ticaret yolu ile her iki ülke hem ihracat hem de ithalat yaparak yapılan dış ticaret anlaşmasından kazanç elde etmektedirler.

c. Sınır Ticareti

Sınır ticareti, iki komşu ülke arasında anlaşmalara bağlı olarak yapılan özel bir dış ticaret rejimidir. Sınırın iki yakasındaki insanların ihtiyaçlarının karşılanması amacı ile karşılıklı olarak mal alım ve satımını öngörür. Düşük nakliye giderleri ve normal dış ticarete uygulanan prosedürlerin sınır ticaretinde uygulanmaması sınır ticaretinin avantajları arasındadır. Türkiye ile İran sınırındaki Ağrı Gürbulak sınır kapısı, sınır ticaretine örnek gösterilebilir (Öztürk, 2006:109).

d. Serbest Bölge Ticareti

Serbest bölgeler, bir ülkenin ulusal egemenlik sınırları içinde bulunmakla beraber, gümrük sınırları dışında kalan ülkede geçerli olan mali, ekonomik, kambiyo ve gümrük mevzuatının kısmen veya tamamen dışında tutulduğu bölgelerdir (Bursa SMMMO Bilanço, 2004: 27). Serbest bölgeler aracılığı ile dış ticaret firmaları, birçok avantaj elde edebilmektedirler. Örneğin, serbest bölgelere yurtiçinden yapılan satışlar ihracat kapsamında değerlendirildiği için KDV'den muaftır. Satışı gerçekleştiren yurtiçi ihracatçı firma ise yapılan ürün ihracatı ile ilgili katlandığı maliyetler için ödediği KDV'leri iade konusu ederek tekrar isteyebilmektedir (Ticaret Bakanlığı, 2019).

1.1.1. Ülkelerin Dış Ticarete Yönelme Nedenleri

Ülkeleri dış ticaret yapmaya iten üç temel sebep vardır (Ekodialog, 2018). Bunlar;

- Fiyat farklılıkları,

- Üretim fazlalığı ya da azlığı
- Ürün farklılaştırmasıdır.

Bu nedenler 2 teori ile açıklanabilir. Bu teoriler;

1. Mutlak Üstünlük Teorisi
2. Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi'dir.

1.1.1.1. Mutlak Üstünlük Teorisi

İktisadın kurucusu olarak bilinen Adam Smith'in geliştirdiği bu teori, ülkelerin diğerlerine göre üretmiş oldukları üründe uzmanlaşmaları esasına dayanmaktadır. Örneğin; Türkiye'nin kumaş üretiminde çok iyi olduğunu fakat şarap üretiminde kumaşa olduğu kadar iyi olmadığını, Portekiz'in ise şarap üretiminde çok iyi olduğunu fakat kumaş üretiminde şarap üretiminde olduğu kadar iyi olmadığını düşünelim. Bu durumda Adam Smith' e göre, ülkeler üstün olduğu konuda uzmanlaşmalıdırlar. Yani Türkiye, hem kumaş hem şarap üretmek yerine üstün olduğu konuda çalışmalı ve kumaş üretimi yapmalıdır, şarap üretimini ise Portekiz'e bırakmalıdır. Bu teoriye göre, ülkeler bir nevi kendi arasında iş bölümü yaparak hem zaman ve emek hem de maliyetten tasarruf etmektedirler (Utkulu ve Aydemir 2008:1-20).

1.1.1.2. Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi

Türkiye'nin hem kumaş hem de şarap üretiminde çok iyi olduğunu düşünelim, bu durumda Türkiye, Portekiz ile ticaret yapmalı mıdır yoksa yapmamalı mıdır sorusunun cevabını karşılaştırmalı üstünlükler teorisini geliştiren David Ricardo vermektedir. Türkiye, her iki konuda da Portekiz'den daha iyidir, fakat kendi içinde karşılaştırıldığında kumaş üretiminde şarap üretimine göre daha üstündür. Diğer bir deyişle, Portekiz her iki konuda da Türkiye'ye göre dezavantajlıdır fakat şarap üretiminde daha az dezavantajlıdır. Bu durumda, yine iki ülke arasında iş bölümü ve uzmanlaşmaya gidilmesinde yarar vardır. David Ricardo'nun bu teorisi karşılaştırmalı üstünlükler teorisidir (Pelin, 2010).

1.1.2. Dış Ticaretin Ülkelere Yararları ve Zararları

Mutlak veya karşılaştırmalı üstünlüğe göre uzmanlaşma dış ticaret işlemine girişen her iki tarafın da kazançlı çıkmasını sağlamaktadır. Fakat bu ülkelerde faaliyette bulunan her ekonomik birim bu kazançtan eşit ölçüde faydalanmamaktadır. Hatta bazı kurumlar, ekonomik anlamda çeşitli kayıplarla karşı karşıya kalabilmektedirler (Alkin, 2003:436).

1.1.2.1. Tüketicilerin Elde Ettiği Yararlar ve Karşılaştıkları Zararlar

Bütün dünya ülkeleri yeraltı zenginlik kaynakları ve teknolojik gelişme yönünden veya coğrafi açıdan aynı avantaja sahip değildirler. Örneğin, bazı ülkelerde petrol ve doğalgaz gibi önemli yeraltı zenginlik kaynakları bulunurken, bazı ülkelerde bulunmamaktadır. Yâda bazı ülkelerde iklim koşulları tarım ürünlerinin yetişmesine uygunken bazı ülkelerde uygun değildir. Dış ticaret, ülkelerin sahip oldukları yeraltı zenginlik kaynaklarının, iklim koşulları nedeniyle üretmedikleri tarım ürünlerinin veya teknolojik alt yapı eksikliği nedeniyle sahip olamadıkları ürünlerin bedelinin ödenmesi koşusu ile paylaşılmasını sağlar.

Dış ticaretin söz konusu olmadığı bir ortamda bazı ürünlerin tüketimi mümkün olmayabilirdi. Örneğin, serada kakao yetiştirilemediğine göre bu ürünün yetiştirilemediği ülkelerde çikolata tüketilemez veya oldukça az tüketilen pahalı bir ürün olurdu. Ülkeler, bu ürünü kakao üreten ülkelere satın almak yerine, uygun olmayan koşullarda kendileri yetiştirmeye çalışırsa, katlanılan maliyet yüksek olacağı için ürünün maliyeti de yüksek çıkacaktır. Üstelik ürünün fırsat maliyetinden dolayı da kaynak israfına neden olunacaktır. Dolayısıyla, bu ürünün ithal edilmesi tüketicinin ürünü daha uygun fiyata almasını sağlayacak, tüketicilerin lehine bir durum ortaya çıkacaktır (Alkin, 2003:437).

Bununla beraber, dış ticaret yerli üretimin kendisine çekidüzen vermesini de sağlamaktadır. Örneğin; oyuncak hem Türkiye’de hem de Çin’de üretilmektedir. 1990’lı yıllarda oyuncak ithalatı çok fazla yapılmazdı. Yerli ürünlerin fiyatı da oldukça yüksekti. Fakat Çin, oyuncak üretiminde özellikle

2000'li yıllardan sonra ölçek ekonomisinden de yararlanarak iyi bir noktaya gelmiş ve düşük maliyetlerle ürünler üretmiştir. İthalatın artması ile düşük maliyetli Çin malları yerli üretimin rekabet avantajını kaybetmemesi için fiyatları aşağıya çekmesini sağlamıştır. Bu durum, tüketicilerin lehine olmuş, tüketiciler ürünleri daha uygun fiyatlarla almaya başlamışlardır (Rüşvanlı, 2007:1-114). Bununla beraber, ithalat bazı dezavantajları da beraberinde getirmiştir. Örneğin, yerli üretimde kullanılan hammadde ve malzemeler genel olarak kontrol altında olduğu için sağlığa zararlı değilken rekabet etmek veya daha fazla kar elde etmek amacıyla bazı yurtdışı firmaların kontrolsüz şekilde yaptıkları ucuz ürün ithalatı kanserojen madde içeren ürünlerin yurtiçine girmesine neden olmaktadır. Kanserojen madde içeren bu ürünler, uzun veya kısa vadede çeşitli hastalıkların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır (TSE, 2010:1-155).

1.1.2.2. Üreticilerin ve Çalışanların Elde Ettiği Yararlar ve Karşılaştıkları Zararlar

Üretim yapan firmalar dış ticaret yolu ile kullandıkları hammaddeleri daha uygun fiyata aldıkları zaman ürünlerinin maliyeti düşmektedir. Bunu satış fiyatına yansıtan üreticiler iş hacimlerini ve satış hasılatlarını artırabilmektedirler. Satış miktarlarındaki artışlar daha fazla istihdamın oluşmasını sağlamaktadır. Bu durum, zaman zaman tersi bir etkiye de neden olabilmektedir. Bazen ithal hammaddenin fiyatı uygun seviyelerde olduğu için yerli üretim yapan hammadde tedarikçilerinin rekabet etme şansı ortadan kalkmaktadır. Dolayısıyla yerli üreticiler rekabet edemedikleri için işyerlerini kapatmaktadırlar. Kapanan işyerleri, işsizlik oranlarının artmasına ve refah seviyesinin düşmesine neden olmaktadır (Alkin, 2003:437).

1.1.2.3. Ülkelerin Elde Ettiği Yararlar ve Karşılaştıkları Zararlar

Ülkeler, ihracat yolu ile döviz geliri elde ederler ve ithal ettikleri ürünlerin bedelini öderler. İthalat yolu ile de üretimi kendisine maliyetli olan ürünlerin üretimini yapmazlar ve yurtdışından ya hammadde veya yarı mamul yâda bitmiş ürün olarak getirirler. Daha çok uzmanlaştıkları ürünlerin üzerine

odaklanarak kaynaklarını daha verimli kullanırlar. Fakat bu durum bazen ithalatın aşırı derecede yükselmesine neden olmaktadır. İthalatın aşırı yükselmesi, ülke içinde üretimin azalmasına sebep olmaktadır. Üretimin azalması, istihdamın azalmasına ve beraberinde işsizliğin artmasına neden olmaktadır. Bu negatif etkilerin hepsi ekonominin daralmasına neden olmaktadır. Ekonominin daralması ise ülkenin ciddi anlamda zarar görmelerine sebep olabilmektedir.

1.2. TÜRKİYE'DE DIŞ TİCARETİN GELİŞİMİ

Türkiye'nin dış ticareti 1923 yılından günümüze kadar bazı aşamalardan geçmiş ve zaman içerisinde takip edilen politikalar dışa açılmanın bir gereği olarak global ekonomiye entegrasyon çerçevesinde oluşmuştur. Türkiye, 1980 öncesi dış ticaretinde Lozan Anlaşması'nın hükümleri gereği 1929 yılına kadar geçen sürede gümrük tarifelerini Lozan Anlaşmasında geçerli olan şekliyle uygulamak zorunda kalmıştır. Kurtuluş savaşından sonra, ekonomik yönden son derece zor bir konumda olan Türkiye devleti, ilk başlarda liberal, sonra ise devletçi politikalar takip etmiştir. Bir sonraki aşamada ise önce karma ekonomi politikalar daha sonra ise tekrar liberal ekonomik politikalar uygulamıştır. 1980 yılında global ekonomiye daha geniş bir atılım yapma stratejisiyle 24 Ocak Kararları çıkarılmıştır. 24 Ocak Kararlarıyla beraber ihracata yönelik bir büyüme programı devreye konulmuştur (Özdemir, vd., 2014:149-174).

1980-1989 yılları arasında geçen dönemde dış ticaretin önündeki engellerin sonlandırılması hedefiyle uygulanan politikalara, 1989 yılında finansal serbestleşmeye yönelik uygulanan ekonomi politikaları da eşlik etmiştir. 1996 yılında Gümrük Birliği anlaşmasının imzalanması ile Türkiye'nin dış ticaretinin küresel boyuta ulaştığı görülmektedir (Savrul, vd., 2013:55-78). 2000'li yılların başında yaşanan siyasi kriz, ekonomide önemli kayıplara sebep olmuştur. 2008 krizi, tüm dünyada olumsuz ekonomik sonuçların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Türkiye, bu krizden kısmen etkilenmiş ve krizin 2009 yılındaki yansımalarıyla ihracat oranlarında azalmalar yaşanmıştır. 2011 yılında, Türkiye tarihinin en büyük dış ticaret açığı yaklaşık 106 milyar dolar olarak gerçekleşmiş, bu tarihten günümüze dış ticaret rakamlarında yıllar itibari

ile kısmi artış ve azalışlar yaşanmıştır. 2018 sonu itibari ile dış ticaret açığı önceki yıllara göre belirgin şekilde azalmış ve 55 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2019). Türkiye'nin dış ticaret gelişimi 2 bölüm altında incelenebilir. Bunlar;

1. Türkiye'nin 1980 öncesi dış ticareti
2. Türkiye'nin 1980 sonrası dış ticaretidir.

1.2.1. Türkiye'nin 1980 Öncesi Dış Ticareti

Türkiye, 1980 öncesi dış ticaretinde 1929 yılına kadar gümrük tarifelerini Lozan Anlaşması'nın hükümleri gereği, bu anlaşmada geçerli biçimiyle uygulamak zorunda bırakılmıştır. Bu anlaşma hükümlerine göre Türkiye'nin dış ticaretinde herhangi bir kısıtlama yoktu. Bu durum sanayisi gelişmemiş ve ihracatında büyük oranda tarımsal ürünlerin ağırlığı olan Türkiye'nin gelişmiş ülkelerin açık bir pazarı olmasına sebep olmuştur. Bu yüzden, bu dönemde Türkiye'nin ithalatındaki yüksek oranlar dış ticaret açığının süreklilik arz etmesine sebep olmuştur (Ekodialog, 2019).

Türkiye'de, I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'nın olumsuz ekonomik etkileri kuruluş yıllarında önemli ölçüde hissedilmekteydi. Sermayenin ve ulaştırma alt yapısının yeterli olmaması gibi olumsuz ekonomik nedenler, birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Ekonomide ulusal sermaye birikiminin uygun miktarda olmaması, yabancı sermayeye ihtiyaç duyulmasına sebep olmuştur (Uludağ ve Arıcan, 2003:3-4). Bu zorlu ekonomik şartlar altında 1923 yılının Şubat ayında İzmir'de iktisat kongresi düzenlenmiş, bu kongrede yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin izleyeceği ekonomik yön saptanmaya çalışılmıştır. Kongre, özellikle tüccar, sanayici, çiftçi ve işçi kesimlerinin sorunlarını bir bütün halinde saptamak ve yabancı sermaye çevrelerini ülkenin ekonomisi hakkında bilgilendirmek amacıyla düzenlenmiştir (Kepenek ve Yentürk, 2005:32-33).

1930 ve 1931 yılları itibari ile dış ticarete sıkı denetimler uygulanmaya başlanmıştır (Boratav, 2006:67). 1931 yılında ihracatın denetlenmesi ve ithalata

kota konulması ile ilgili çıkarılan kanun Türk ekonomisinde korumacılığın ilk uygulamaları olarak tarihe geçmiştir (Uludağ ve Arıcan, 2003:7-15).

1932-1939 yılları, özel sektörün ihtiyaç duyulan yatırımları yapmak için yeterli sermayeye sahip olmaması nedeniyle devletin birçok alanda zaruri görülen yatırımları gerçekleştirdiği yıllar olmuştur (Ekodialog, 2019).

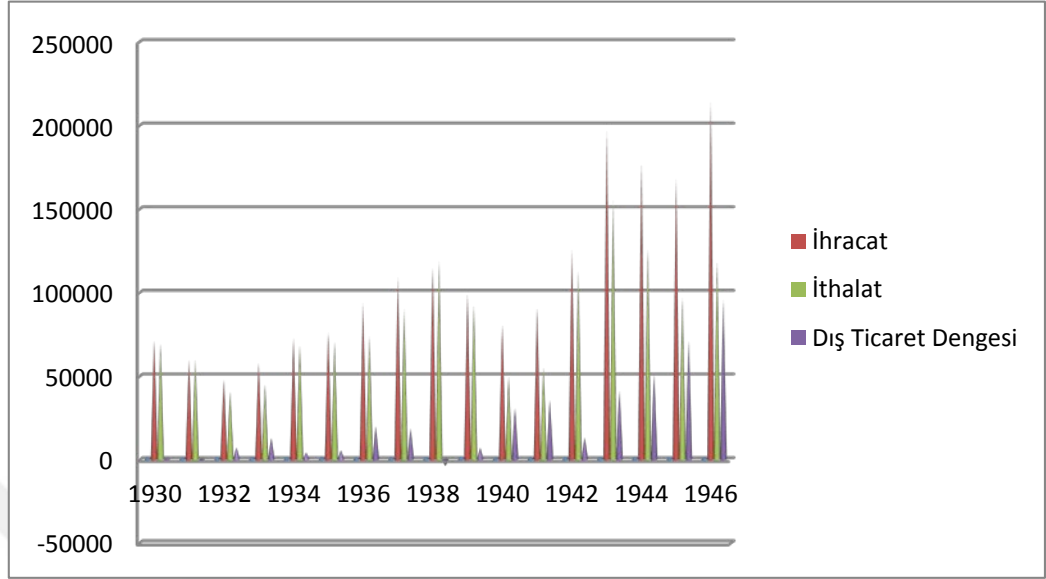
Tablo 1.1 1930-1946 Yılları Arasında Türkiye'nin Dış Ticaret Rakamları (Bin USD)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi
1930	71.380	69.540	1.840
1931	60.226	59.935	291
1932	47.972	40.718	7.254
1933	58.065	45.091	12.974
1934	73.007	68.761	4.246
1935	76.232	70.635	5.597
1936	93.670	73.619	20.051
1937	109.225	90.540	18.685
1938	115.019	118.899	-3.880
1939	99.647	92.498	7.149
1940	80.904	50.035	30.869
1941	91.056	55.349	35.707
1942	126.115	112.879	13.236
1943	196.734	155.340	41.394
1944	177.952	126.230	51.722
1945	168.264	96.969	71.295
1946	214.580	118.889	95.691

Kaynak: (TÜİK, 2019)

Tablo 1.1 1930-1946 yılları arasında Türkiye'nin dış ticaret rakamlarını göstermektedir. Tablo incelendiğinde kota ve denetim uygulamalarının etkisi ile 1930 yılından 1932 yılına kadar geçen sürede Türkiye'nin ithalatında düşüşlerin yaşandığı görülmektedir. 1929 yılında küresel anlamda ortaya çıkan kriz nedeniyle, 1931 ve 1932 yıllarının ihracat değerlerinde bir önceki yıla göre azalmaların yaşandığı görülmektedir. 1932 yılına kadar azalan ihracat miktarı, 1933 yılı ve sonrasında yeniden artmaya başlamıştır. 1939-1945 yılları arasında ise ikinci dünya savaşı yaşanmış, bu 7 yıllık zor dönemde Türkiye'nin dış ticareti yine dış ticaret fazlası vermeye devam etmiştir. Kota ve denetim uygulamaları Türkiye'nin 1930-1946 yılları arasında 1938 yılı hariç olmak üzere devamlı dış ticareti fazlası vermesini sağlamıştır (TÜİK, 2019).

Grafik 1.1 1930-1946 Yılları Arasında Türkiye'nin Dış Ticaret Rakamları (Bin USD)

Kaynak: (TÜİK, 2020)

Grafik 1.1 1930-1946 yılları arasında Türkiye'nin ihracat, ithalat ve dış ticaret dengesi rakamlarını ve değişim görünümünü göstermektedir.

Tablo 1.2 1947-1979 Yılları Arasında Türkiye'nin Dış Ticaret Rakamları (Bin USD)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi
1947	223.301	244.644	-21.343
1948	196.799	275.053	-78.254
1949	247.825	290.220	-42.395
1950	263.424	285.664	-22.240
1951	314.082	402.086	-88.004
1952	362.914	555.920	-193.006
1953	396.061	532.533	-136.472
1954	334.924	478.359	-143.435
1955	313.346	497.637	-184.291
1956	304.990	407.340	-102.350
1957	345.217	397.125	-51.908
1958	247.271	315.098	-67.827
1959	353.799	469.982	-116.183
1960	320.731	468.186	-147.455
1961	346.740	507.205	-160.465
1962	381.197	619.447	-238.250
1963	368.087	687.616	-319.529
1964	410.771	537.229	-126.458
1965	463.738	571.953	-108.215
1966	490.508	718.269	-227.761
1967	522.334	684.669	-162.335
1968	496.419	763.659	-267.240
1969	536.834	801.236	-264.402
1970	588.476	947.604	-359.128
1971	676.602	1.170.840	-494.238
1972	884.969	1.562.550	-677.581
1973	1.317.083	2.086.216	-769.133
1974	1.532.182	3.777.501	-2.245.319
1975	1.401.075	4.738.558	-3.337.483
1976	1.960.214	5.128.647	-3.168.433
1977	1.753.026	5.796.278	-4.043.252
1978	2.288.163	4.599.025	-2.310.862
1979	2.261.195	5.069.432	-2.808.237

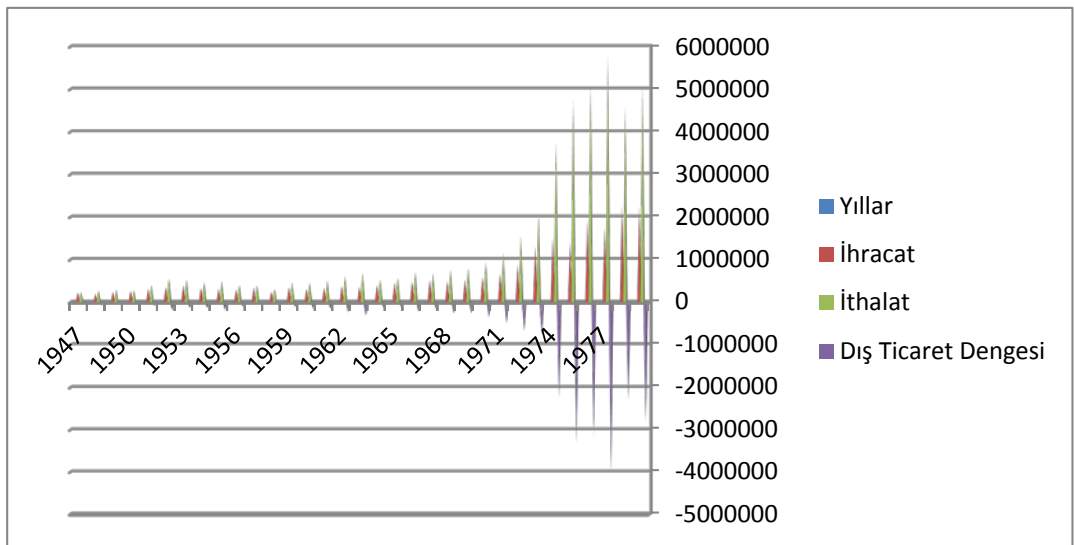
Kaynak: (TÜİK, 2019)

Tablo 1.2 1947-1979 yılları arasında Türkiye'nin dış ticaret rakamlarını göstermektedir. Tablo 1.2 incelendiğinde 1947-1962 yılları arasında Türkiye'nin dış ticaret hacminin sürekli artarak ilk defa 1962 yılında 1 milyar dolar seviyesini aştığı görülmektedir. Yine bu dönemde Türkiye'nin ithalat değerlerinde dalgalanmalar görülmekle birlikte genel olarak Türkiye'nin ithalatı artmıştır. İhracatı artırmayı teşvik etmek amacıyla 1946 yılında yüzde 146

oranında devalüasyon yapılmış ve dış ticaret fazlası bu yıl yaklaşık yüzde 35 artarak 96 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Türkiye’de kronik dış ticaret açığı 1947 yılı itibari ile başlamaktadır. Türkiye’nin dış ticareti, 1947-1979 yılları arasında devamlı açık vermiştir. 1950 yılında dış ticaret geniş ölçüde serbest bırakılmış ve dış ticaret açığı bir anda 22 milyon 240 bin dolardan 88 milyon doların üzerine çıkarak 4 kat yükselmiştir (Savrul, vd., 2013:55-78).

Türkiye’de ithal ikameci politikalar genel olarak 1950’li yıllardan 1980’li yıllara kadar geçen sürede uygulanmıştır. İthal ikameci politikaların yoğunlaştığı yıl 1961 yılı ve sonrasında gelen yıllar olmuştur. 1960’lı yıllarda sabit döviz kur sistemi tercih edilmiş, gümrük kotaları yüksek tutularak ithalat kısıtlanmaya çalışılmıştır. 1950-1960 dönemlerinde yatırımların çoğunluğunun devlet eliyle yapıldığı görülmektedir. Bu dönemde yatırımlarda öncelik tanınan alanlar sanayi ve alt yapı sorunlarını çözmeye yönelik olan ulaştırma yatırımları olmuştur. 1960 ile 1980 yılları arasındaki dönemde, sanayi yatırımları tamamen ağırlık kazanarak ilk sırada yer almıştır. Bu dönemde Türkiye’nin dış ticareti devamlı açık vermiştir. Özellikle 1974 yılında dış ticaret açığı bir önceki yılda gerçekleşen 769 milyon dolardan, bir anda 2 milyar 245 milyon dolara çıkarak ilk kez milyar dolar seviyesinin üstüne çıkmıştır (Uludağ ve Arıcan, 2003:7-15).

Grafik 1.2 1947-1979 Yılları Arasında Türkiye’nin Dış Ticaret Rakamları (Bin USD)

Kaynak: (TÜİK, 2020)

Grafik 1.2 1947-1979 yılları arasında Türkiye'nin ihracat, ithalat ve dış ticaret dengesi rakamlarını ve değişim görünümünü göstermektedir.

1.2.2. Türkiye'nin 1980 Sonrası Dış Ticareti

Türkiye ekonomisinin ve dış ticaret politikalarının dönüm noktası 1980 yılı olmuştur. 1973-1974 yıllarında birkaç Arap ülkesinin ABD ve İsrail ile ittifak yapan ülkelere petrol sevkiyatını durdurması ile birinci petrol krizi, 1979-1980 yılları arasında ise İran'ın ABD'ye petrol sevkiyatını durdurması ile ikinci petrol krizi ortaya çıkmıştır. Bu petrol krizleri sonrasında dünya ekonomisinde baş gösteren olumsuz gelişmelere paralel olarak Türkiye ekonomisinde de yaşanmaya başlayan sorunlar, radikal kararların alınmasını zorunlu kılmıştır. Bu nedenle, 24 Ocak 1980 Kararları olarak bilinen geniş kapsamlı bir ekonomik paket uygulamaya konulmuştur. Bu ekonomik programın temel amacı ülke ekonomisinin serbest piyasa mekanizması kurallarına göre işlemlerini ve dünya ekonomisi ile entegre olmasını sağlamaktır. Türkiye, 24 Ocak 1980 Kararları ile ülke ekonomisini dışa kapalı bir hale getiren ithal ikamesine dayalı sanayileşme stratejisini terk etmiş ve ihracata dayalı sanayileşme stratejisini benimsemiştir (Savcı, 2009: 5).

24 Ocak 1980 Kararları aşağıdaki önemli değişimleri içermektedir (Uludağ ve Arıcan, 2003:47-48):

- İthalat serbest bırakılmıştır.
- Esnek kur uygulamasına geçilmiş, TL'nin aşırı değerlenmesine son verilmeye çalışılmıştır.
- İhracata finansman ve sigorta imkânı sağlanarak, ihracat ve yabancı sermaye teşvik edilmeye çalışılmıştır.
- Sübvansiyonlar kademeli olarak azaltılmış, fiyat kontrollerinin kaldırılması hedeflenmiştir.
- 1 Temmuz 1980 itibari ile faiz oranları serbest bırakılmıştır.
- TL'de yüzde 48 oranında devalüasyon yapılarak, değeri 47 TL'den 70 TL'ye düşürülmüştür.

24 Ocak 1980 ekonomik istikrar kararları ve daha sonra alınan çeşitli önlemler, yapısal değişiklikler içermesi yönüyle önceki istikrar programlarından farklıdır. Kısa dönemde alınan sonuçlara değinmek gerekirse 24 Ocak Kararları ile dış rekabete açık ekonomi modeli kurulmuş, karşılaştırmalı üstünlükler gözden geçirilmiş, ihracat artmış, ihracatta sanayi mallarının payı yükselmiş, yabancı sermaye ve turizm gelirleri artmıştır. Artan ithalat talebine bağlı olarak dış ticaret açığı büyümüş, kapasite kullanım oranlarında dikkat çekici artışlar yaşanmıştır. Reel faiz politikası çerçevesinde mevduatlar yükselmiş, tekstil, inşaat ve hafif sanayi, ihracatın lokomotif sektörleri olmuştur. Altın ve döviz üzerindeki kontrollerin kaldırılmasıyla para piyasasının bütün araçları ekonomi içindeki yerini almış, borsa gelişmiş, enflasyon gerileme sürecine girmiştir (Hepaktan, 2007:1-22).

Bütün bu gelişmelerin etkisiyle Türkiye'nin dış ticaret hacminde ve özellikle ihracat rakamlarında önemli artışlar yaşanmıştır. Türkiye'nin ihracatındaki ürün kompozisyonu da değişmeye başlamıştır. 1979 yılında 2,3 milyar dolar olan Türkiye'nin ihracatı, 1990 yılında 12,9 milyar dolar seviyesini yakalamıştır. İhracat içinde sanayi ürünlerinin payı hızla artarken, tarım ürünlerinin payı azalmaya başlamıştır. Nitekim 1980 yılında toplam ihracat içinde sanayi ürünlerinin payı yüzde 36 iken 1990 yılına gelindiğinde yüzde 80'e ulaşmıştır (Savcı, 2009:6).

1990 yılında yaşanan körfez krizi ve 1991 yılında genel seçimlerin erken yapılması, para politikalarında gevşemeye neden olmuş, özellikle körfez krizi ihracatı olumsuz yönde etkilemiştir. Türkiye ekonomisi, 1994 yılında önemli bir iç borç baskısı altına girmiştir. Bu dönemde faiz oranları hızla artmış, hazine tahvil ve bonolarının faiz ortalaması yüzde 152,3'e yükselmiştir. Bu durum, yurtdışından sıcak paranın kısa süreli spekülasyon amaçlarıyla ülkeye gelmesine sebep olmuştur. Türk Lirasının yabancı paralar karşısında reel olarak değer kazanması ihracat değerlerini kısıtlarken, ithalatı daha cazip hale getirmiştir. Nitekim 1995 yılında ithalat oranları 1994 yılına göre yüzde 53,5 artarak 35 milyar 709 milyon dolara çıkmıştır. 1994 yılında TCMB'nin piyasaya döviz sürerek döviz kurlarında denge sağlamaya yönelik faaliyetleri ise başarıyla sonuçlanmamıştır. Bu yüzden döviz ve mali piyasalarda belirsizlik ve dalgalanmalar yaşanmıştır. Bu ortamda, enflasyonu düşürmeye ve ekonomide istikrar sağlamaya yönelik olarak 5 Nisan 1994 kararları

alınmıştır. Bu kararlarla, bir taraftan ekonominin hızla istikrara kavuşturulması diğer taraftan da istikrarı sürekli kılabacak yapısal değişimlerin gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. 5 Nisan 1994’de uygulamaya konulan ekonomik istikrar tedbirleri ile birlikte iç piyasa önemli ölçüde daralmış, ithalatta görülen yüzde 20,9’luk azalma sonucunda dış ticaret açığı 5,2 milyar dolara gerilemiş ve ihracatın ithalatı karşılama oranı da %77,8’e çıkmıştır (Hepaktan, 2007:1-22).

01.01.1996 tarihi Türkiye’nin dış ticaretinde ikinci büyük yapısal dönüşüm tarihi olmuştur. Bu tarihte Türkiye, AB ile Gümrük Birliği anlaşmasını imzalamıştır. Türkiye, Gümrük Birliği sonrasında dış ticaret, gümrükler, rekabet, fikri ve sınai haklar, devlet yardımları, sınai mevzuat, tüketicinin korunması gibi pek çok alanda Avrupa Birliği mevzuatına uygun düzenlemeleri yürürlüğe koymuştur (Temiz, 2009:138). GB’nin tamamlanmasının hemen sonrasında yaşanan hızlı ithalat artışı dolayısıyla Türkiye’nin AB ile ticaretinde büyük çaplı bir dış ticaret açığı meydana gelmiştir. 1998–1999 yıllarında ise küresel ekonomik kriz ve iç piyasadaki durgunluk nedeniyle dış ticaret açığında azalma eğilimi gözlenmiştir (Nart, 210:2874-2885).

Kasım 2000 ve Şubat 2001 ekonomik krizleriyle birlikte yatırım ve tüketim harcamalarında önemli daralmalar yaşanmıştır. Devalüasyonla birlikte ihracat artmış, ithalat ise azalmıştır (Savrul, vd., 2013:55-78).

Türkiye ekonomisi 2002 yılı itibari ile hızlı bir büyüme eğilimine girmiştir. 2002–2007 yılları arasında yıllık ortalama yüzde 6,8 büyüyen Türkiye ekonomisi 2007’de ABD’de meydana gelen ekonomik krizin dalga dalga bütün dünyaya yayılmasından dolayı bu krizden kısmen olumsuz şekilde etkilenmiştir. 2008 yılında Türkiye’nin ihracatı 130 milyar dolara ulaşmıştır. 2009 yılında ise dünya ekonomisi ve finansal piyasalarda yaşanan gerilimlerden dolayı düşüş eğilimine girmiştir (DTM, 2009:6).

2010-2018 yılları arasında ise dış ticaret rakamlarında dalgalanmalar yaşanmıştır. Özellikle 2014 yılı ve sonrasında döviz kurlarındaki oynaklık dış ticaret rakamlarını olumsuz etkilemiş, 2015 ve 2016 yıllarında ihracat rakamlarında düşüşler yaşanmıştır.

Tablo 1.3 2010-2018 Yılları Arasında Türkiye'nin Dış Ticaret Rakamları (Bin USD)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi
2010	113.883.219	185.544.332	-71.661.113
2011	134.906.869	240.841.676	-105.934.807
2012	152.461.737	236.545.141	-84.083.404
2013	151.802.637	251.661.250	-99.858.613
2014	157.610.158	242.177.117	-84.566.959
2015	143.838.871	207.234.359	-63.395.488
2016	142.529.584	198.618.235	-56.088.651
2017	156.992.940	233.799.651	-76.806.711
2018	167.920.613	223.047.094	-55.126.481

Kaynak: (TÜİK, 2019)

Tablo 1.3'den de görüleceği üzere Türkiye tarihinin en büyük dış ticaret açığı yaklaşık 106 milyar dolar ile 2011 yılında yaşanmıştır. 2018 yılında ise Türkiye'nin dış ticaret açığı 2011 yılına kıyasla neredeyse yüzde 50, 2017 yılına kıyasla yüzde 28 oranında azalmıştır. Dış ticaret açığının azalmasının temelinde sanayi ürünlerinin ihracattaki oranının artması ve katma değeri yüksek ürünlerin ihracatının artması etkili olmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

DIŞ TİCARETİN YAPISAL SORUNLARI

2.1. DÜNYADA DIŞ TİCARETİN YAPISAL SORUNLARI

Uluslararası kuruluşlar, dünya ülkelerini gelişme düzeylerini göz önüne alarak az gelişmiş, gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeler şeklinde sınıflandırılmışlardır. Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri farklı şekillerde ölçülebilmektedir. Gelişmeyi tek bir ölçütle ifade etmek ülkelerin ekonomik, sosyal ve siyasal yapılarındaki farklılık nedeniyle oldukça zordur. Genel olarak bu ölçüm tarım, sanayi, dış ticaret, çevre gibi sosyoekonomik göstergeler aracılığı ile yapılmaktadır (Kubar, 2016:65-67).

Az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler, sanayi alanında gelişmiş ülkelerin altında bir performans gösterdikleri için genel olarak ihracat kalemleri ya tarım ürünlerine ya da emek yoğunluklu ürünlere dayanmaktadır. Bu ülkeler, teknoloji geliştirme konusunda yeterli imkânlarla sahip olmadıkları için teknoloji yoğunluklu ürünleri gelişmiş ülkelere ithal etmektedirler. Bu durum kısa dönemde refah artışlarına yol açsa da uzun dönemde az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri gelişmiş ülkeler karşısında geri bırakmaktadır. İhracatı genel olarak tarım ürünlerine ve emek yoğunluklu ürünlere bağlı olan az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin ithalat oranlarının yüksek olması, bu ülkelerin dış ticaretini gelişmiş ülkelere bağlı kılmaktadır (İsmayilov ve Zeynalov, 2010:593-599).

Gelişmiş ülkeler, sahip oldukları ekonomik ve teknolojik güç nedeniyle ölçek ekonomisinden de faydalanarak daha fazla ürünü daha az maliyetle üretebilmektedirler. Az gelişmiş ve bazı gelişmekte olan ülkeler ise bunu başaramadıklarından dolayı uluslararası ticarete kendilerine avantaj sağlayabilmek için daha çok fiyat düşürme politikası gütmektedirler. Bu durum dış ticarete ülkeler arası eşitsizliğe ve az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin dış ticaretten yeterince faydalanamamasına neden olmaktadır (Gürkan, 1989:278).

2.1.1. Azgelişmiş Ülkelerde Dış Ticaretin Yapısal Sorunları

Günümüzde dış ticaretin kalkınmaya etkileri genellikle olumlu olmaktadır. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin dış ticaretindeki yapısal problemler benzerlik göstermektedir. Azgelişmiş ülkeler, daha çok tarımsal bir ekonomi yapısına sahiptirler. İhracatları genellikle tarım ürünleri, tarımsal hammaddeler ve maden cevherlerinden oluşmaktadır. İhracatları çok fazla çeşitlilik göstermemektedir. Hammaddenin bol olduğu dönemlerde, ürünlerinin fiyatları genel olarak düşüş göstermektedir. İhracat yapılan pazarlarda yaşanan ekonomik sıkıntılar ise bu ülkelerin ihracat oranlarını olumsuz etkilenmektedir (Ekodialog, 2019).

Az gelişmiş ülkeler teknoloji üretiminde arzu edilen başarıları yakalayamadıkları için ihracat kalemlerinin içinde katma değeri yüksek ürünler oldukça sınırlıdır. Bu ülkeler genel olarak teknoloji yoğunluklu ürünleri ithal etmektedirler. Teknoloji yoğunluklu ürünlerin ithalatı bu ülkelerde kronik dış ticaret açığının oluşmasına neden olmaktadır. Bunun yanında teknoloji alt yapısının yeterli olmaması, ülke kaynaklarını da verimli kullanamamalarına neden olmaktadır. Ülke kaynaklarının yeterli ve verimli şekilde kullanılamaması beraberinde ihraç ürünlerinde ithal girdi kullanmalarına neden olmaktadır. Bu durum, az gelişmiş ülkelerin ihracatının ithalata bağımlı hale gelmesine sebep olmaktadır (İnançlı ve Konak, 2011:344).

Az gelişmiş ülkelerin para birimlerinin uluslararası ticarete tercih edilmemesi, bu ülkelerde uluslararası piyasada daha fazla tercih edilen yabancı para birimleri ile dış ticaret yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Yabancı para birimi ile dış ticaret yapmak, döviz kuru risklerini de beraberinde getirmektedir. Bu ülke ekonomilerinin iç siyasetteki istikrarsızlıklara ve dışsal sorunlara dayanma gücü sınırlı olduğu için ülke içinde veya dışında yaşanacak ekonomik veya siyasi sorunlar döviz kurlarında aşırı oynaklığa neden olmaktadır. Döviz kurlarındaki aşırı oynaklık ise bu ülkelerin dış ticaretine genel itibari ile zarar vermekte ve dış ticaret açığının artmasına sebep olmaktadır (Kaya, 2009:1-79).

Az gelişmiş ülkelerin ihraç ürünleri genel olarak tarıma dayalı olduğu için gelişmekte olan ülkeler ile gelişmiş olan ülkeler yurt içi üretimlerini korumak adına

bu ülkelerden ithal edilen ürünlere gümrük vergisi veya kota uygulaması yapmaktadırlar. Bu durum, bu ülkelerin ihracat oranlarının düşmesine neden olmaktadır (Elitaş ve Şeker, 2017:57).

Az gelişmiş ülkeler ekonomik yapılarının yetersizliği nedeniyle eğitime kısmen önem vermektedirler (Tezcan, 1979:1-8). Eğitim seviyesinin düşük olması, bu ülkelerde nitelikli dış ticaret elemanı bulma sorununu da ortaya çıkarmaktadır. Nitelikli dış ticaret elemanı bulma sorunu bu ülkelerde faaliyet gösteren dış ticaret firmalarının yeni pazarlar oluşturamamalarına neden olmaktadır. Bu durum, az gelişmiş ülkelerin dış ticaret rakamlarına olumsuz etki yapmaktadır.

Az gelişmiş ülkelerin temel problemlerinden biri de bürokratik engellerdir. Bu ülkelerde denetime fazla önem verilmediği için kamu kuruluşlarında rüşvet, yönetilenleri bunaltan kayırmalar ve şaşırtıcı boyutlara varan siyasallaşma ile karşılaşılabilir. Bu durum, bu ülkelerin dış ticaretini olumsuz yönde etkilemektedir (Demir, 2011:153-178).

Az gelişmiş ülkelerin dış ticarete yaşadığı diğer önemli bir sorun ise dış ticaretin finansmanı problemidir. Bu ülkelerde ekonomik yapı genel itibari ile iyi olmadığı için kaynak bulma maliyeti de oldukça yüksektir. Kaynakların maliyetinin yüksek olması, bu ülkelerin uluslararası piyasada rekabet etme avantajını azaltmakta dış ticaret rakamlarına olumsuz etki göstermektedir.

2.1.2. Gelişmekte Olan Ülkelerde Dış Ticaretin Yapısal Sorunları

Gelişmekte olan ülkelerde sanayileşme az gelişmiş ülkelere istinaden daha iyi seviyededir. Bu ülkelerde sanayi ve teknoloji ihracatı gelişmiş ülkelere kıyasla az, az gelişmiş ülkelere kıyasla orta seviyededir. Bu ülkelerin ihracatında genel olarak tarım ürünleri, emek yoğunluklu ürünler ve sanayi ürünleri vardır. Gelişmekte olan ülkeler, kalkınmanın yolunun sanayileşmeden geçtiğinin bilinci içindedirler. Söz konusu ülkeler, uygun sanayileşme politikaları izleyerek ekonomik yapılarını sanayi toplumu düzeyine getirmeye çalışmaktadırlar (İsmayilov ve Zeynalov, 2010:593-599). Fakat kapitalizmin yoğun etkisinden dolayı oluşan eşitsiz gelişme ve tekelleşme, gelişmekte olan ülkelerde sanayileşmeyi zorlaştırmakta veya

mevcut sanayilerinin teknolojik atılım sağlanmasına olanak tanımamaktadır (TMMOB, 2007:6)

Gelişmekte olan ülkeler, gelişmiş ülkelerle arasındaki farkı kapatabilmek için teknoloji transfer etmekte, eğitime ayırdığı payı yükseltmekte, ar-ge harcamalarının artırılması için teşvikler vermekte, kaynak maliyetlerini azaltmaya çalışmaktadırlar (Göçer, 2013:216). Gelişmekte olan ülkelerde yatırım mallarına talep yüksek olduğu için ithalat oranlarında genel olarak yükselme eğilimi görülür. Bu ülkelerde ihracat sadece tarım ürünlerine yönelik olmayıp, sanayi ürünlerini de kapsamaktadır. Fakat bu ülkeler, gelişmişlik düzeyini tam olarak sağlayamadıkları için ara malı ithalatını oldukça yoğun yapmaktadırlar. Ara malı ve ileri teknoloji gerektiren ürünlerin ithalatı, dış ticaret açığının oluşmasına neden olmaktadır. Gelişmekte olan ülke ekonomilerine bakıldığında genel olarak dış ticaret açığının yükselme eğiliminde olduğu görülmektedir (Bayraktutan ve Demirtaş, 2011:1-28). Türkiye’de gelişmekte olan ülkelere biridir. Türkiye’nin son on yıllık dış ticaret verilerine bakıldığında, dış ticaret açığının toplam ihracat oranının yarısı kadar olduğu görülmektedir (TÜİK, 2019).

Gelişmekte olan ülke ekonomilerinde dış ticaretin yapısal sorunlarından bir diğeri ihracatın ithalata bağımlı olmasıdır. Gelişmekte olan ekonomilerde özellikle üretim esnasında yüksek enerji maliyetleri, hammaddenin yetersiz olması veya yerel paranın aşırı değerli olması gibi nedenlerle aramalı veya hammadde ithalatı zaman zaman cazip hale gelmektedir. İthal edilen aramalı veya hammadde ihraç ürününe eklendiğinde ihracat arttığı gibi ithalat da artmaktadır. Bundan dolayı, gelişmekte olan ülkeler, üretim sanayisinin ihracat ile ilgili olan kısımlarında büyük oranlarda ithal girdi kullanarak ithalata bağımlı hale gelmektedirler (İnançlı ve Konak, 2011: 345).

Gelişmekte olan ülkelerin ekonomik yapıları az gelişmiş ülkelere iyi olmakla beraber yine de kırılgan bir yapıya sahiptir. Bu ülkeler de yabancı para birimi ile dış ticaret yaptıkları için kur riski ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Özellikle ülke içinde ve dışındaki ekonomik ve siyasi istikrarsızlıklar döviz kurlarında ani dalgalanmalara neden olmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler, genel

olarak dalgalı döviz kuru sistemini tercih ederek ülke ekonomilerini dışsal dalgalanmalara karşı korumaya çalışmaktadırlar (Kavanoz, 2017:6).

Gelişmekte olan ülkelerin uluslararası ticarete karşılaştığı ana sorunlardan bir diğeri gümrük vergileri ve kota uygulamalarıdır. Gelişmekte olan ülkeler, hızla geliştikleri için gelişmiş olan ülkeler bunu önüne geçebilmek veya ülke içinde üretimlerinin zarar görmesini engellemek amacıyla gümrük vergisi ve kota uygulamalarına gitmektedirler. Bu durum, gelişmekte olan ülkelerin dış ticaret rakamlarına olumsuz etki yapmakta, dış ticaret açığının azaltılmasının önüne geçmektedir (Elitaş ve Şeker, 2017:57).

Bürokrasi, gelişmekte olan ülkelerde şekilcilik ve kamu hizmetine ait değerler sistemini azaltması yönüyle dış ticarete çeşitli sorunların oluşmasına neden olmaktadır (Demir, 2011:153-178). Özellikle gümrük sahalarında yaşanan sorunlar dış ticarete bezginliğe neden olmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde nitelikli dış ticaret elemanı bulma sorunu az gelişmiş ülkelere kıyasla daha iyi bir seviyededir. Çünkü gelişmekte olan ülkelerde eğitim alt yapısı az gelişmiş ülkelere kıyasla daha iyi bir noktadadır. Bu durum, bu ülkelerde yaşayan kişilerin kendilerini daha iyi yetiştirme fırsatı bulmalarını sağlamaktadır (Çokgezen ve Erdene, 2015:47-64).

Gelişmekte olan ülkelerde dış ticaret finansmanı da dış ticaretin yapısal sorunları arasındadır. Gelişmekte olan ülkelerde özellikle sanayi ürünlerinin ihracatı için yapılan aramalı ithalatı dış ticaret firmalarının finansmana olan ihtiyacını daha fazla artırmaktadır. Bu ülkelerde dış ticaretin artırılması amacıyla özellikle devlet teşviklerine oldukça önem verilmektedir. Fakat bu ülkeler gelişmiş ülkelere kıyasla daha yüksek finansman maliyeti ile karşı karşıya kaldıkları için uluslararası piyasada rekabet avantajlarını zaman zaman kaybetmektedirler. Uluslararası piyasada rekabet avantajlarını kaybetmeleri ise gelişmekte olan ülkelerin dış ticaret rakamlarına olumsuz etki göstermektedir (Yılanlıoğlu, 2008:1-115).

2.1.3. Gelişmiş Ülkelerde Dış Ticaretin Yapısal Sorunları

Gelişmiş ülke ekonomileriyle az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin ekonomik yapıları kıyaslandığında gelişmiş ülkelerin hiç tartışmasız aynı zamanda sanayileşmiş ülkeler olduğu, buna karşın az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinin tarıma dayalı olduğu söylenebilir (TMMOB, 2007:9). Gelişmiş ülkelerde, teknolojik ilerlemeler uzun dönemde ekonomik büyümenin en önemli faktörlerinden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Teknolojik gelişmelerin temelinde ar-ge çalışmaları vardır. Teknolojik gelişmeler, bu ülkelerde faaliyet gösteren şirketlerin rekabet gücünün artmasını sağladığı gibi karlılığı da beraberinde getirmektedir. Teknoloji yoğunluklu üretim, hem üretimde etkinlik sağlayarak kaynakların daha verimli kullanılmasını sağlamakta hem de ekonomik büyümenin hızlanmasına katkı sağlayarak yaşam kalitesini arttırmaktadır (Taban ve Şengür, 2014:56).

Gelişmiş ülkelerin ihracat yapıları incelendiğinde yüksek teknoloji ürünlerin ihracatta önemli bir paya sahip olduğu görülmektedir (Sungur, vd., 2016:187). İleri teknoloji gerektiren ürünler genelde havacılık, tıbbi ürünler, bilimsel aletler, savunma sanayisi gibi ar-ge yoğunluklu ürünler olarak karşımıza çıkmaktadır (Kızılkaya, vd..., 2017:63-64). Bu ürünler katma değeri yüksek ürünler statüsünde olduğu için gelişmiş ülkelerde ya dış ticaret fazlası verilmekte yâda dış ticaret açığı düşük seviyelerde oluşmaktadır. Örneğin, Almanya, Hollanda ve Japonya gelişmiş ülke kategorisinde olan ülkelerdir. Bu ülkelerin 2014-2018 yılları arasındaki dış ticaret rakamları Tablo 2.1’de görülmektedir (Trademap, 2019).

Tablo 2.1 Almanya, Hollanda ve Japonya'nın 2014-2018 Yılları Arasında Dış Ticaret Rakamları (Milyon USD)

ÜLKELER	YILLAR	2014	2015	2016	2017	2018
Almanya	İHRACAT	1.498.157,00	1.328.549,00	1.340.752,00	1.446.642,00	1.557.176,00
	İTHALAT	1.214.955,00	1.057.616,00	1.060.672,00	1.167.753,00	1.287.199,00
	DIŞ TİCARET DENGESİ	283.202,00	270.932,00	280.080,00	278.889,00	269.977,00
Hollanda	İHRACAT	571.347,00	437.329,00	444.867,00	505.941,00	585.622,00
	İTHALAT	508.032,00	393.728,00	398.336,00	450.075,00	521.452,00
	DIŞ TİCARET DENGESİ	63.314,00	43.600,00	46.531,00	55.865,00	64.170,00
Japonya	İHRACAT	690.217,00	624.873,00	644.932,00	698.132,00	738.188,00
	İTHALAT	812.184,00	625.568,00	606.924,00	671.892,00	748.361,00
	DIŞ TİCARET DENGESİ	-121.967,00	-695,00	38.008,00	26.240,00	-10.173,00

Kaynak: (Trademap, 2019)

Almanya, Hollanda ve Japonya yüksek teknoloji ürün üreten ve ihraç eden gelişmiş ülkeler arasındadır. Tablo 2.1 bu ülkelerin son beş yıl içindeki dış ticaret rakamlarını göstermektedir. Tablodan da görülebileceği üzere Almanya ve Hollanda'nın 2014-2018 yılları arasında sürekli dış ticaret fazlası verdiği, Japonya'nın ise bazı yıllar dış ticaret fazlası bazı yıllar dış ticaret açığı verdiği görülmektedir.

Gelişmiş ülkelerinin ekonomileri genelde daha sağlam temeller üzerine kurulduğu için döviz kurlarında aşırı dalgalanmalar görülmemektedir. Döviz kurlarında aşırı dalgalanmaların görülmemesi bu ülkelerin gelişmekte olan veya az gelişmiş ülke ekonomilerine kıyasla daha düşük bir kur riski ile karşı karşıya kalmalarını sağlamaktadır (Yanar, 2008:255-270).

Gelişmiş ülkeler, yüksek teknoloji ürünler üretip ihraç etme imkânına sahip oldukları için ihracatlarının ithalata bağımlılığı az gelişmiş veya gelişmekte olan ülke ekonomilerine kıyasla daha düşük seviyededir. Gelişmiş ülkeler, özellikle ekonomik açıdan kalkınmış ülkeler, dünyanın enerji kaynaklarına sahip olma noktasında da büyük mücadeleler vermektedirler. Gelişmiş ülkeler, dünya enerji kaynaklarına hâkim olmak, giderek miktarı azalan

ve maliyeti yükselen kendi enerji kaynakları yerine yeni ve ucuz olanları ikame etmek, bu sayede enerjiye bağımlı ve kendisine rakip olabilecek az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri kontrol etmek maksadıyla farklı projeler geliştirmektedirler (Akbulut, 2008:120). Bu durum ara malı ve sermaye malı üretiminde onlara avantaj kazandırmakla birlikte, dışa bağımlılığı da azaltmaktadır.

Gelişmiş ülkelerde bürokrasi de en aza indirilmeye çalışılmaktadır. Genel olarak bütün işler sistematik olarak yapılmaktadır. Sistematik çalışma, bürokratik engellerin azalmasını sağlamaktadır (Demir, 2011:153-178). Yine bu ülkelerde eğitime gerekli değer verildiği için dış ticarete nitelikli elaman bulmada da sıkıntı yaşanmamaktadır (Çokgezen ve Erdene, 2015:47-64).

Gelişmiş ülkeler, özellikle tarım sektörünü koruma amaçlı ithalat kotası uygularken, az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler sanayileşme amacıyla ülke içinde yeni kalkınan endüstriler üzerinde ithalat kotaları uygulamamaktadırlar. Bu durum gelişmiş ülkelerin dış ticarete gümrük vergileri ve kotalar yönüyle diğer ülkelere kıyasla daha az etkilenmelerini sağlamıştır (Elitaş ve Şeker, 2017:57).

Gelişmiş ülkelerde faaliyet gösteren dış ticaret firmaları, finansal yönden az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelere kıyasla daha güçlüdürler. Özellikle ekonomik yönden gelişmiş ülkelerde paranın maliyeti yani faiz oranları oldukça düşüktür. Hatta Japonya gibi bazı gelişmiş ülkelerde faiz oranları negatif seviyelerdedir (Eğilmez, 2018). Bu durum gelişmiş ülkelerdeki dış ticaret firmalarının düşük maliyetlerle finansman imkânı bulmasını ve uluslararası piyasada daha rekabetçi olmalarına katkı sağlamaktadır.

2.2. TÜRKİYE'DE DIŞ TİCARETİN YAPISAL SORUNLARI

Dış ticaretin yapısal sorunları ülkelerin ekonomik açıdan gelişme düzeyine göre farklılık göstermektedir. Türkiye gelişmekte olan ekonomiler içinde yer almaktadır. Türkiye'nin dış ticaretinde genel olarak üzerinde durulan yapısal sorunlar;

- Dış ticaret açığı,
- Döviz kuru riski,
- Ödeme şekilleri,
- İhracatın ithalata bağımlılığı,
- Döviz kuru politikaları,
- Gümrük birliği anlaşması ve kısıtlayıcı hükümleri,
- Bürokratik engeller,
- Gümrük vergileri ve kota uygulamaları,
- Dış ticaretin Finansmanı,
- Nitelikli dış ticaret elemanı eksikliğidir.

2.2.1. Dış Ticaret Açığı

Dış ticaret açığı, genel itibari ile bir ülkenin para cinsinden ithalat miktarının ihracat miktarından fazla olması olarak ifade edilebilir. Dış ticaret açığına neden olan pek çok ekonomik unsurun bulunduğunu söylemek mümkündür. Bu ekonomik unsurların başında döviz kurları gelmektedir. Döviz kurlarında meydana gelen artış ve azalışlar dış ticaret açığının ortaya çıkmasında doğrudan etkilidir. Bu etki iki şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu etkilerden ilki döviz kurlarındaki yüksek miktartlı artış ve azalışlardan kaynaklanmaktadır. Döviz kurlarında meydana gelen büyük boyutlu dalgalanmalar yatırımcılar açısından ekonomik bir belirsizlik anlamına gelmekte ve belirsizlik karşısında yatırımcıların riskten kaçınma isteği yatırımların olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır (Koç ve Değer, 2010:80).

Yatırımların olumsuz etkilenmesi üretim sürecinin de olumsuz etkilenmesine ve üretim hacminin düşmesine neden olmaktadır. Bu nedenle yatırımcıların güvenini kazanmak ve üretim hacmine bir istikrar kazandırmak için döviz kurlarından kaynaklanan belirsizliklerin ortadan kaldırılması büyük önem arz etmektedir. İkinci etki ise döviz kurunun düşmesi ile ilgilidir. Bir diğer ifadeyle ulusal paranın aşırı değerlenmesi durumunda ortaya çıkan etkidir. Döviz kurunun düşmesi halinde ulusal para değer kazanmaktadır. Ulusal paranın aşırı değer kazanması ise ithal ürünlerin fiyatlarının daha cazip hale

gelmesi ve satın alma gücünün artması anlamına gelmektedir. Bu durum ithalat oranlarının artmasına neden olmaktadır (Özdemir ve Ordu, 2013:29).

Dış ticaret açığının artmasına neden olan bir diğer unsur ithal girdi bağımlılığıdır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde üretim yapısının önemli oranda ithal girdilere bağımlı olması nedeniyle yüksek miktardaki hammadde ve aramalı ithalatı dış ticaret açığının artmasına neden olmaktadır (Turan ve Barak, 2016:73). Türkiye, gelişmekte olan ülkeler arasındadır. Türkiye ekonomisinde ihracat için yapılan üretimde ithal girdi payı oldukça yüksektir. Dolayısıyla, günümüzde yüzde 70 düzeyini aşmaya başlayan ihracatın ithalata bağımlılığı önemli bir sorun olmayı sürdürmektedir. İhracata dayalı sanayileşme stratejisinin başarısı, sermaye ve ara malı üreten endüstrilerin geliştirilmesine bağlıdır. Bu gelişim sağlanamazsa, Türkiye’de dış ticaret açığına ilişkin sorun büyüyerek devam edecektir. Bunun önüne geçmek ve yapısal süreci tersine çevirmek için ara malı ve sermaye malı üretebilecek endüstrilerin gelişimine yönelik stratejilerin uygulanması gerekmektedir (Hepaktan, 2008:1-22).

Ülke kaynaklarının yetersiz olması veya ithal ürünlerin fiyatlarındaki avantajlar üretim için gerekli olan hammadde ve ara mallarının yurtdışından ithal edilmesine neden olmaktadır. Gerek iç piyasada tüketmek amacıyla üretilmiş olsun gerekse de ihraç etmek amacıyla üretilmiş olsun üretim için ihtiyaç duyulan girdilerin yurt dışından temini ise ithalat harcamalarının artması ve ithalatın gerçekleştirildiği ülkelere finansal sermaye transferi anlamına gelmektedir. Bu durum, dış ticaret açığının artmasına neden olmaktadır (Özlale ve Karakurt, 2012:13). Ekonomik büyümenin ve üretimin gerçekleştirilebilmesi için ihtiyaç duyulan girdilerin başında ise enerji faktörü gelmektedir. Özellikle yeterli enerji kaynaklarına sahip olmayan ülkelerin üretim sürecinde ortaya çıkan enerji kullanımındaki artış, söz konusu ülkeleri artan üretim hacmi ve ihtiyaçları doğrultusunda dışa bağımlı hale getirmektedir (Yanar ve Kerimoğlu, 2011:192-193).

Türkiye, 1980 yılına kadar içe kapanık ve ithal ikameci bir politika izleyerek dünyaya açık bir ülke konumuna yeterince gelmemiştir. 1980 yılı itibari ile değişen sosyoekonomik koşullar ve 24 Ocak Kararları ile başlayan

ihracata dayalı büyüme ve dünya ekonomisine entegrasyon politikası ile dış pazarlara açılma süreci hızlanmıştır. Tablo 2.2 Türkiye'nin 1980 ve 2018 yıllarında dış ticaret rakamlarını göstermektedir. Türkiye'nin 1980 yılında 2 milyar 910 milyon USD olan ihracat miktarı, 2018 yılı sonu itibari ile 167 milyar 920 milyon USD olarak gerçekleşmiştir. Bu süreçte ithalat oranlarında da büyük değişimler yaşanmıştır. 1980 yılında Türkiye'nin ithalat miktarı 7 milyar 909 milyon USD iken, 2018 yılı sonu itibari ile bu rakam 223 milyar 47 milyon USD olarak gerçekleşmiştir. Yani, 2018 sonu itibari ile Türkiye'nin toplam dış ticaret açığı 55 milyar 126 milyon USD olarak gerçekleşmiştir. 1980 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı yüzde 36,8 iken bu oran 2018 yılında yüzde 75,2'e çıkmıştır (TÜİK, 2018).

Tablo 2.2 Türkiye'nin 1980 ve 2018 Yıllarında Dış Ticaret Rakamları (Milyon USD)

GÖSTERGE	1980 YILI	2018 YILI
İHRACAT	2.910.000,00	167.920.000,00
İTHALAT	7.909.000,00	223.047.000,00
DIŞ TİCARET DENGESİ	-4.999.000,00	-55.127.000,00
İHRACAT/İTHALAT	36,8%	75,2%
TOPLAM DIŞ TİCARET HACMİ	10.819.000,00	390.967.000,00

Kaynak: (TÜİK, 2019)

Türkiye'de dış ticaret açığına neden olan önemli kalemler kendi içinde yıllar itibari ile farklılık göstermemiştir. 2018 yılı sonu itibari ile Türkiye'nin ana ithalat kalemleri aşağıdaki fasıllardan gerçekleşmiştir (TÜİK, 2019).

Tablo 2.3 2018 Yılında Türkiye'nin Ana İthalat Kalemleri (Milyon USD)

ÜRÜN GRUBU AÇIKLAMASI	İTHALAT MİKTARI	İHRACAT MİKTARI	DIŞ TİCARET AÇIĞI
Mineral yakıtlar, yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler	\$43.005,62	\$4.411,99	\$38.593,63
Kazanlar, Makinalar, Mekanik Cihazlar ve Aletler, Nükleer Reaktörler.	\$25.770,16	\$15.827,65	\$9.942,51
Elektrikli Makine ve Cihazlar-Ses Kaydetme Verme Cihazları,	\$16.569,74	\$8.722,86	\$7.846,88
Kıymetli veya Yarı Kıymetli Taşlar, Kıymetli Metaller, İnciler	\$12.556,58	\$7.172,33	\$5.384,25
Demir ve Çelik Ürünleri	\$18.401,45	\$11.546,43	\$6.855,02
Plastikler ve Mamulleri	\$12.937,35	\$6.042,63	\$6.894,72
Organik kimyasal ürünler	\$5.973,21	\$632,11	\$5.341,10
Optik, Fotoğraf, Sinema, Ölçü, Kontrol, Ayar, Cerrahi Alet ve Cihazlar	\$4.684,06	\$864,64	\$3.819,42
Eczacılık Ürünleri	\$4.363,42	\$1.172,51	\$3.190,91
Bakır ve Bakırdan Eşya	\$3.344,07	\$1.793,33	\$1.550,74

Kaynak: (TÜİK, 2019)

Tablo 2.3 incelendiğinde “Mineral Yakıtlar, Mineral Yağlar ve Bunların Damıtılmasından Elde Edilen Ürünler” başlığında listelenen ham petrol ve doğalgaz gibi ürünlerin Türkiye'nin dış ticaret açığı içindeki değerinin 38 milyar 593 milyon dolar olduğu görülmektedir. Bu kalem, Türkiye'nin 2018 yılı içindeki toplam dış ticaret açığının yaklaşık yüzde 70'ini oluşturmaktadır.

Türkiye'de dış ticaret açığının oluşmasına neden olan ikinci önemli ürün grubu yüzde 17,37 ile “Elektrikli Makine ve Cihazlardır” gurubudur. Bu gurubun içinde özellikle cep telefonu ithalatı önemli bir yere sahiptir. Türkiye'de 2007-2018 yılları arasında toplam 142 milyon 400 bin adet akıllı cep telefonu ithal edilmiş olup, bu telefonların toplam ithalat değeri 23 milyar 708 milyon USD'dir (TÜİK, 2019).

Ülkeler arasındaki gelir ve büyüme farklarının kapatılmasında en önemli faktörlerden birisi ar-ge harcamalarıdır. Ar-ge çalışmaları özellikle dış ticaret kanalı ile yüksek teknoloji ürün ihracatını arttırmaktadır. İleri teknoloji ürünler katma değeri yüksek ürünlerden oluştuğu için bu ürünlerin üretimi ve ihracatı

ülkenin Gayri Safi Yurtiçi Hasılasını arttırarak ekonomik büyümeye önemli katkı sağlamaktadır. Bu durum, dış ticaret açığının da azaltılmasında önemli bir etkiye sahiptir. Zira dış ticaret açığı vermeyen gelişmiş ülkelerin dış ticaret kompozisyonuna bakıldığında, katma değeri yüksek ürünlerin ihracat içindeki payının oldukça yüksek olduğu görülmektedir (Kılıç, vd., 2014:115-130).

Katma değeri yüksek ürünler ve bu ürünlerin Türkiye'nin ihracatındaki yerine bakıldığında, katma değeri yüksek ürünlerin üretiminde Türkiye'de istenilen başarının tam anlamıyla elde edilmediği görülmektedir. Tablo 2.4 2009-2018 yılları arasında Türkiye'de ihracatın ithalatı karşılama oranlarını göstermektedir. Tablodan da görülebileceği üzere Türkiye'nin 2009-2018 yılları arasında ihracatının ithalatı karşılama oranı ortalaması yüzde 66,3'tür (TÜİK, 2019). Bu durum, Türkiye'nin ihraç kalemlerinin içinde katma değeri yüksek ürünlerin yeterli miktarda olmadığını göstermektedir.

Türkiye'de birçok önemli ürün hammadde olarak yurtdışına ihraç edilip yurtdışından katma değer oluşturulduktan sonra bitmiş ürün olarak tekrar ithal edilmektedir. Örneğin, Malatya ilinin önemli gelir kaynaklarından biri olan kuru kayısının türev ürünlerinden acı kayısı çekirdeği Avrupa ülkelerine ve ABD'ye tonu ortalama 2000\$'a satılmaktadır (Malatya Ticaret Borsası, 2019). Avrupa ve ABD'de ilaç endüstrisinde yer alan firmalar bu üründen amigdalin sıvısını elde ederek, bu sıvıyı bir çok kanser ilacı içinde hammadde olarak kullanıp ilaç haline getirmektedirler (Çelik ve Yıldırım, 2017:29-37). Bu ilaçlar, katma değer yaratıldıktan sonra Türkiye'ye misli fiyatlarla ihraç edilmektedir.

Tablo 2.4 2009-2018 Yılları Arasında Türkiye’de İhracatın İthalatı Karşılama Oranları (Milyon USD)

YILLAR	İHRACAT MİKTARI	İTHALAT MİKTARI	İHRACATIN İTHLATI KARŞILAMA ORANI(%)
2009	102.142,60	140.928,21	72,5
2010	113.883,18	185.544,85	61,4
2011	134.906,83	240.841,27	56,0
2012	152.461,56	236.545,91	64,5
2013	151.802,09	251.661,11	60,3
2014	157.610,69	242.177,07	65,1
2015	143.838,43	207.234,62	69,4
2016	142.529,81	198.618,05	71,8
2017	156.992,41	233.799,23	67,1
2018	167.920,46	223.047,48	75,3
TÜM YILLARIN ORTALAMASI			66,3

Kaynak: (TÜİK, 2019)

Türkiye’nin ana ihracat kalemleri içinde tekstil ürünleri ve tarımsal ürünler önemli bir yer kaplamaktadır. Bu ürün gruplarında da katma değeri yüksek ürün üretme imkânı yakalanamamıştır (TÜİK, 2019). Örneğin, tekstil ürünlerinde birçok ünlü markanın ürünleri Türkiye’de fason olarak üretilmektedir. Düşük fasonlarla üretilen bu ürünler marka değeri ile yurtdışındaki mağazalarda oldukça yüksek fiyatlarla satılmaktadır.

Yine Malatya ilinin en önemli gelir kaynağı olan kuru kayısı, MTB’nin son 10 yıllık verilerine göre üreticiden ortalama 5-10 TL/kg’dan alınarak, ihracatı ortalama 2,5 USD/kg’dan yapılmaktadır. Yurtdışındaki marketlerde kuru kayısının ortalama satış fiyatı ise yaklaşık 15 USD/kg’dır (Amazon, 2019). Malatya ilindeki çiftçiler ve ihracatçı firmalar ürettikleri ürünlerden istedikleri oranlarda kar elde edemiyorken bu ürünü ithal ederek sadece perakende paketlere koyan ithalatçı firmalar yüzde 600-700’lerde kazanç elde etmektedirler. Bu durum sadece kuru kayısı için değil dünyada üretimi en fazla Türkiye’de yapılan fındık, kuru incir, kuru üzüm gibi birçok kuru gıda ürününde de benzerlik göstermektedir. Tarım ürünlerinde güçlü bir pozisyona sahip olan Türkiye, katma değer oluşturmadan ihraç ettiği birçok üründe istenilen ihracat başarısını tam anlamıyla elde edememektedir.

Günümüzde, dünyada yıllık 1,5 trilyon USD değerinde 10 milyar tonun üzerinde maden üretilmektedir. Bu rakamın, yüzde 75'i enerji ham maddeleri, yüzde 10'u metalik madenler ve yüzde 15'i endüstriyel hammadde üretimine aittir. (TBMM Araştırma Komisyonu Raporu, Mayıs 2010:121). Türkiye, bazı madenleri yönüyle zengin bir ülkedir ancak madenler de katma değeri yüksek olan ürünlerin üretiminde kullanılmadığı için genel olarak hammadde şeklinde ihraç edilip onlardan yeterince faydalanılamamaktadır. Örneğin, Türkiye, dünya bor rezervinin %72'sine sahiptir (Etimaden, 2017). Fakat üretim ve ihracat oranının düşük olması ve katma değer oluşturan ürünler üretilmemesi ülkeye getirisinin sınırlı olmasına neden olmaktadır. Dünya bor rezervi dağılımı Tablo 2.5'de verilmiştir.

Tablo 2.5 Dünya Bor Rezervinin Ükelere Göre Dağılımı (Bin Ton)

Ülke	Bulunan Ekonomik Rezerv	Muhtemel Ekonomik Rezerv	Toplam Rezerv	Toplam Rezervdeki Pay (%)
Türkiye	227.000,00	624.000,00	851.000,00	72,20
ABD	40.000,00	40.000,00	80.000,00	6,80
Rusya	40.000,00	60.000,00	100.000,00	8,50
Çin	27.000,00	9.000,00	36.000,00	3,10
Arjantin	2.000,00	7.000,00	9.000,00	0,80
Bolivya	4.000,00	15.000,00	19.000,00	1,60
Şili	8.000,00	33.000,00	41.000,00	3,50
Peru	4.000,00	18.000,00	22.000,00	1,90
Kazakistan	14.000,00	1.000,00	15.000,00	1,30
Sırbistan	3.000,00	0	3.000,00	0,30
TOPLAM	369.000,00	807.000,00	1.176.000,00	100,00

Kaynak: (Etimaden, 2019)

Tablodan da görüleceği üzere Türkiye, bor rezervlerinde yüzde 72'lik pay ile dünyada birinci sırada gelmektedir (Etimaden, 2019). Bor madeni gibi daha

birçok maden Türkiye’de katma değeri yükseltilmeden ham olarak ihraç edilmekte ve bunlardan beklenen getiri elde edilememektedir. Örneğin, Elâzığ ilinde çıkarılan ve dünyanın farklı yerlerine ham olarak ihraç edilen mermer madeni bu tür madenler arasındadır (Taşlıgil ve Şahin, 2016:609).

Katma değer yaratılmadığı için yüksek ithalat girdileriyle Türkiye’de dış ticaret açığının artmasına neden olan diğer bir sektör de ilaç endüstrisidir. İnsan yaşamını doğrudan etkileyen bu endüstri sağlık ve tedavi hizmetleri sunması, yüksek katma değer ve ileri teknolojiye dayanan yapısı, deneyimli insan gücü ve ihracat potansiyeliyle stratejik bir sektör olarak tanımlanmaktadır. Türkiye’nin 2018 yılı ilaç ihracatı bir önceki yıla göre yüzde 30,7 artarak 1,2 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. İthalat ise aynı dönemde sadece yüzde 0,6 artışla 5 milyar dolar seviyesini aşmıştır. Sektörün dış ticaret hacmi 6,2 milyar dolarken dış ticaret dengesi 3,8 milyar dolar açık vermiştir (KPMG, 2019).

Türkiye’de dış ticaret açığının oluşmasına etki eden önemli sektörlerden bir diğeri silah sanayisidir. Türkiye yıllar itibarı ile silah sistemleri ticaretinde önemli bir yol kat etmişse de küresel çapta büyük bir ticaret hacmine sahip olan bu sektörde daha çok ilerlenmesi gerekmektedir. Stockholm Barış Araştırmaları Enstitüsü (SIPRI) tarafından açıklanan uluslararası silah transferi eğilimleri raporuna göre 2018 yılı verilerine göre silah sistemleri ticareti dünyada 62 milyar doları aşmış durumdadır. Tablo 2.6’dan da görüleceği üzere dünyadaki silah transferi hacmi 2014-2018 yılları arasında 2009-2013 yıllarına kıyasla yüzde 7,8 artış göstermiştir. 2014-2018 yılları arasındaki silah ihracatı şampiyonları sırasıyla ABD, Rusya, Fransa, Almanya ve Çin olurken, Türkiye yüzde 170’lik artışla 14’üncü sıraya yükselmiştir (SIPRI, 2019).

Tablo 2.6 2009-2013 ve 2014-2018 Yılları Arasında En Fazla Silah İhracatı Yapan Ülkelerin Dünya Silah Ticaretindeki Payı

	İhracat Yapan Ülke	2014-2018 Yılları Arasında Silah İhracatı Payı (%)	2009-2013 Yılları Arasında Silah İhracatı Payı (%)	Değişim Oranı (%)
1	Amerika	36	30	29,00
2	Rusya	21	27	-17,00
3	Fransa	6,8	5,1	43,00
4	Almanya	6,4	6,1	13,00
5	Çin	5,2	5,5	2,70
6	İngiltere	4,2	4,3	5,90
7	İspanya	3,2	2,9	20,00
8	İsrail	3,1	2,1	60,00
9	İtalya	2,3	2,7	-6,70
10	Hollanda	2,1	1,9	16,00
11	Kuzey Kore	1,8	1	94,00
12	Ukrayna	1,3	2,7	-47,00
13	İsviçre	1	0,9	20,00
14	Türkiye	1	0,4	170,00
15	İsveç	0,7	1,9	-62,00
16	Kanada	0,6	0,9	-33,00
17	Norveç	0,5	0,6	-12,00
18	Birleşik Arap Emirlikleri	0,3	0,2	103,00
19	Çek Cumhuriyeti	0,3	0,1	472,00
20	Beyaz Rusya	0,3	0,5	-26,00
21	Avusturalya	0,3	0,3	3,90
22	Kuzey Afrika	0,3	0,5	-35
23	Brezilya	0,2	0,2	21
24	Finlandiya	0,2	0,2	-9,10
25	Portekiz	0,2	0	457

Kaynak: (SIPRI, 2019)

Türkiye'nin 2014-2018 döneminde silah satışı, 2009-2013 dönemine göre yüzde 170'lık artış göstererek 2 milyar dolara ulaşmıştır (SIPRI, 2019). Türkiye ar-ge çalışmalarını hızlandırarak ve katma değeri yüksek yeni sistemleri geliştirerek dünya ihracat sıralamasında üst seviyelere rahatlıkla gelebilir. Dünyada büyük bir pazarı olan bu sektör hem katma değer yaratmada hem de Türkiye'nin kendisini savunmasında oldukça önemlidir. Silah sanayisinde katma değeri yüksek ürünlerin üretiminin ve ihracatının artması ithalatın azalmasını sağlayarak Türkiye'nin dış ticaret açığının azalmasına katkı sağlayacaktır.

Katma değer yaratarak dış ticaret açığının azalmasını sağlayacak diğer önemli bir sektör otomotiv sektörüdür. Uluslararası Motorlu Araç İmalatçıları Örgütü (OICA) verilerine göre küresel otomotiv üretimi 2018 yılında bir önceki yıla göre yüzde 2 artarak 97 milyon 303 bin adede ulaşmıştır. 2018 yılı otomotiv üretimi sıralamasında 29 milyon 15 bin adet üretim ile ilk sırada Çin gelmektedir. Küresel üretimin yüzde 30'unu gerçekleştiren Çin otomotiv üretimi bir önceki yıla göre yüzde 3 artmıştır. İkinci sırada yer alan ABD'de de otomotiv üretimi bir önceki yıla göre yüzde 8 azalarak 11 milyon 190 bin olarak gerçekleşmiş ve küresel üretim içindeki payı düşmüştür. Küresel üretim içinde üçüncü sırada yer alan Japonya'da ise otomotiv üretimi yüzde 5 artmıştır. 2018 yılı verilerine göre dünya üretim sıralamasında yerini koruyan Türkiye'de bir önceki yıla göre yüzde 1 azalış gerçekleşmiş ve toplam 1 milyon 318 bin 369 adet taşıt üretilmiştir (OSD, 2019).

Tablo 2.7, 2016-2018 yılları arasında dünyada en fazla araba ihracatı yapan ilk 20 ülkeyi göstermektedir. Tablodan görülebileceği üzere 2018 yılı içinde dünyada 1 trilyon 450 milyon dolar ihracat potansiyeli bulunan otomotiv ihracatında ilk sırayı Almanya almıştır. Almanya'nın 2018 yılındaki ihracat miktarı 257 milyar 281 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu değerle Almanya dünya otomotiv ihracat potansiyelinin %17,7'sini elinde bulundurmaktadır. Almanya'yı sırasıyla 146 milyar 227 milyon dolar ile Japonya, 130 milyar 394 milyon dolar ile ABD takip etmiştir (TradeMap, 2019). Dünyada en fazla araç üretimini Çin ve ABD yaparken, en fazla gelirin Almanya

tarafından elde edilmesi, katma değer yaratmanın ne ölçüde önemli olduğunu göstermektedir.

Tablo 2.7 2016-2018 Yılları Arasında Dünyada En Fazla Otomotiv İhracatı Yapan İlk 20 Ülkesi (Milyon USD)

	İhracatçı Ülkeler	2016 Yılı İhracat Değeri	2017 Yılı İhracat Değeri	2018 Yılı İhracat Değeri
	Dünya Geneli	1.323.727.014	1.349.721.927	1.450.504.206.000
1	Almanya	241.905.546	244.399.689	257.281.253
2	Japonya	134.041.243	141.798.538	146.227.622
3	USA	127.396.968	124.702.177	130.394.073
4	Meksika	90.363.239	88.081.769	101.739.526
5	Kuzey Kore	69.058.752	62.654.796	61.923.273
6	Çin	62.600.002	60.145.135	67.263.140
7	Kanada	60.281.960	64.246.344	62.216.244
8	İspanya	51.000.872	55.403.306	55.833.134
9	İngiltere	50.740.491	51.311.032	53.428.435
10	Fransa	43.720.973	45.382.766	51.058.255
11	Belçika	41.370.520	45.166.936	49.628.510
12	İtalya	38.026.637	39.372.269	43.701.266
13	Çek Cumhuriyeti	31.525.692	34.296.679	38.357.898
14	Tayland	26.546.808	27.217.057	28.498.000
15	Polonya	21.254.544	23.956.500	26.499.665
16	Slovakya	20.020.001	21.789.012	22.313.427
17	Macaristan	18.009.570	18.551.311	19.292.913
18	Hollanda	17.569.335	19.790.560	23.347.394
19	Türkiye	17.463.564	19.801.974	23.940.852
20	İsveç	15.753.220	17.743.953	20.792.442

Kaynak: (Trademap, 2019)

2018 yılının otomotiv üretiminde, Türkiye’de toplam üretim bir önceki yıla göre yüzde 9 azalmıştır. Bu dönemde, toplam üretim 1 milyon 550 bin 150 adet düzeyinde gerçekleşmiştir. 2018 yılında toplam pazar bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 35 azalarak 641 bin 541 adet düzeyinde gerçekleşmiştir. 2018 yılında bir önceki yıla göre, toplam otomotiv ihracatı USD bazında yüzde 21 artarak 23 milyar 940 milyon USD olarak gerçekleşmiştir (OSD, 2019). Üretim miktarı azalırken ihracat değerlerinde artış yaşanması bu sektörde katma değer oluşturabildiğimizi göstermektedir.

TÜİK'in son on yıllık verilerine göre otomotiv ihracatı Türkiye'nin tüm ihracat kalemleri içinde ilk sırada yer almaktadır. Tablo 2.8 Türkiye'nin 2016-2018 yılları arasında otomotiv sektöründeki dış ticaret rakamlarını göstermektedir. Türkiye'nin 2016 yılı içinde otomotiv ithalatı 17 milyar 543 milyon dolar, ihracatı ise 17 milyar 462 milyon dolar olarak gerçekleşmiş ve 2016 yılında bu sektörde 81 milyon dolarlık bir dış ticaret açığı oluşmuştur. 2017 yılında ise ithalat 17 milyar 840 milyon dolar, ihracat ise 19 milyar 801 milyon dolar olarak gerçekleşmiş ve 1 milyar 961 milyon dolar dış ticaret fazlası verilmiştir. 2018 yılında ise ithalat 17 milyar 428 milyon dolar iken ihracat iyi bir artışla 23 milyar 941 milyon dolar olarak gerçekleşmiş ve 6 milyar 513 milyon dolarlık bir dış ticaret fazlası oluşmuştur (OSD, 2019).

Tablo 2.8 Türkiye'nin 2016-2018 Yılları Arasında Otomotiv Sektöründeki Dış Ticaret Rakamları (Milyon USD)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	DIŞ TİCARET DENGESİ
2016	17.462,00	17.543,00	-81,00
2017	19.801,00	17.840,00	1.961,00
2018	23.941,00	17.428,00	6.513,00

Kaynak: (OSD, 2019)

Otomotiv sektöründe Türkiye'nin ana problemi kendi milli markasını üretip ihraç etmemesidir. Yurtdışı sermayeli bazı otomotiv üreticileri Avrupa ve Ortadoğu pazarına yakın olan güvenilirlik derecesi diğer birçok Ortadoğu ülkesine göre daha yüksek olan ve işçilik maliyetleri de kendi ülkelerine kıyasla daha düşük olan Türkiye'de üretim tesisi kurmuş, yurtdışında üretmiş oldukları farklı parçaları ülkeye ithalat yolu ile getirip tekrar ihraç etmektedirler. Bundan dolayı bu ürünlerdeki katma değer istenilen seviyelere ulaşamamaktadır (İnançlı ve Konak, 2011:343-362).

2.2.2. Dış Ticarete Ortaya Çıkan Kur Riski

Türkiye'de dış ticaret faaliyetleri başta ABD Doları, Euro olmak üzere İsviçre Frangı, Japon Yeni, İngiliz Sterlini, Türk Lirası,..vs gibi çeşitli para birimleri üzerinden gerçekleştirilmektedir (TÜİK, 2019). Tablo 2.9 2018 yılı içinde Türkiye'de yapılan ihracat ve ithalat işlemlerinin döviz cinsinden dağılımını göstermektedir. Bu tablodan görüleceği üzere genel olarak

Türkiye'nin dış ticaret faaliyetlerinde dünya ölçeğinde daha fazla tercih edilen Euro ve Dolar kullanımı ağırlıktadır.

Tablo 2.9 2018 Yılı İçinde Türkiye'de Yapılan Dış Ticaret İşlemlerinin Döviz Cinsine Göre Dağılımı (Milyon USD)

2018 YILI İÇİNDE TÜRKİYE'DE YAPILAN DIŞ TİCARET İŞLEMLERİNİN DÖVİZ CİNSİNE GÖRE DAĞILIMI			
		İHRACAT	İTHALAT
1	EUR	82.990,95	72.401,18
2	İngiliz Sterlini	5.190,41	754,99
3	Danimarka Kronu	63,70	18,28
4	Norveç Kronu	67,83	100,53
5	İsveç Kronu	114,84	57,20
6	İsviçre Frankı	37,43	1.203,71
7	Türk Lirası	7.568,27	11.769,16
8	Polonya Zlotisi	393,72	4,83
9	Çek Korunası	37,32	0,06
10	Romanya Leyi	39,39	0,28
11	Bulgar Levası	0,127	0,10
12	Rus Rublesi	244,10	15,62
13	Güney Afrika Randı	0	0,03
14	Kazakistan Tengesi	0,260	0,00
15	ABD Doları	70.853,94	135.730,62
16	Kanada Doları	157,91	22,50
17	İran Riyali	0,00	0,82
18	Suudi Arabistan Riyali	3,67	0,67
19	Kuveyt Dinarı	1,10	0,00
20	BAE Dirhemi	12,53	151,17
21	Pakistan Rupisi	0,06	0,00
22	Çin Yuanı	33,40	88,49
23	Japon Yeni	66,39	713,74
24	Avustralya Doları	38,46	12,93

Kaynak: (TÜİK, 2019)

Tablo 2.9 incelendiğinde Türkiye'nin dış ticaretinde en çok kullanılan para biriminin Amerikan doları olduğu görülmektedir. Türkiye'nin 2018 yılı içinde toplam dış ticaret hacmi 390 milyar 967 milyon USD olarak gerçekleşmişken bunun 206 milyar 584 milyonluk kısmı USD bazında gerçekleşmiştir. Yani Türkiye'nin toplam dış ticareti içinde Amerikan dolarının oranı yüzde 51,5 civarındadır. Türkiye'nin dış ticaretinde en fazla kullanılan ikinci para birimi ise Euro'dur.

Tablo 2.10 2009-2018 yılları arasında Türkiye'de Türk lirası ile yapılan dış ticaret işlemlerinin miktarını göstermektedir.

Tablo 2.10 2009-2018 Yılları Arasında Türkiye'de Türk Lirası ile Yapılan Dış Ticaret Miktarı (Milyon TL)

2009-2018 YILLARI ARASINDA TÜRK LİRASI İLE YAPILAN DIŞ TİCARET MİKTARI		
YILLAR	İHRACAT	İTHALAT
2018	7,568,27	11.769,51
2017	13.947,55	17.730,16
2016	7.877,82	14.274,65
2015	6.090,24	13.557,96
2014	6.695,23	12.421,92
2013	5.356,74	11.394,01
2012	4.490,97	9.482,15
2011	3.433,02	7.582,55
2010	2.640,88	5.824,61
2009	2.160,70	4.001,35

Kaynak: (TÜİK, 2019)

Tablo 2.10 incelendiğinde Türk lirası ile yapılan ihracat ve ithalat işlemlerinde, 2018 yılı içinde ithalat miktarının ihracat miktarından daha fazla olduğu görülmektedir. Tablo yıllar itibari ile kendi içinde karşılaştırıldığında, 2009-2018 yılları arasında 2018 yılı hariç olmak üzere Türk lirası ile yapılan ithalat ve ihracat işlemlerinde sürekli artış yaşandığı görülmektedir. Özellikle,

2016 ile 2017 yılları kıyaslandığında, TL ile yapılan ihracat miktarında neredeyse yüzde 100'lük bir artışın yaşandığı görülmektedir. Bu durum kur riski nedeniyle TL ile ticaretin yıldan yıla daha fazla tercih edildiğini göstermektedir.

Son yıllarda özellikle kur riski nedeniyle Türk Lirası ile ithalat yapmak çabalarında artış görülmektedir. Fakat Türk Lirası ile ithalat yapma imkânı tek taraflı mümkün görünmemektedir çünkü paranın gönderileceği ülkedeki ihracatçı firmanın da Türk Lirasını kabul etmesi gerekir. Özellikle Türk Lirası ile yapılacak olan bir ithalat işleminde karşı ülkedeki ihracatçının Türk Lirasını hızlı ve değerini kaybetmeden kendi ülkesindeki para birimine dönüştürmesi gerekir. Bunun için yerli para birimi ile ticaret yapacak olan ülkelerin Merkez Bankalarına önemli görevler düşmektedir çünkü bu sistemi uygulayabilmenin temel aracı Merkez Bankalarının birbirleri nezdinde yerel para birimlerini bulundurmaları ile mümkündür. Örneğin; Türkiye, Rusya ile yapacağı ticarete Rusya Merkez Bankasının Türk Lirası, Türkiye Merkez Bankasının da bünyesinde yeterli miktarda Ruble bulundurarak ödemelerin gerçekleştireceği zamanda belirlenen sabit bir kur ile mümkün olacaktır. Bu konuyla ilgili özellikle son dönemlerde Türkiye, Rusya ve İran arasında görüşmeler sürdürülmekte olup, üç ülkenin merkez bankaları birbirleri nezdinde gerektiği kadar yerel para birimi bulundurarak yerel para birimi ile dış ticaretin önünü açmaya çalışmaktadırlar (TCMB, 2019).

Sabit döviz kuru sisteminin dışında bir kur sistemi tercih eden ülkelerde yabancı para birimi ile ticaret yapmak her zaman için bir kur riskinin oluşmasına neden olmaktadır. Özellikle ticaret anlaşmaları yapıldıktan sonra kurlarda yaşanan dalgalanmalarda taraflardan biri zarar görebilmektedir. Örneğin, 2018 yılının Ağustos ayı başında 1 USD=4,92 TL iken, Ağustos ayı sonunda yaklaşık %35 artış ile 1 USD=6,60 TL'ye çıkmıştır (TCMB, 2019). Bu tarihten önce yapılmış olan ihracat anlaşmalarında %35'lik kur farkı, ihracatçıların lehine bir sonuç doğururken, ithalatçıların aleyhine olmuştur. Bu dönemden önce yapılmış olan ithalat anlaşmalarında Türkiye'deki ithalatçı firmalar öngörmedikleri bu kur artışlarından dolayı eğer döviz kurundan korunma yöntemlerini

kullanmamışlarsa veya kasalarında yeterli miktarda döviz bulundurmamışlarsa büyük zararlar etmişlerdir.

Yabancı para birimi ile yapılacak olan bir dış ticaret işleminde, firmalar döviz kuru riskini minimize etmek amacıyla çeşitli korunma yöntemlerini kullanmaktadırlar (Özdemir, 2005:28-70).

2.2.2.1. Döviz Kuru Riskinden Korunma Metotları

Döviz kuru riski yönetimi, dalgalı kur veya buna benzer farklı kur sistemini tercih eden ülkelerde üzerinde hassasiyetle durulması gereken bir konudur. Dalgalı kur sisteminde döviz kurları anlık değişime uğramakta, kur mevcut ulusal ve uluslararası koşullar altında dengeyi bulmaktadır.

Türkiye, 2001 yılında müdahaleli dalgalı döviz kuru sistemine geçiş yaptıktan sonra döviz kurları serbest piyasada mevcut dinamikler çerçevesinde fiyatlanmaya başlamıştır. Bu durum dış ticaret firmalarının kur riski ile karşı karşıya kalmalarına neden olmuş ve kur riski yönetiminin önemini artırmıştır. Kur riski yönetimi, döviz kurunun oynaklığından kaynaklanan aşırı fiyat artış veya azalışının olumsuz etkilerinden korunmak amacıyla çeşitli yöntemlerin kullanılması yoluyla riskin minimize edilmesi olarak ifade edilebilir (Doğanay, 2016:149-164).

Döviz kuru riskinden korunma metotları, içsel ve dışsal korunma metotları olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Yağcı, 2017:25).

2.2.2.1.1. İçsel Korunma Metotları

İçsel korunma metotlarında, dış ticaret firmaları bankalar aracılığıyla aldıkları kredileri dövize veya TL'ye çevirerek döviz kuru riskini minimize etmektedirler. Bu sistemde, ihracatçı firmalar ileride ellerine geçecek belli miktardaki döviz için eğer bir kur düşüşünün yaşanacağını öngörüyorsa, döviz kredisi kullanarak spot kur üzerinden TL'ye dönerek ileride yaşanacak kur düşüşünün olumsuz etkisinden kurtulmaktadırlar. İhracatçı firmaların içsel korunma metotlarını kullanmalarının temelinde ileride yaşanacak olası kur düşüşleri vardır. Kur artışlarının beklendiği dönemlerde ihracatçı firmaların bu

metodu kullanmaları rasyonel değildir. İthalatçı firmalar ise içsel korunma metotlarını ihracatçı firmaların aksine gelecekte yaşanacak olası kur artışlarında kullanmaktadırlar. İthalatçı firmalar, ileride yapacakları döviz ödemelerinde eğer bir kur artışının yaşanacağını öngörüyorsa ve bu öngörülen artış kullanacakları kredinin maliyetinin üzerinde ise bir bankadan TL kredisi kullanarak spot kur üzerinden döviz satın alıp, ileride oluşabilecek kur artışı riskini minimize etmektedirler (Yıldız ve Çiftçi, 2012:94-112).

2.2.2.1.2. Dışsal Korunma Metotları

Dışsal korunma metotları türev ürünler aracılığı ile yapılmaktadır. Türev ürünler, farklı ürün grupları ve farklı amaçlar için kullanılmaktadırlar. Dış ticaret firmaları, genellikle döviz vadeli türev ürünleri kullanmaktadırlar. Döviz vadeli türev ürünler, belirli bir vadede önceden belirlenen kur, miktar ve cinsten döviz alma veya satma yükümlülüğü veren, bir borsada veya bankada işlem gören sözleşmelerdir. Dış ticaret firmaları, döviz vadeli türev ürünleri çoğunlukla korunma amacıyla kullanmaktadırlar. Korunmanın temelinde gelecekte yaşanacak kur oynaklıklarından dolayı zarar görme endişesi vardır. Döviz vadeli türev ürünler; forward, future, opsiyon ve swap gibi araçlar ile kullanılmaktadırlar (Kutukız, 2005:198-207).

Türkiye’de türev ürünlerin en yaygın kullanımı forward sözleşmelerine aittir. Dış ticaret firmaları daha çok dövize dayalı forward işlemlerini kullanmaktadırlar. Dövize dayalı forward işlemleri, bugün belirlenmiş bir fiyat üzerinden gelecekte teslim edilecek bir döviz sözleşmesinin satın alınması olarak tanımlanabilir. Forward işlemi ile kur riskine karşı korunma tam anlamı ile sağlanabilmektedir. Dış ticaret firmaları forward işlemlerini genellikle bankalar aracılığı ile gerçekleştirmektedirler (Papaioannou, 2006:1-20). Uygulamada dış ticaret firmaları forward işlemleri için bankalar ile temasa geçerek belli miktardaki bir döviz için kur satın alıp, yine belirlenen zamanda satın almış oldukları kur üzerinden TL’ye dönüş yapmaktadırlar. Eğer para dönüşünün yapılacağı gün döviz kurlarında artış yaşanmış ise bu durum ihracatçıların aleyhine, banka ve ithalatçı firmaların lehine olur. Eğer kurda

düşüş yaşanmış ise bu durum ihracatçıların lehine, banka ve ithalatçıların ise aleyhine olur.

Örneğin, bir ihracatçı firma düşünelim, 575.000 TL ile 100.000 dolar karşılığında 30 gün vadeli bir forward sözleşmesi yapmış olsun. Spot kur 1 USD=5,75 TL, 30 gün vadeli forward kuru 1 USD=5,80 TL olsun. Vade bitiminde bu ihracatçı firma bankasında 100.000 USD'yi, 5,80 TL kur ile 580.000 TL karşılığında satacaktır. Eğer vade bitiminde kur 5,80 TL'nin üstüne çıkmış ise örneğin 5,85 TL olmuş olsun, bu durum ihracatçı firmanın aleyhine olur. İhracatçı firma, 100.000 USD'yi 5,85 TL kurdan 585.000 TL'ye satabilecekken, forward kuru olan 5.80 TL'ye bozmak zorunda olacağı için eline 580.000 TL geçecek, bu işlemde 5.000 TL zarar edecektir. Eğer vade bitiminde kur 5,75 TL'nin altına düşmüş ise örneğin 5,70 TL olsun, bu durum ise ihracatçı firmanın lehine olur. İhracatçı firma, 100.000 USD'yi 5.70 TL kur ile 570.000 TL'ye satacakken, yüksek kalan forward kurundan dolayı 580.000 TL'ye işlemi sonlandıracak ve bu işlemde 10.000 TL kar elde edecektir. Aynı örneği bir ithalatçı firma açısından değerlendirirsek şöyle bir durum ortaya çıkacaktır. İthalatçı firma 30 gün sonra ödeyeceği 100.000 USD'yi forward kuru ile 580.000 TL'ye alacaktır. Vade sonunda eğer kur 5,80 TL olan forward kurunun üzerine çıkmış ise bu durum ithalatçı firmanın lehine olacaktır. Örneğin vade sonunda kurun 5,85 TL'ye çıktığını düşünelim, bu durumda ithalatçı firma 580.000 TL'ye 99.145 USD satın alacakken, forward kuru ile 100.000 USD satın aldığı için bu işlemde 855 USD kar elde edecektir. Eğer kur vade sonunda 5,80 TL'nin altına düşmüş ise örneğin 5,70 TL'ye düşmüş olsun, bu durum ise ithalatçı firmanın aleyhine olacak, ithalatçı firma 580.000 TL'ye 101.754 USD satın alabilecekken daha önce bağlamış olduğu 100.000 USD forward işleminden dolayı 1.754 USD zarar edecektir.

Future sözleşmeler, forward işlemlerine benzemektedir. Future sözleşmeleri, forward sözleşmelerinin standartlaştırılmış ve organize piyasalarda işlem görmüş hali olarak ifade etmek mümkündür (Kaya, 2014:576). Döviz future sözleşmeleri, belirli miktardaki döviz üzerinde daha önceden anlaşılan bir fiyattan belirli bir tarihte değişim yapmayı sağlayan yasal bağlayıcılığı olan standart sözleşmelerdir. Türkiye'de, vadeli opsiyonlar borsasında sadece ABD

doları ve Euro üzerine yazılan future döviz sözleşmeleri işlem görmektedir. Future sözleşmelerin, forward sözleşmelerden ayrılan yanlarından biri yazılı sözleşmenin takas bankta muhafaza edilmesi ve ikinci el piyasasının var olması nedeniyle tekrar alım satıma konu olabilmektedir (Canbaş ve Doğukanlı, 2012:103).

Döviz opsiyon sözleşmeleri ise ihracatçı firmalara belirli bir süre içinde, önceden anlaşılmış olan fiyat, miktar ve nitelikteki döviz alma veya satma hakkını veren, bankayı ise bu konularda işlemi gerçekleştirilmede zorunlu kılan, “alım opsiyonu” ve “satım opsiyonu” şeklinde yapılabilen, vade sonunda ise nakdi uzlaşma ya da kaydi para teslimatlı olarak gerçekleştirilen ticari işlemler anlamına gelmektedir. Döviz satım opsiyonu, ihracatçı firmalara belirli bir süre içinde, önceden anlaşılmış miktardaki döviz satma hakkı tanıyan fakat ihracatçı firmayı herhangi bir satış yapma zorunluluğu içine koymayan “opsiyon hakkı” anlamına gelmektedir. Satım opsiyonunda, banka ise belirli bir süre içinde, önceden anlaşılmış miktardaki bu döviz almakla mükelleftir. Döviz alım opsiyonu ise ihracatçı firmalara belirli bir süre içinde, önceden anlaşılmış miktardaki döviz satın alma hakkı veren fakat ihracatçı firmaya herhangi bir alım yapma zorunluluğu getirmeyen “opsiyon hakkı” anlamına gelmektedir. Alım opsiyonunda, banka ise belirli bir süre sonra, önceden anlaşılmış miktardaki bu döviz satmakla mükelleftir (Eximbank, 2019).

Döviz swap işlemleri, tarafların önceden anlaştıkları kurlarla iki farklı döviz tutarını işlemin yapıldığı tarihte takas ettikleri, işlemin vade tarihinde ise ilgili para birimlerini anlaştıkları oran ve şartlarda geri takas ettikleri işlemlerdir. Uygulamada, dış ticaret firmaları eğer döviz swap işlemlerinde TL-Dolar swabı yapacaksa, önceden belirlenen kur ile belirlenmiş tarihte para değişimi gerçekleştirmek zorundadırlar (Vakıfbank, 2019).

2.2.2.2. Türkiye’de Döviz Kuru Riskinden Korunma Metotlarını Kullanırken Yaşanan Sorunlar

Türkiye’de türev ürünler piyasası 1980 yılından sonra gelişmeye başlamıştır. Vadeli döviz alım satım işlemlerine ilişkin ilk kanuni düzenleme

1983 yılında yapılmıştır. 1 Mayıs 1984 tarihinde ise TCMB ilk kez forward işlemlerinin yasal olarak yapılmasına izin verilmiştir. 1994 yılında Türkiye’de organize türev piyasaların kurulması amacıyla İMKB bünyesinde Vadeli İşlemler Piyasası Müdürlüğü kurulmuştur. 2001 yılında İMKB Vadeli İşlemler Piyasası işlem yapmaya başlamıştır. 2001 yılında yaşanan finansal kriz nedeniyle bu piyasa organize türev piyasaların oluşmasına katkıda bulunamamıştır. İMKB Vadeli İşlemler piyasası 4 Şubat 2005 tarihinde kapatılmış yerine Vadeli İşlemler ve Opsiyon Borsası (VOB) kurulmuştur. 2005-2012 yılları arasında VOB’un işlem hacmi faaliyet gösterdiği bu yıllar arasında artış eğilimine girmiştir. 2013 yılının Mayıs ayında Borsa İstanbul’un VOB’un yüzde 100 hissedarı olması ile birlikte VOB-VİOP birleşmesi gerçekleşmiştir. Böylece Türkiye’deki tüm vadeli işlem ve opsiyon sözleşmeleri VİOP bünyesinde işlem görmeye başlamıştır (Tanyel, 2016:83).

Türev ürünler, finansal risklerin yönetiminde gelişmiş ülkelerde yaygın olarak kullanılmaktadır. Fakat Türkiye’de kullanım alanı daha sınırlıdır. 2011 yılında Yıldırım ve Kısakürek tarafından Türkiye’de yapılan bir araştırmada, araştırmaya katılan dış ticaret firmalarının döviz kuru riskini önemli bir risk olarak algıladığı fakat bu riskin yönetiminde finansal türevleri fazla tercih etmedikleri tespit edilmiştir. Yıldırım ve Kısakürek, araştırmaya katılan 104 firmanın sadece 23’ünün yani yüzde 22,1’inin türev ürünleri kullandığını, kriz dönemlerinde türev ürünlerin kullanımının daha fazla arttığını, firmaların türev ürünleri kullanmamalarının temelinde teknik bilgi eksikliği, hukuki ve teknolojik alt yapının yetersizliğinin geldiğini belirtmişlerdir (Yıldırım ve Kısakürek, 2012: 100-101).

Döviz vadeli türev ürünlerin bankalar veya VİOP aracılığıyla kullanılması durumunda, bu kurumlar müşterilerin kullandıkları türev ürünlerde yapılan işlemde vazgeçmemesi ve sonuçlandırmasını sağlamak için teminat mektubu, nakdi veya gayri nakdi teminatlar istemektedirler. Bu durum, dış ticaret firmalarını teminat bulma zorunluluğu altına sokmakta, teminatın bulunamaması durumunda bu ürünlerden faydalanamamalarına neden olmaktadır (Tanyel, 2016:1-143).

Bir vadeli işlemde, portföy değerinin sürdürme teminatı değerinin altına düşmesi durumunda ise teminat tamamlama çağrısı gerçekleştirilmektedir. Günün tamamlanmasına yakın, gerçekleşen son on dakikalık vadeli fiyatın ağırlıklı ortalaması ile yapılan değerlemede, eğer teminatın değeri sürdürme teminatının altına düşmüşse, aracı kurum müşteriden sürdürme teminatını tekrar tamamlaması için belirli bir nakdin bu hesaba aktarılmasını talep eder. Müşteriden istenen bu nakit teminatı tamamlama işlemine “teminat çağrısı” adı verilir. Müşteri, oluşan son portföyün değeri ile başlangıç teminatı arasındaki miktarı nakden teminat hesabına yatırmakla mükelleftir. Eğer, müşteri bu işlemi gerçekleştirmezse, aracı kurum müşterinin hesabını başka bir yatırımcıya satma hakkına sahiptir (Saltaoğlu, 2014:53). Bu durum müşteriler tarafından portföyün sürekli takibini zorunlu kılmakta, nakdi teminat tamamlama durumu müşterileri zaman zaman finansal açıdan sıkıntıya sokabilmektedir. Örneğin, bir yatırımcı düşünelim, 22.10.2019 tarihinde, VİOP 30 endeks kontratında 100.000 USD değerli döviz vadeli bir sözleşme yapsın.

Kontrat Alım Fiyatı = 100.000 USD, Spot Kur= 5,50 TL

Toplam Kontrat Alım Tutarı = 550.000 TL, Başlangıç Teminatı= 10.000 TL

Gün Sonu Uzlaşma Kuru, 1 USD = 5,49 TL, Kontrat Kapanış Tutarı = 549.000 TL. Yatırımcının, T+1 gün içinde yani ertesi gün 23.10.2019 tarihinde 1.000 TL teminat tamamlama işlemi yapması gerekir. Yatırımcının hesabında -1.000 TL oluşması, başlangıç teminatının 1.000 TL eksildiği anlamına gelir ve bu durumda mevzuat gereği pozisyonunun sürdürülmesi imkânsızdır. Aracı kurum veya yatırımcı 23.10.2019 tarihinde 13:30’a kadar bu teminatı tamamlaması gerekir. Aksi halde taşıdığı pozisyon sistem tarafından yâda yatırımcı tarafından cari fiyat üzerinden kapatılır ve yatırımcı bu durumdan zarar eder.

2.2.3. Ödeme Şekillerine Göre Ortaya Çıkan Yapısal Sorunlar

Dış ticarete çeşitli ödeme şekilleri mevcuttur. Bu ödeme şekilleri, Uluslararası Ticaret Odası (ICC) tarafından daha önce belirlenmiş bazı kurallara

göre yapılmaktadır (ICC, 2019). Bazen alıcı ve satıcılar kendi inisiyatifleri doğrultusunda eklemeler veya küçük şekil değişiklikleri yaparak bunu kendi lehine çevirmeye çalışmakla beraber genel itibari ile uluslararası ticarete ödeme şekilleri şu şekilde sınıflandırılmaktadır (Akın, 2002:49-85).

2.2.3.1. Peşin Ödeme Sistemi

Peşin ödeme, ihracat gerçekleşmeden önce mal bedelinin ithalatçı tarafından ödenmesi ve bunu takiben söz konusu malın sevk edilmesi ile gerçekleşmektedir. İhracatçı, sevk edeceği malın bedelini daha paketlemeden hatta daha üretmeden almış olabilir. Bu yüzden ihracatçı için son derece uygun ve tercih edilen bir ödeme şekli olmasına rağmen ithalatçılar tarafından riskli olduğu için pek tercih edilmez. Bedeli peşin ödeme ile gelen bir ihracat işleminde ihracatın bir yıl içinde gerçekleşmesi gerekir. Aksi takdirde, ihracatçı gelen ödemeyi ithalatçıya iade etmek zorunda kalmaktadır. Bankalar bedeli peşin gelen ihracat işlemlerinde ihracatçıyı ihracatı yapmaya zorlamak için kaynak kullanımı destekleme fonu ve yıllık gecikme faizi oranında belli bir bedeli bankada bloke ederler. İhracatçının malı bir yıl içinde sevk etmesi durumunda bloke edilen tutar ihracatçıya geri ödenir (Gürsoy, 2004:50).

2.2.3.2. Akreditifli Ödeme Sistemi

İthalatçılar, sipariş ettikleri malların belirtilen süre içinde, istedikleri kalitede ve durumda ellerine geçmesini ve bu malların bedelini malı teslim aldıktan sonra ödemek isterler. İhracatçılar ise, mal bedelinin ödeneceğinden emin olmak, hatta bazı hallerde malın üretiminden önce bedelinin ödenmesinin garanti edilmesini isterler. Bu çıkar çatışması neticesinde akreditif sistemi ortaya çıkmıştır. Bu sistemde, bankaların itibarları devreye konularak gerekli güven her iki taraf için sağlanmaktadır. Akreditif, ihraç edilen malın bedelinin ödenmesi konusunda belirli koşulların yerine getirilmesinden sonra ödemenin yapılacağına ilişkin bir teminat mektubudur. Şartlı bir ödeme taahhüdü olarak da tanımlanabilir. Sistem kısaca şu şekilde işlemektedir; ithalatçı, kendi bankasından ihracatçı lehine bir akreditif açmasını ve bu akreditifin ihracatçının ülkesindeki muhabir bankaya iletilmesini ve muhabir bankanın da bu akreditifi

ihracatçı firmaya bildirmesini talep eder. Kendisine bir akreditif ulaşan ihracatçı, akreditif üzerine konacak dönülemez özelliği ile malı satmıştır. Ancak malın bedelini akreditif üzerindeki şartları yerine getirdikten sonra alabilecektir (Alavi, 2017: 4-14).

2.2.3.3. Vesaik Mukabili Ödeme Sistemi

İhraç malına ait sevk vesaikinın ihracatçının bankasından ithalatçının bankasına gönderilmesi ve mal bedelinin tahsili karşılığında bu vesaikin banka tarafından alıcıya teslimini sağlayan bir ödeme şeklidir. İthalatçı, daha sonra bu vesaikle ürünü gümrükten çekebilmektedir. Uluslararası ticarete oldukça yaygın kullanılan ödeme sistemlerinden birisidir (Toroslu, 2013:103).

2.2.3.4. Mal Mukabili Ödeme Sistemi

İhraç edilen malın bedelinin ithalatçı tarafından ürünün teslim alınmasından sonra ödenmesi ile gerçekleşen bir ödeme sistemidir. Bir başka ifade ile bir malın bedelinin sonradan ödenmek koşulu ile alıcıya teslim edilmesi yoluyla gerçekleşen bir ödeme şeklidir (Ataman, 2006:13).

2.2.3.5. Kabul Kredili Ödeme Sistemi

Bu ödeme sisteminde, mal bedelinin belli bir vadede ödenmesini sağlayan bir poliçe vardır. Vesaik ile birlikte ibraz edilen poliçe, ithalatçı veya buna ilaveten ithalatçının bankası tarafından kabul edilmek üzere ithalatçının bankasına gönderilir. Kabul kredili ödemede, taraflara bankalar aracılık ederler ve bunun için bir komisyon alırlar. Satıcının düzenlediği poliçe sadece alıcı tarafından kabul edilmiş ise ticari kabul olur. Poliçenin bir banka tarafından kabul edilmesi de öngörülebilir, bu durumda banka poliçeyi kabul eder veya ithalatçının kabulüne “aval” verebilir. Yani poliçeye kefil olur. Buna, banka kabulü de denilmektedir. Banka kabulü ile ihracatçı, ödemeyi garanti altına alır çünkü ithalatçının ödeme yapmaması durumunda, banka poliçeye “aval” verdiği için poliçenin bedelini ödemek zorundadır (Akın, 2010:54).

Tablo: 2.11 2009-2018 Yılları Arasında Ödeme Şekillerine Göre Türkiye'nin Toplam İhracatı (Milyon Dolar)

ÖDEME ŞEKLİ (İHRACAT)	2018	2017	2016	2015	2014	2013	2012	2011	2010	2009
1 Mal mukabili ödeme	111.963,95	99.706,65	94.864,89	94.969,59	102.834,20	93.795,88	87.324,20	81.351,53	67.474,00	60.757,84
2 Peşin ödeme	17.537,03	21.207,64	15.532,00	13.947,86	14.929,78	15.136,51	21.875,25	9.682,45	8.819,35	8.099,49
3 Vesaik mukabili ödeme	22.459,66	21.508,98	20.610,78	21.415,04	24.228,51	25.878,75	24.409,47	24.637,34	20.993,73	19.176,62
4 Vadeli akreditif	2.530,43	1.837,68	1.648,62	2.103,07	2.449,34	2.419,45	2.518,09	2.361,10	2.369,13	1.990,38
5 Bedelsiz	1.644,03	2.330,84	1.423,55	1.414,04	1.600,83	1.369,69	984,02	1.206,20	929,07	760,83
6 Özel takas	4,06	858,50	3.877,78	7.063,11	18.704,19	620,61	717,90	838,44	958,86	1.354,38
7 Akreditif	10.407,02	9.550,11	8.154,19	9.694,67	11.239,56	12.280,34	14.328,29	14.525,78	12.029,41	9.625,16
8 Bağlı muamele	2,83	13,81	11,63	12,86	11,16	1,01	0,55	0,16	0,32	0,49
9 Kabul kredili akreditif	8,58	13,19	21,44	37,05	44,19	38,08	50,01	71,32	61,63	90,55
10 Kabul kredili vesaik mukabili	129,90	138,87	157,58	140,78	139,74	131,56	145,99	197,70	194,45	188,84
11 Kabul kredili mal mukabili	122,86	113,64	100,56	79,66	112,10	117,52	71,15	23,54	38,90	30,61
12 Özel hesap	2,37	6,77	1,80	17,69	1,11	13,69	34,61	10,10	15,27	19,18
13 Peşin Akreditif	1,94	1,79	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	47,04
14 Ödeme şekli belirsiz	1,10	563,95	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	1,00
15 Kabul kredili ödeme	0,75	0,00								
TOPLAM	167.920,61	156.992,41	142.529,81	143.838,43	157.610,69	151.802,09	152.461,56	134.906,83	113.883,18	102.142,60

Kaynak: (TÜİK, 2019)

Tablo: 2.12 2009-2018 Yılları Arasında Ödeme Şekillerine Göre Türkiye'nin Toplam İthalatı (Milyon Dolar)

ÖDEME ŞEKLİ (İTHALAT)	2018	2017	2016	2015	2014	2013	2012	2011	2010	2009
1 Mal mukabili ödeme	109.956,03	105.984,65	81.525,13	68.796,24	71.528,31	77.764,85	70.734,25	42.854,32	34.719,55	29.648,58
2 Peşin ödeme	70.943,60	78.638,52	77.472,68	95.343,79	119.326,76	117.639,97	108.000,59	111.372,60	95.437,66	68.655,95
3 Vesaik mukabili ödeme	7.754,92	9.588,88	0,00	10.690,98	14.920,30	15.523,54	14.985,37	17.358,43	14.963,62	11.756,71
4 Kabul kredili ödeme	373,35	0,13	9.693,13	0,00	0,13	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
5 Peşin akreditif	6,50	4,67	0,00	0,04	0,14	0,00	0,00	0,00	0,00	6.431,43
6 Vadeli akreditif	11.388,13	12.771,09	9.031,67	9.978,62	10.542,95	12.205,62	12.404,45	10.993,33	9.346,15	7.858,72
7 Bedelsiz	8.833,54	12.597,14	8.814,24	6.870,45	6.242,60	5.199,29	5.645,28	6.509,15	5.243,17	3.490,24
8 Ödeme şekli belirsiz	2.315,53	1.251,73	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	1,85
9 Mahsuben takas	0,00	0,00	0,00	0,00	0,03	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
10 Özel takas	3,88	0,79	15,68	18,79	32,88	850,94	1.028,79	1.288,67	1.360,33	1.037,97
11 Akreditif	10.582,38	12.098,36	11.237,49	14.660,50	18.442,20	21.271,05	22.540,16	48.999,29	23.246,24	11,39
12 Bağlı muamele	1,03	17,98	15,17	12,31	12,797	6,13	2,76	1,20	1,46	0,96
13 Kabul kredili akreditif	85,07	104,03	117,83	77,56	118,24	171,17	172,14	116,98	107,66	138,88
14 Kabul kredili vesaik mukabili	760,68	689,48	637,10	472,13	493,065	555,53	577,03	836,01	788,36	694,32
15 Kabul kredili mal mukabili	42,07	46,51	57,95	312,63	516,465	473,64	452,01	509,35	328,91	205,84
16 Özel hesap	0,32	4,43	0,83	0,26	0,08	0,52	0,17	0,30	0,94	0,06
TOPLAM	233.047,09	233.799,23	198.618,05	207.234,62	242.177,31	251.661,11	236.545,91	240.841,27	185.544,85	140.928,21

Kaynak: (TÜİK, 2019)

Tablo 2.11 Türkiye’de 2009-2018 yılları arasında ihracatta kullanılan ödeme şekillerini göstermektedir. 2018 yılı içinde Türkiye’nin toplam ihracat miktarı 167 milyar 920 milyon USD iken bunun 111 milyar 963 milyon USD’si açık hesap yani mal mukabili ödeme şekli gerçekleşmiştir. Bu miktar, 2018 yılı toplam ihracatının yaklaşık yüzde 67’sine karşılık gelmektedir. Türkiye’de 2009-2018 yılları arasında yapılan ihracatın yüzde 65’i mal mukabili ödeme şekli ile gerçekleşmiştir (TÜİK, 2019).

Tablo 2.12 Türkiye’de 2009-2018 yılları arasında ithalatta kullanılan ödeme şekillerini göstermektedir. İthalatta, yıllar itibari ile en fazla kullanılan ödeme şeklinin uluslararası ticaretin en güvenilir olan ödeme şekillerinden olan peşin ödeme yöntemiyle yapıldığı görülmektedir. 2016, 2017 ve 2018 yılları hariç olmak üzere 2009 yılından 2015 yılına kadar peşin ödeme şekli ithalatta en fazla kullanılan ödeme şekli olmuştur. Son üç yıl içinde peşin ödeme yöntemi ikinci sıraya gerilemiştir (TÜİK, 2019).

Türkiye’de 2009-2018 yılları arasında ithalatta kullandığı mal mukabili çalışma şekli analiz edildiğinde bu dönem içinde mal mukabili ödeme şekli ile yapılan ithalat oranının ortalama yüzde 33 olduğu görülmektedir. Genel olarak 2016, 2017 ve 2018 yılları hariç olmak üzere ürün ithal edilirken yurtdışına gönderilen dövizler daha çok peşin ödeme şekli ile gönderilmiş olup, mal mukabili ödeme şekli son üç yılda daha fazla kullanılmaya başlanmıştır (TÜİK, 2019).

Ödeme şekilleri noktasında, ihracatın en riskli ödeme şekli olarak kabul edilen mal mukabili ödeme şekli ile ihracat yapılması, ithalatta ise en az riskli olan ödeme şekillerinden peşin ödeme metodunun tercih edilmesi Türkiye’nin dış ticaretinde ihracatçıların ve ithalatçıların ödeme şekillerini belirlemede etkin olmadığını, muhataplarının karar verici olduğunu göstermektedir.

Bu noktada ithalatçılar peşin ödeme yönteminin bir riski olan kalitesiz ürün alma veya ürün teslim alamama durumu ile karşı karşıya iken ihracatçılar ihraç ettikleri ürünün bedelini alamama riski ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Örneğin Malatya ilinin önemli bir ihracat kalemi ve mevsimsel ürünü olan kuru

kayısı ihracatında da mal mukabili ödeme şekli nedeniyle dolayı ihracatçılar zaman zaman sıkıntı yaşamaktadırlar. Kuru kayısı, temmuz ayı sonu itibari ile hasadı son bulan bir meyvedir. Piyasanın açıldığı bu dönemde eğer rekolte ithal edilen ürün miktarından fazla ise bazen sezonun ilerleyen zamanlarında fiyatların düşmesi gibi bir durum ile karşılaşmaktadır. Sezon başı olarak kabul edilen Temmuz ayı içinde bazı ithalatçı firmalar, ihracatçı firmalar ile ileri teslim tarihli satış fiyatını önceden sabitleyen kontratlar yapmaktadırlar. Sezonun ilerleyen günlerinde ithalatçı firmalar, yurtdışı perakende satış fiyatları düşmeye başladığında ihracatçı firmaları bu kontratlardan vazgeçirmek için aldıkları ürünlerde bahane bulup, ürünleri ihracatçılara iade etmektedirler. Tabii ki iade esnasında büyük mali kayıplar ile karşı karşıya kalınmaktadır. Bu duruma dayanamayan ihracatçı firmalar, hammadde alış fiyatlarının düşmesinden dolayı bir avantaj elde ettiklerini düşündükleri satışlardan vazgeçmek zorunda kalabilmektedirler (FKA, 2010). Söz konusu bu tür riskler Türkiye’de ithalat ve ihracat işlemlerinde kullanılan ödeme şekillerinde değişikliğe gidilmesinin gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Bunun yanında mal mukabili ödeme şekli ile ihracat yapmak, ihracatçı firmaların bilançolarına da olumsuz etki göstermektedir. Mal mukabili ödeme şekli, firmaların cari oranlarını ve alacaklarının devir hızı oranını düşürmektedir (Toraman ve Sönmez, 2015:15-24). İhracatçı firmalar, kredi talebinde buldukları zaman mevcut cari oranları ve alacaklarının devir hızı yeterli çıkmadığı için talep ettikleri kredilerde riskli pozisyona düşmekte bu durum kredi maliyelerinin artmasına neden olmaktadır.

2.2.4. İhracatın İthalata Bağımlılığı

Dışa dönük üretim yapan yerli ya da yabancı sermayeli kuruluşların ihracattaki ağırlığı ve dış girdilere bağımlılığı, ülke ekonomilerinin yapısı, gelişmişlik düzeyleri, dış ticaret hadleri, ithalat-ihracat miktarları ve bu miktarların birbirini karşılama oranları hakkında bilgi veren önemli parametrelerdir. Bu faktörlerden dolayı dış ticaretin yapısında ortaya çıkan

olumlu ya da olumsuz gelişmeler ülkelerin makro-ekonomik değişkenlerini etkilemektedir (İnançlı ve Konak, 2011: 359).

Son yıllarda küreselleşme sürecinin hızlanmasıyla birlikte uluslararası ticaretin önündeki engellerin azalması teknoloji alanında olumlu gelişmelerin yaşanmasını sağlamıştır. Bu durum özellikle gelişmekte olan ülkelerin dış ticaretini etkileyerek bu ülkelerin dış girdilere bağımlılığını arttırmıştır. Ayrıca, küreselleşmenin getirdiği rahatlık ve dünya ticaretinde yer alma çabaları bu ülkelerin dışa açık ticaret politikaları uygulamalarını zaruri kılmıştır. Ancak bu zaruriyet sanayileşme sürecini bitirmemiş ülkeler için mamul malların, sanayileşme sürecini bitirmiş ülkeler içinse ham madde ve ara malı ithalatının önemli oranda yükselmesine neden olmuştur. Dolayısıyla, dış ticarete rekabet edebilecek kabiliyetteki gelişmiş ülkeler, hem hızlı hem de kaliteli üretim gerçekleştirdikleri için söz konusu malların ihracında söz sahibi olurken, özellikle gelişmekte olan ülkeler bu ülkelere teknoloji ve girdi yönüyle bağımlı hale gelmişlerdir. Aynı zamanda, gelişmekte olan ülkelerin sanayileşme seviyeleri yükselirken ihracatlarında da artışlar yaşanmış ve ihracat yapısı değişmiştir (İnançlı ve Konak, 2011: 344).

2.2.4.1. Dış Ticarete Bağımlılığın Nedenleri

Son dönemlerde dünya ticaretindeki payını artırmak isteyen gelişmekte olan birçok ülke hızlı adımlarla teknoloji yoğunluklu imalat sanayi ürünleri üretmeye başlamışlardır. Güçlü rakiplerine kıyasla üretim yapmak zorunda olan bu ülkeler sanayi ürünleri ihracatını yükseltme konusunda yeterli seviyelere ulaşamamışlardır. Bu durum, onların dış ticaret açığı vermelerine neden olmuştur. Dış ticaret açığı vermeleri de bu ülkelerin dışa bağımlı hale gelmelerine neden olmaktadır (Boratav, 2003:81).

Gelişmekte olan ülkelerde ihracatın ithalata bağımlılığına etki eden pek çok unsur vardır. Bu unsurların başında ihraç edilen malların imalatında önemli oranda ithal girdi kullanılması gelmektedir. İthal girdi kullanımı, ihracatın ithalata bağımlı hale gelmesine neden olmaktadır (İnançlı ve Konak, 2011: 345).

2.2.4.1.1. Döviz Kurlarındaki Gelişmeler ve Ulusal Paranın Aşırı Değerlenmesi

Döviz kurlarında meydana gelen değişimler dışa bağımlılığı etkileyen önemli unsurlardan biridir. Döviz kurlarındaki değişimler, dış ticaret faaliyetlerinde artış veya azalışa neden olmaktadır. Kurlardaki hareketlilik dış kaynaklara olan bağımlılığı şöyle etkilemektedir. Bir ülkenin yerel para biriminin uluslararası piyasada yaygın kullanılan para birimlerine karşı aşırı değerlenmesi, ithalat fiyatlarının daha cazip hale gelmesini sağlayarak, ithal girdi kullanımını yükseltmektedir. Söz konusu durum, hem ödemeler dengesi açıklarını hem de ithal girdilere olan bağımlılığı artırmaktadır (Ngeno, 2000:147).

2.2.4.1.2. İstikrarsız Ekonomik Yapı

Gelişmekte olan ülkelerdeki istikrarsız ekonomik yapı hem dış ticaret dengesini bozmakta hem de ülkelerin ihracatlarının ithalata bağımlılığını artırmaktadır. Özellikle, devamlılık arz eden enflasyon, ekonomik krizler, yüksek kamu borçlarından dolayı finansal piyasada ve reel sektörde oluşan olumsuz baskılar üretim sektörü üzerinde olumsuz sonuçlar doğurmakta, üretim kapasiteleri istenilen seviyelere ulaşamadığından dolayı maliyetlerin yüksek çıkması ihracatın düşmesine neden olmaktadır. Bu durum milli geliri de olumsuz yönde etkilemektedir (Büyükdere, 2005:6).

2.2.4.1.3. Özel Sektör Yatırımlarının Yetersizliği

Gelişmekte olan ülkelerin önemli sorunlarından bir diğeri ülke içi tasarrufların yetersiz olması ve bu tasarrufların verimli yatırımlara dönüşmemesidir. Tasarrufların yetersiz olması finansman maliyetlerinin de artmasına neden olmaktadır. Finansman maliyetinin artması ise firmaların uluslararası piyasada rekabet etmelerinin önüne geçerek ihracat rakamlarının olumsuz yönde etkilenmesine sebep olmaktadır.

Bununla beraber, gelişmekte olan ülkelerde yabancı yatırımlar da istenilen seviyede ülkeye çekilememektedir. Özellikle ekonomik yapıdaki

yetersizlik yabancı yatırımcılara tanınan bir çok imkana rağmen yatırımcıların ülkeye ilgisini çekmemektedir (İnançlı ve Konak, 2011: 346)

2.2.4.1.4. Enerji Maliyetleri

İmalat sanayisinde kullanılan temel girdilerin başında enerji gelmektedir. Enerji üretmek için uygun kaynaklarına sahip olmayan veya bu kaynaklara sahip olduğu halde enerji üretmek için yeterli teknolojiye sahip olmayan ülkeler enerji konusunda dışa bağımlıdırlar.

Günümüz teknolojisinde elektrik enerjisi maliyetlerini düşürmek için ülkeler çeşitli alternatif yöntemler kullanmaktadırlar. Bu yöntemlerin başında doğalgaz kullanımı yoluyla elektrik enerjisi üretim yöntemi gelmektedir. Doğalgaz rezervi dünyanın her bölgesinde uygun miktarda bulunmamaktadır. Bu da enerji üretimi için doğalgaz ithal etmeyi gerekli kılar. Doğalgaz ithalatı, ülkeleri dışa bağımlı hale getirmektedir (Akpınar ve Başbüyük 2011:119-136).

Tablo 2.13 Türkiye'nin 2016-2018 yılları içinde elektrik enerjisi üretiminde kullandığı kaynakları göstermektedir. 2018 yılı içinde Türkiye'de elektrik üretiminin yüzde 37,3'ü kömürden, yüzde 29,8'i doğal gazdan, yüzde 19,8'i hidrolik enerjiden, yüzde 6,6'sı rüzgârdan, yüzde 2,6'sı güneşten, yüzde 2,5'i jeotermal enerjiden ve yüzde 1,4'ü diğer kaynaklardan elde edilmiştir (ETKB, 2019).

Tablo 2.13 Türkiye'de 2016-2018 Yılları Arasında Elektrik Enerjisi Üretiminde Kullanılan Kaynaklar

KAYNAK TÜRÜ	2018 YILI (%)	2017 YILI (%)	2016 YILI (%)
Kömür	37,3	33	33,74
Doğalgaz	29,8	37	32,1
Hidrolik Enerji	19,8	20	24,6
Rüzgar Gücü	6,6	6	5,67
Güneş Enerjisi	2,6	1	0,3
Jeotermal Enerji	2,5	2	1,7
Diğer Kaynaklar	1,4	1	1,89
Toplam Enerji Üretimi	303,3 kWh	295,5 kWh	273,3 kWh

Kaynak: (ETKB, 2019)

Tablodan da görüleceği üzere Türkiye’de enerji ihtiyacının büyük bir kısmı kömür ve doğalgazdan karşılanmaktadır. Bu durum, Türkiye’nin doğalgazda dışa bağımlılığını artırmaktadır. Çünkü Türkiye’de henüz yeterli derecede doğalgaz kaynağı tespit edilememiştir. Türkiye’de elektrik enerjisi üretiminde en fazla kullanılan diğer bir kaynak kömür kullanımı yöntemiyle elektrik enerjisi üretimidir. Türkiye’de bu yöntemle sağlanan elektrik enerjisinde kullanılan kömürün yüzde 46,5’i ithal kömürden, yüzde 53,5’i yerli kömürden sağlanmaktadır. Bu yöntemle sağlanan enerjide de ithalat oranının yüksek olması, Türkiye’nin enerji bağımlılığını artırmaktadır. Türkiye’de özellikle son dönemlerde elektrik enerjisi üretiminde bağımlılığının azaltılması için nükleer enerji santrallerin kurulması planlanmış, bunun için gerekli alt yapı çalışmalarına hız verilmiştir (ETKB, 2019).

2.2.4.1.5. İhracatın Tek Pazar ve Tek Ürüne Bağlı Yapısı

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin temel sorunları arasında dışa kapalı ekonomik yapı, yetersiz sermaye düzeyi, düşük üretkenlik ve sınırlı bir pazar yapısı vardır (Erol, 2001:33). Özellikle gelişmekte olan ülkelerin ihracata yönelik üretim imkânlarının kısıtlı olması nedeniyle gerçekleştirilen sınırlı üretim dışa bağımlılığa zemin hazırlamaktadır. Ayrıca bu gruptaki ülkelerin üretimlerini birkaç sektör üzerinde yoğunlaştırmış olmaları ve yine gerçekleştirilen toplam ihracatın önemli bir kısmının sadece birkaç ülkeye yapılıyor olması, ihracatın istenilen düzeyde arttırılmasının önüne geçmektedir (İnançlı ve Konak A. 2011: 347).

İhracatın tek pazar veya tek ürüne bağlı yapısının değişmesi, bu ülkelerin ar-ge çalışmalarına hız vererek, farklı ürünler üretmelerine ve bu ürünlerin talep edildiği yeni pazarlara ulaşmaları ile mümkün olacaktır.

2.2.4.1.6. Faiz Oranlarına Bağlı Gelişmeler

Faiz oranları, üretim sektöründeki firmalara ağır yükler getirmektedir. Faiz oranlarının yüksek olması doğrudan veya dolaylı olarak tüm maliyetlerin ülke içinde yükselmesine neden olmaktadır. Ülke içinde maliyetlerin yükselmesi ithal girdi ürünlerin maliyetlerinin yerel ürünlere kıyasla daha cazip hale

gelmesine neden olmakta, ithal girdi kullanımının artması ise ithalata bağımlılığı artırmaktadır.

Türkiye geliştirmekte olan ekonomiler içindedir. Cumhuriyet tarihinde Türkiye’de sadece 1930-1946 yılları arasında 1938 yılı hariç olmak üzere ihracat oranları ithalat oranlarını karşılamıştır. 1977 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı yüzde 30,2’ye düşerek cumhuriyet tarihinin ihracatın ithalatı karşılama oranı en düşük olan yılı olarak literatüre geçmiştir. İhracatın ithalatı karşılama oranı en yüksek olan yılı ise 1946 yılı olmuştur. Bu yılda ihracatın ithalatı karşılama oranı %180,5’dir (TÜİK, 2019). Tablo 2.14 2009-2018 yılları arasında Türkiye’de ihracatın ithalatı karşılama oranlarını göstermektedir.

Tablo 2.14 2009-2018 Yılları Arasında Türkiye’nin Dış Ticaret Rakamları, Değişim Yüzdeleri ve İhracatın İthalatı Karşılama Oranları

2009-2018 YILLARI ARASINDA DIŞ TİCARET RAKAMLARI DEĞİŞİM YÜZDELERİ VE İHRACATIN İTHALATI KARŞILAMA ORANLARI (MİLYON USD)					
YILLAR	İHRACAT	DEĞİŞİM (%)	İTHALAT	DEĞİŞİM (%)	İHRACAT/İTHALAT (%)
2018	167.000.00	7,0	223.000.00	-4,4	74,8
2017	156.000.00	10,1	233.000.00	17,7	67,1
2016	142.000.00	-0,9	198.000.00	-4,2	71,8
2015	143.000.00	-8,7	207.000.00	-14,4	69,4
2014	157.000.00	3,8	242.000.00	-3,8	65,1
2013	151.000.00	-0,4	251.000.00	6,4	60,3
2012	152.000.00	13,0	236.000.00	-1,8	64,5
2011	134.000.00	18,5	240.000.00	29,8	56,0
2010	113.000.00	11,5	185.000.00	31,7	61,4
2009	102.000.00	-22,6	140.000.00	-30,2	72,5

Kaynak: (TÜİK, 2018)

Tablodan da görülebileceği üzere 2009-2018 yıllarının ortalamasına bakıldığında Türkiye’de ihracatın ithalatı karşılama oranı ortalaması yüzde 66,1’dir. Türkiye’nin ihracat rakamları bu dönemde genel olarak artış eğilimindedir. Fakat bu dönemde ithalat rakamlarında da kendi içinde artışlar yaşandığı için ihracatın ithalatı karşılama oranı tamamen sağlanamamıştır (Konak 2018:56-80).

Türkiye’nin dış ticaretinde ihracatın ithalata bağımlılığı yapısal bir sorun oluşturmaktadır. İhracatta ara malı bağımlılığı yüksek bir ülke olan Türkiye, ekonomik büyümenin hız kazandığı bu dönemde ihracatını arttırdıkça ithalatını da mutlak olarak daha fazla arttırmaktadır. Dolayısıyla, dış ticaret açığı daha fazla yükselmektedir (Kutlay, 2012:115).

Türkiye’nin ihraç ürünleri içindeki bazı kalemlerinin hammaddeleri yurtdışından ithalat yolu ile temin edilip üretim yapıldıktan sonra tekrar ihraç edilmektedir. Bu durum ihracat rakamlarına olumlu yansırken ithalat rakamlarının da artmasına neden olmaktadır. Örneğin, otomotiv sektörü Türkiye’nin en önemli ihracat kalemlerinin başında gelmekle beraber bir aracın tüm parçaları Türkiye’de üretilemeyip farklı ülkeden temini yolu ile üretim ve ihracatı yapılmaktadır. Bu durum, Türkiye’nin ihracat oranlarının artmasını sağlarken ithalat oranlarının da artmasına neden olmaktadır (İnançlı ve Konak, 2011:343-362).

2.2.5. Döviz Kuru Politikalarından Dolayı Oluşan Yapısal Sorunlar

Döviz kuru, belli bir ülkeye ait para biriminin başka bir ülkenin para birimi karşısındaki değeridir (Arslan, 2005:32). Döviz kuru politikaları bir ülkede ihracatı artırmak, ithalatta kur farklarından dolayı oluşabilecek zararları engellemek ve döviz kurlarını kontrol altında tutmak yönü ile hassasiyet gösterilmesi gereken bir konudur. Döviz kurlarındaki aşırı hareketlilik ihracat ve ithalat firmalarına zaman zaman büyük kayıplar oluşturabilmektedir.

Ülkeler, uzun sürelerden beri kendi ekonomik durumlarına göre farklı döviz kuru sistemlerini seçerek ekonomilerini korumak istemişlerdir. Döviz kuru sistemleri sabit, serbest dalgalı ve karma olmak üzere üç ana gruba ayrılmaktadır

(Arat, 2003:6). Bu sınıflandırmada döviz kuru sistemlerinin bir ucunu sabit döviz kuru sistemi, diğer ucunu ise serbest dalgalı döviz kuru sistemi oluşturmaktadır. Karma döviz kuru sistemi ise bu iki uç arasındadır ve bünyesinde değişik uygulamaları barındırmaktadır. Bunların bir bölümü ağırlıklı olarak sabit döviz kuru sisteminin niteliklerini taşıırken bir bölümü de serbest dalgalı döviz kuru sisteminin niteliklerini taşımaktadır.

2.2.5.1. Sabit Döviz Kuru Sistemi

Yerel paranın değerinin Merkez Bankası tarafından belirli bir kurla yabancı para birimlerine karşı eşitlenmesi rejimidir. Sabit kur, bir kez belirlendiğinde Merkez Bankası tarafından değiştirilinceye kadar aynı kalır (Eğilmez, 2012). Bu sistemde, kurun hangi noktada olacağı devlet ya da Merkez Bankası gibi bir para politikası otoritesi tarafından belirlenir. Belirlenen kur mevcut ekonomik sistem içinde revize gerektirir ise ilgili kurum tarafından yeni bir kur belirlenir ve yapılan işlemlerde sürekli aynı kur baz alınır ve devam ettirilir. Kur, diğer ekonomik veya siyasi gelişmelerden kısa vadede hemen etkilenmez. İlgili kurum gerek görürse yeni bir sabit kur tespit ederek bu kurun yapılan işlemlerde kullanılmasını sağlar (TCMB, 2019).

Sabit döviz kuru sisteminin kendi içinde bazı riskleri vardır. Zaman zaman küresel piyasalarda yaşanan sorunlar nedeniyle veya bir ülkenin başka bir ülke veya ülkelerle yaşadığı sorunlar nedeniyle uluslararası piyasalarda kur seviyelerinde aşırı artış veya azalışlar yaşanabilmektedir. Sabit döviz kuru rejimini seçmiş olan ülkenin bu durumdan zarar görmemesi için ilgili para otoritesinin elinde uygun düzeyde döviz rezervinin olması gerekir. Aksi halde yaşanacak şiddetli bir dalgalanmada kur farklarının önüne geçmek mümkün olmayacaktır. Kurların aşırı yükselmesi devalüasyona neden olabilmektedir. Devalüasyon, bir ülkenin ortaya koyduğu ekonomi politikalarının başarısızlığı anlamına gelmektedir. Bugün İran gibi bazı dünya ekonomileri, bu sistemi veya bu sisteme yakın çeşitli karma döviz kuru sistemlerini tercih ederek mevcut ekonomilerini döviz kuru artış veya azalışlarından korumaya çalışmaktadırlar (Döviz, 2018). Türkiye`de de kurlar 1980`li yıllara kadar bu rejimde kalmıştır.

Sabit kur sisteminin avantajları (Bağış, 2016:374).

- Sabit kur sistemi, belirsizliğin ve buna bağlı risklerin minimize edilmesini sağlar, böylelikle yatırımların ve ticaretin önü açılır.
- Spekülasyon ve manipülasyon gibi istikrar bozucu ve risk primini artırıcı vurgunculuk ortamının azalmasını sağlar.
- Fiyat istikrarının sağlanmasına yardımcı olur. Bu sayede, enflasyonun düşük tutulması ve fiyat istikrarının korunması, bilanço dengesi ve rezervlerin korunması sağlanır.
- Sınırlı döviz hareketleri, faizlerin daha rahat kontrol altında tutulmasını sağlar.

Sabit kur sisteminin dezavantajları (Bağış, 2016:375).

- Sabit kurun en önemli dezavantajlarının başında bağımsız bir para politikasından vazgeçilmesi gelmektedir. Paranın fiyatı ve değişim oranı sabit tutulduğunda paranın arzı üzerindeki kontrol da elden bırakılmış olur.
- Merkez bankaları, genel olarak piyasayı şekillendiren en önemli kurumlardır. Fiyat istikrarını sağlamakla görevlidirler. Sabit kur rejimini kullanan ülkelerin Merkez Bankaları piyasadaki dengeyi elde tutmak için piyasaya devamlı likidite ve kaynak sağlamak zorunda kalmaktadırlar. Bu durum genel olarak son kurtarıcı olarak görünen Merkez Bankalarının likidite ve kaynak sağlama gücünü etkileyebilmektedir. Gücü azalan bir Merkez Bankası zor bir zamanda görevini yerine getirememesi sorunu ile karşı karşıya kalabilir.
- Uluslararası ticarete kaynakların etkin kullanımı noktasında, sabit kur rejimi dezavantaj getirebilir. Örneğin, sabit kur sistemini seçmiş bir ülkede üretilen ve ihraç edilen bir ürünü hareketli kur sistemini seçmiş başka bir ülkedeki üretici de üretiyorsa, döviz kuru artışlarında hareketli kur sistemini seçmiş ülkedeki üretici artan kurdan dolayı satış fiyatını sabit kur sistemini seçmiş olan ülkedeki ihracatçıya göre düşürecektir. Bu durum, sabit kur sistemini seçmiş ülkedeki ihracatçının rekabet etme avantajını azaltacaktır. Dolayısıyla, üretim sektöründe yaşanacak

dalgalanma işsizliği tetikleyerek ekonominin daralmasına neden olacaktır.

- Sabit kur rejiminde, ödemeler bilançosunda ve döviz arzı ile talebi arasında dengesizlikler görülebileceği gibi yabancı para birimleri ile gerçekleşen borçlanmalarda da artış görülebilir. Bundan dolayı ödemeler bilançosu açıklarının kapatılması için uluslararası geçerliliği olan para ve değerli madenler cinsinden rezervler bulundurulması gerekir. Bu stokların güçlü olmaması durumunda bu kur sistemini kullanan ülkeler büyük sıkıntılarla karşılaşabilmektedir. Çünkü esnek olmayan kur rejimlerinde açığı olan ülkeler yapması gereken dış ödemeleri bu tür rezervlerden yapmaktadırlar.
- Bu kur sistemini kullanan ülkeler, dış şoklara karşı daha hassastırlar. Dünya genelinde yaşanan finansal bir sıkıntı veya ülke içi siyasi problemlerden kaynaklanan hızlı kur artışlarında, bu ülkelerin kur artışlarını absorbe etme yetisi diğer kur rejimini kullanan ülkelere göre daha sınırlıdır.

2.2.5.2. Dalgalı Kur Sistemi

Dalgalı kur rejimi, ulusal veya uluslararası piyasada yaşanan arz ve talebe göre farklı ülke para birimlerinin karşılıklı değerlerinin belirlendiği bir kur rejimini ifade eder. Esnek kur sistemi veya yüzen kur rejimi olarak da ifade edilebilir. Tam dalgalı bir kur sisteminde, Merkez Bankası gibi para politikasını belirleyen kurumlar, paranın değerine müdahale etmeyeceği için paranın değeri gün içinde sürekli değişir. Tam rekabet piyasasında olduğu gibi kuru belirleyen tek araç piyasadaki arz ve talebin kesiştiği noktadır. Döviz piyasasında arz ve talebin eşitlendiği nokta piyasadaki kur seviyesi olarak kabul edilir (TCMB, 2019).

Dalgalı kur rejiminin farklı uygulama biçimleri vardır. Bunlar, tam dalgalı kur rejimi ve müdahaleli dalgalı kur rejimidir. Tam dalgalı kur rejiminde Merkez Bankası ya da para politikalarını belirleyen başka bir kurum paranın değerine hiçbir şekilde müdahale etmemektedir. Müdahaleli dalgalı kur rejiminde ise Merkez Bankası veya para politikasını belirleyen kurum kurdaki oynaklıklara

döviz alım satımı yaparak veya çeşitli faiz oranlarında değişime giderek kura müdahale etmektedir. Bazen de ilgili kurum dalgalanmaya müdahale etmek için bir bant aralığı seçer ve bant içinde minimum ve maksimum değerler belirler. Kur, üst seviye olarak belirlenen değer üstüne çıktığında veya alt seviye olarak belirlenen değer altına indiğinde piyasaya genel olarak para arzı veya piyasadan para çekme yolu ile müdahale edilir. İlgili kurumun döviz kuru dalgalanmalarına müdahale etmesi dalgalı döviz kuru rejimini bozmasa da tam dalgalanmadan çıkarmaktadır (Eğilmez, 2012) .

Dalgalı kur sisteminin avantajları (Bağış, 2016:378).

- Bu kur sisteminde dışarıdan kaynaklanan istikrarsızlıklardan dolayı dış denge ile ilgili kaygılar ikinci plana itilmiş olur. Çünkü piyasa arz ve talebe göre bir noktada kesilir.
- Bağımsız para politikası uygulamaları rahat sağlanacağı için iç dengenin ve iç makroekonomik göstergelerin (enflasyon ve işsizlik gibi) istenen seviyede tutulması daha rahat sağlanabilir.
- Bu kur rejiminde ülke ekonomisinin yurt dışında yaşanan dalgalanmalara karşı kırılabilirliği azaltılmış olur. Yurtdışında yaşanan finansal ve siyasi istikrarsızlıklarda olası kur artışlarına karşı ekonomi korunmuş olur.
- Ulusal para, piyasadaki gerçek değerini bulur ve o anın değeri kura yansır.
- Döviz rezervi biriktirme ihtiyacı daha az olacağından dolayı, kaynak tasarrufu sağlanır. Piyasaya sürekli müdahale ihtiyacı kalmaz. Ülkenin varlıkları atıl kapasitede kalmaz.
- Uygulanması daha kolaydır.
- Bu kur sisteminde serbest piyasa daha etkin kılınarak kaynakların verimli kullanılması sağlanır.

Dalgalı kur sisteminin dezavantajları (Bağış, 2016:379).

- Dalgalı kur rejimi, ileriye yönelik bir belirsizlik ve risk oluşturur. Bu durum, yatırım ve ticaret kararlarını olumsuz yönde etkileyebilir.
- Kurlardaki aşırı yükselme enflasyonu yükseltir.

- Dalgalı kur sistemini kullanan ekonomilerin mali disiplinden kopuş hızı daha fazladır.
- Piyasa, spekülasyon ve manipülasyonlara açıktır.
- Piyasada büyük bir döviz açığı varsa kurda denge hemen sağlanamayabilir. Bu durum büyük kur oynaklıklarının oluşmasını tetikleyebilmektedir.

Teoride tam dalgalı kur rejimi akla uygun gelse de pratikte uygulaması pek mümkün değildir. Hiçbir ülke yerel parasının değerinin sınırsızca inip çıkmasına izin vermek istemez (Kılavuz, vd., 2011:47-109).

2.2.5.3. Karma Döviz Kuru Sistemi

Sabit ve serbest dalgalı döviz kuru sistemleri döviz kuru sistemlerinin iki uç noktasında yer almaktadır. Bu iki döviz kuru sisteminin arasında her iki döviz kuru sisteminin özelliklerini içeren karma döviz kuru sistemi yer almaktadır.

Karma döviz kuru sistemi uygulamalarına yönetimli dalgalanma, geniş marjlı pariteler ve sürünen pariteler döviz kuru sistemleri örnek verilebilir. Yönetimli dalgalanma karma döviz kuru sisteminde, döviz kurları arz ve talebe göre belirlenirken Merkez Bankası piyasa üzerindeki gözetim ve denetimini sürdürür. Kur piyasada olduğu için yetkili kurumlarca ilan edilen belirli bir kur yoktur. Döviz kuru, istenilmeyen bir noktaya ulaştığında Merkez Bankası piyasaya müdahale ederek kuru arzu edilen seviyeye getirmektedir. Geniş marjlı pariteler karma döviz kur sistemi ise ulusal paranın sabit paritelere bağlılığının sürdürüldüğü ancak parite etrafındaki dalgalanma sınırlarının geniş tutulduğu bir kur sistemidir. Piyasaya gerektiğinde müdahalenin olduğu bir sistemdir. Son olarak, sürünen pariteler döviz kuru sisteminde ise belirlenen bir denge döviz kuru vardır. Döviz kurları önceden ilan edilen miktar veya yüzdelerde gerektiğinde müdahale ile denge döviz kuru etrafında şekillenmektedir (Yalçınır, 2008:71-72).

Türkiye’de tarihsel süreç içerisinde, çeşitli döviz kuru sistemleri tercih edilmiştir. Belirli dönemlerde uygulanan döviz kuru sistemleri doğrultusunda reel efektif döviz kuruna yönelik kur politikaları izlenmiş ve dış ticaret dengesi

oluşturulmaya çalışılmıştır. Türkiye’de dış ticaret dengesini sağlamak amacıyla gerçekleştirilen bir kur ayarlaması Türkiye için tek başına kullanılabilecek bir döviz kuru politikası aracı olmamaktadır. Çünkü dış ticaretin bileşenlerinden ihracat ve ithalatı, döviz kuru politikalarının yanı sıra birçok farklı unsur etkilemektedir. Bu unsurlar: faiz oranları, maliyetler, üretim düzeyi, verimlilik, kaynakların etkin kullanımı, vergi mekanizması, sermaye girişi ve enflasyon olarak sıralanabilir (Hepaktan ve Çınar, 2011:82).

Türkiye, 1980’li yıllara kadar sabit döviz kuru sistemini kullanmıştır. Bu sistemde TL’nin değeri TCMB tarafından belirlenmiş ve belirlenen değer sabit tutularak piyasa tarafından kullanılmıştır. Eğer TL’de bir değer kaybı ortaya çıkarsa, çoğunlukla bir defada ve devalüasyon yoluyla müdahaleler yapılmış ve yeni bir parite belirlenerek sabit kur olarak alınmıştır. 1980 yılında kur sisteminde değişikliğe gidilerek müdahaleli dalgalı döviz kuru sistemine geçiş yapılmıştır. Bu rejim 2000 yılına kadar kullanılmıştır. Kur rejimindeki üçüncü değişiklik 2000 yılında yapılmış ve 2001 krizi öncesinde Türkiye’de bant içinde dalgalanma rejimi uygulanmıştır. Bu rejim, uzun süre uygulanamamış ve 2001 kriziyle beraber çökmüştür. Kriz sonrasında Türkiye tekrar dalgalı kur rejimine geçmiş ve uygulamada müdahaleli dalgalı döviz kuru rejimini kullanmıştır. Türkiye’nin bugün uyguladığı kur rejimi müdahaleli dalgalı kur rejimidir. Merkez Bankası kurlarda ortaya çıkan aşırı oynaklık hallerinde ihale yoluyla ya da önceden ilan edilmemiş alım satım uygulamalarıyla kurlara müdahale ederek istediği sınırlara çekmeye çalışmaktadır (Eğilmez, 2019).

Türkiye’de kullanılan müdahaleli dalgalı kur rejiminde kur serbest hareket ederken TCMB kurun aşırı hareketli olduğu bazı dönemlerde kura müdahale ederek kuru belirli bir seviyede tutmaya çalışmaktadır. Fakat bazen bu müdahaleler yaşanan krizlerin derin etkisi nedeni ile sınırlı kalmakta ve kurlar aşırı yükselebilmektedir. Bu noktada ihracatçılar yurt dışı satış bağlantısı kurarken hangi kuru baz alarak satış yapacağını kestirememektedirler. Doğal olarak bu durum iş kayıplarının oluşmasına neden olmaktadır.

İstikrarsızlığın olduğu dönemlerde mevcut kur ile satışlar yapıldığında yüksek olan kurdan dolayı satış fiyatları döviz nezdinde düşük çıkmaktadır.

Zaman içinde ticaret sonuçlanıp ihracat bedeli ihracatçıların ellerine ulaştığında kur düşüşleri, ihracatçı firmaların yaptıkları işten zarar etmesine neden olabilmektedir. Bu durum ihracatçı firmaların sağlıklı bir ticaret pozisyonu elde etmelerinin önüne geçerek zincirleme etki ile yatırımların azalmasına, işsizliğin artmasına, döviz girdisi üzerinde olumsuz etkilerin oluşmasına neden olmaktadır.

Bunun önüne geçmek için Eximbank ve bazı ticari bankalar ihracat ve ithalat firmalarına çeşitli alternatif finansal teknikler sunmaktadır. Bunlar forward, future, swap ve opsiyon gibi türev ürünlerdir. Bunların kullanılması ile döviz kurlarındaki artış ve azalışın olumsuz etkisinden etkilenme durumu azaltılabilmektedir (Civan, 2009:1-109). Fakat ihracatçı ve ithalatçı firmalar bazen bilgi eksikliğinden dolayı bazen de türev ürünleri kullanırken teminat gösterilmesi zorunluluğu nedeniyle teminat bulamamaları durumunda türev ürünlerden yararlanamamaktadırlar (Bayraktaroğlu, vd., 2013:58-72).

2.2.6. Gümrük Birliği Anlaşması ve Kısıtlayıcı Hükümleri

Serbest Ticaret Anlaşmaları, iki veya daha çok ülke arasındaki ticaret engellerinin ortadan kaldırılarak taraflar arasında bir serbest ticaret alanı oluşturulmasını sağlayan ve taraf ülkelerin üye olmayan üçüncü ülkelere ticaretlerinde bireysel uygulamalarını devam ettirmelerine izin veren anlaşmalar olarak tanımlanabilir. Serbest ticaret anlaşmalarının temel amacı ülkelerin ihracat ve ithalat işlemlerinde kolaylık sağlamak ve karşılıklı olarak yarar elde etmelerini temin etmektir (Pınar, vd., 2013:4).

Türkiye, 01.01.1996 tarihinde AB ile Gümrük Birliği anlaşmasını imzalamıştır. Gümrük Birliği kelime anlamı ile taraflar arasındaki ticarete mevcut gümrük vergileri, eş etkili vergiler ve miktar kısıtlamalarıyla, her türlü eş etkili tedbirin kaldırıldığı ve ayrıca birlik dışında kalan üçüncü ülkelere yönelik olarak da ortak gümrük tarifesinin uygulandığı bir ekonomik bütünleşme modelidir (Çimen, 1996:20).

Gümrük Birliği Anlaşması ile AB ve Türkiye arasında sanayi malları ve işlenmiş tarım ürünlerinin serbest dolaşımına ilişkin bir ekonomik entegrasyon

modeli oluşturulmuştur. Türkiye, Gümrük Birliği anlaşması ile Avrupa Birliği'nin gümrük ve ticaret politikalarının yanı sıra rekabet ve fikri sınai mülkiyet haklarına ilişkin politikaları da dâhil olmak üzere kapsamlı bir alanda uyumlaştırma yükümlülüğünü üstlenmiştir (Hobikoğlu, 2007:65-82).

Gümrük Birliği, iktisadi bütünleşmeyi bir adım öne taşımaktadır. Bölge içinde uygulanan tarifeler kaldırılarak bütün ülkelerin uyacağı bir ortak tarife oluşturulmaktadır (Walter, 2002: 425). Entegrasyonun oluşturulma amacı, entegrasyon içinde olan ülke ekonomilerine serbestlik sağlayıp, ticarete engel oluşturabilecek kısıtlamaları ve engelleri ortadan kaldırarak, daha geniş bir pazara üretim yapmak ve büyük ölçekli üretimi desteklemektir. Gümrük Birliğinde malların serbest dolaşımı esastır. Bu çerçevede, taraflarca ortak ticaret politikaları ile ortak rekabet kurallarının uygulanması gerekmektedir (Aktaş ve Güven, 2003:1-15).

Gümrük Birliği anlaşmasının dinamik ve statik etkileri mevcuttur. Dinamik etkiler; yatırım yaratıcı etkiler, ölçek ekonomileri etkisi, rekabet etkisi, kutuplaşma etkisi, döviz rezervlerini artırma etkisi, kalkınma, büyüme ve sanayileşme etkisi ve kaynak hareketliliği etkisi olarak sıralanabilir. Dinamik etkiler, gelişmiş ülkelerde yeni yatırımların artmasını sağlar. Kaynakların daha etkin kullanılması ve rekabetin artmasıyla ekonomik etkinlik artar. Fakat az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin ekonomileri, gelişmiş ülkelere kıyasla gelişme düzeylerini tam olarak sağlayamadıklarından dolayı negatif yönde etkilenirler. Üretim, az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelere kayar (Temiz, 2009:115-138).

Gümrük Birliğinin statik etkileri ise teknoloji ve ekonomik yapının değişmediği düşüncesinden hareketle üretim faktörlerinin yeniden dağılması sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bunlar ticaret yaratıcı etkiler ve ticaret saptırıcı etkiler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Ticaret yaratıcı etki, birliğe üye ülkelerin faaliyetleri sonucunda üretimin olumlu yönde gelişmesi ve üretimin yüksek maliyet getiren iç mallardan düşük maliyetli üretim sağlayabilen ülkenin mallarına kayması ve birlik içindeki ülkelerin ticaret hacimlerinin genişlemesi olarak özetlenebilir. Ticaret saptırıcı etki ise birliğe üye ülkelerin verimli ve

maliyeti düşük üretim yapan herhangi bir malı üreten bir ülkenin birlik dışında kalmasıyla ithalatı kesmek zorunda kalmaları olarak ifade edilebilir. Çünkü ortak gümrük tarifeleri ile bu ülkelerde yapılan üretim sonucu ortaya çıkan ürünün maliyeti artar ve ticaret birlik içine kayar. Üçüncü ülkelerden ithalat yapmak maliyetli olur (Hobikoğlu, 2007:65-82).

Türkiye'nin Gümrük Birliği anlaşmasını imzalamasından sonra ekonomisinde olumlu ve olumsuz gelişmeler yaşanmıştır. Türkiye, Gümrük Birliği anlaşması sonrasında dış ticaret, gümrükler, rekabet, fikri ve sınai haklar, devlet yardımları, sınai mevzuat, tüketicinin korunması gibi pek çok alanda Avrupa Birliği mevzuatına uygun düzenlemeleri yürürlüğe koymuştur. Bu düzenlemeler, Türk sanayisinin rekabet etme konusunda gelişmesini sağlamıştır (Temiz, 2009:138). Fakat Gümrük Birliği anlaşmasının hemen sonrasında AB lehine yaşanan hızlı ithalat artışı dolayısıyla, Türkiye'nin AB ile ticaretinde büyük çaplı bir dış ticaret açığı meydana gelmiştir (Nart, 2010:2882).

Bununla beraber, 1996 yılında AB'nin Türkiye'nin toplam ihracatı içindeki payı yüzde 54,2 iken, 2018 yılı sonu itibari ile bu oran yüzde 47,1'e gerilemiştir (TÜİK, 2019). Bütün yıllar beraber değerlendirildiğinde, 1996 yılından günümüze doğru AB'nin Türkiye'nin ihracatındaki oranı kademe kademe düşüş göstermekle beraber Avrupa Birliği ülkelerinden yapılan ithalatta artış yaşanmıştır. Bu durum, Gümrük Birliği anlaşmasının AB'ye daha fazla yarar sağladığını göstermektedir. Bunun yanında Gümrük Birliği, her ne kadar ekonomik bütünleşme anlamında Türkiye lehine avantajlar sağlasa da Avrupa Birliğinin bazı ülkelere yaptığı yaptırımları Türkiye'nin de anlaşmaya taraf olmasından dolayı uygulamak zorunda kalması, Türkiye'nin farklı ülkelerle yapacağı kazançlı anlaşmaları yapamamasına neden olmaktadır. Böyle bir entegrasyonun içinde bulunulmasından dolayı beklenen kazanımlar tam anlamıyla elde edilemediği gibi üçüncü ülkelerle veya ülke grupları ile de yapılacak anlaşmalarda serbest hareket edilememesi Türkiye'nin aleyhine bir durumun ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Aktaş ve Güven, 2003:1-15).

2.2.7. Dış Ticaretteki Bürokratik Engeller

Bürokrasi, devletin yönetim mekanizması anlamına gelmektedir. Bürokrasi de temel amaç hizmetlerin gelmesine aracılık etmek ve vatandaşın işini kolaylaştırmaktır (Akçakaya, 2016:669-694).

Türkiye'nin dış ticaretinde bürokratik engeller mevcuttur. Özellikle gümrük sahalarında gereksiz evrak işleri ile ihracatçı ve ithalatçı firmalara yeni sistemlerin tanımlanması, onların zamanını almakta ve işlerine ayıracakları zamanı bu sistemleri öğrenmeye itmektedir. Bunun yanında bazı evrakların çeşitli kurumlarca tekrar onaylanmasının istenmesi, sistem içindeki aktörleri hem mali anlamda hem de manevi anlamda uğraştırmaktan öteye gitmemektedir. Bu durum zaman ve iş kayıplarına neden olmaktadır (Atabay, 2015:1-15).

Türkiye'nin dış ticaretinde yaşanan bazı bürokratik engeller şu şekilde sıralanabilir (İlbeyi, 2015:41-42).

- Limanlarda gerçekleşen ithalat ve ihracat işlemleri sırasında bazen kırmızı hat kontrolleri yapılmaktadır. Bu kontroller sırasında eşyanın kontrol alanına getirilmesi sırasında zaman kaybı yaşanmakta, maliyetler yükselmektedir.
- Yetersiz ekipman, tesislerde var olan eski teknoloji, limanların sanayi bölgelerine veya üretim merkezlerine uzak oluşu ve yeterli düzeyde kara ve demir yolu bağlantılarının bulunmaması, gemi tahliye ya da yükleme işlemlerinin uzun sürmesine neden olmakta, bu durum hem zaman kaybına ve hem de maliyetlerin yükselmesine sebep olmaktadır.
- İthalat işlemleri sona eren eşyanın dış ticaret firmalarının kendi araçlarıyla ya da anlaşmış olduğu herhangi bir taşıma firmasıyla taşınmıyor olması, gümrüklü sahalarda yer tutan taşıma kooperatiflerinin kendi fiyat listelerini dayatmasına neden olmakta bu da taşıma maliyetlerinin artmasına sebep olmaktadır.
- Dâhilde işleme rejimine tabi olarak işleme maksadı ile yurda getirilen eşyaların işlendikten sonra çıkışı sırasında firma beyanının esas alınmayarak, ticaret ve sanayi odaları tarafından düzenlenmesi istenen

expertiz raporları hem zaman kaybına hem de maliyetlerin artmasına neden olmaktadır.

- Gümrük müdürlükleri içerisinde yer alan çeşitli kurumların mesai saatleri arasındaki uyumsuzluklar zaman kaybına, mesai saatleri dışında yapılan işlemlerde maliyetlerin yükselmesine neden olmaktadır.
- AB ülkelerinden ATR Dolaşım Sertifikası eşliğinde gelen ve AB dışındaki üçüncü ülkelerden gelen CE standardına tabi ürünlerde TAREKS sistemi üzerinden gerçekleştirilen beyan ve kontrol işlemlerindeki uygulamalar zaman kaybına ve maliyetlerin yükselmesine neden olmaktadır.
- Dâhilde işleme rejimi kapsamında gerçekleştirilen ithalat işlemlerinde teminat mektubunun teyit ve kabul işlemlerinin uzaması ve teminat mektubu iadelerinin uzun zaman alması maliyetlerin yükselmesine neden olmaktadır.
- Antrepolarda ve kontrol noktalarında farklı devlet kurumlarının aynı ürünü farklı zamanlarda kontrol etmeleri her seferinde yeni maliyetlerin oluşmasına neden olmaktadır.
- Akreditasyon belgesi almış laboratuvarlarda yapılabilecek çeşitli tahlillerin belirli laboratuvarlarda yapılmasının istenmesi bu laboratuvarların yüksek fiyat talep etmeleri nedeniyle maliyetlerin yükselmesine neden olmaktadır.
- Gerekende fazla istenilen laboratuvar tahlilleri maliyetlerin yükselmesine neden olmaktadır.
- Çeşitli isimler altında (dokümantasyon, temizlik, özet beyan, ordino vb.) dış ticaret firmalarından alınan ücretler maliyetlerin artmasına neden olmaktadır.

Bunun yanında ihracatçılar için önemli bir kalem olan KDV iadelerinde ihracatçılar zaman zaman sıkıntılar yaşayabilmektedir. 2019 yılı itibari ile ilgili kanuna göre nakden KDV iade miktarı 5.000 TL'nin üzerine çıktığında ihracatçılardan ya yeminli mali müşavir raporu istenmekte ya da ilgili kurumun müfettişleri rapor hazırlayarak KDV iade işlemini gerçekleştirmektedirler (Gelir İdaresi Birliği, 2019). KDV iade sürecinde iade işlemi eğer kurum raporu ile

gerçekleşecekse evrak talep ve kontrol süreci zaman almakta, bu durum iade süresinin uzamasına neden olmaktadır. Yeminli mali müşavirler aracılığıyla talep edilen KDV iadeleri ise hizmet bedeli nedeniyle maliyetlerin yükselmesine neden olmaktadır. KDV iade işlemlerinin kurum memurları tarafından gerekli karşılaştırmaların bilgisayar ortamında yapılmasına müteakip iade sınırı olmaksızın hemen gerçekleşmesi bürokratik işlemlerin azalmasını sağlayarak ihracatçıları finansal anlamda destekleyecektir.

Bürokratik işlemlerin azalması, dış ticaret firmalarının kendi işlerine daha fazla zaman ayırabilmelerini sağlayacaktır. Bu yüzden bürokratik işlemlerin kolaylaştırılması gerekmektedir (Sönmez ve Arslan, 2007:403-409). Bu kapsamda T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 2012 yılında hazırladığı bir faaliyet raporunda uluslararası rekabetin arttığı bu dönemde bürokrasinin azaltılması ve işlemlerin hızlandırılması, uluslararası standartta hizmet sunulması, tüm işlemlerde en son teknolojilerin kullanılması gibi stratejileri geliştirmekte olduklarını ve artan ülke ticaretinin kolaylaştırılmasında etkin bir rol oynayacaklarını belirtmiştir (Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 2012:1-187).

2.2.8. Gümrük Vergileri ve Kota Uygulamaları

Gümrük vergileri, ithal ürünlerin ülke sınırlarından geçişi sırasında devlet tarafından alınan vergilerdir. Bu vergiler, tarifelerle saptanmaktadır. Gümrük tarifleri, uluslararası ticarete konu olan bütün mallara uygulanan vergileri belirleyen listelerdir (Koçak, 2013:188-209).

Gümrük tarifleri otonom ve tercihli tarifeler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Otonom tarifeler, bir ülkenin diğer bir ülkeye tek taraflı olarak uyguladığı tarifedir. Tercihli tarifeler ise ülkelerin aralarında yaptıkları anlaşmalar neticesinde birbirlerinden ithal ettikleri mallara karşı daha düşük tarife uygulamaları şeklinde gerçekleşmektedir. Tercihli tarifeler, yalnızca iki ülke ile sınırlı olabileceği gibi ikiden fazla ülkeyi de kapsayabilmektedir (Değer, 2015).

Gümrük vergileri, hem ihracatçıları hem de ithalatçıları etkilemektedir. Gümrük vergileri, ihracatçıların bir ülkeye mal satarken rekabet avantajlarını

kaybetmelerine neden olabilmektedir. Örneğin, bir “X” ülkesi, bir “A” ülkesinden belli bir ürünü alırken uygulayacağı gümrük tarifesi bir “B” ülkesine de uygulamıyorsa, yani ürün alımlarında “B” ülkesinden gelen ürünlerden daha fazla vergi alıyorsa, bu durum “B” ülkesindeki ihracatçıların rekabet etme gücünü azaltacak olup, o ülkenin ihracat oranlarının azalmasına neden olacaktır.

Bu durumun en iyi örneklerinden biri günümüzde yaşanmaktadır. ABD, Çin’den gelen birçok ürününün vergi oranlarını artırarak Çin mallarının ABD piyasasındaki dolaşımını azaltmıştır. Bu durum, Çin devletinin ihracat oranlarını düşürmeye başlamıştır. Çin devletinin son çeyrekteki ihracat rakamları düşmüştür. Çin istatistik dairesi 2017 yılına kıyasla 2018 yılının üçüncü çeyreğinde büyüme hızının yüzde 6,5 olduğunu açıklamıştır. Bu dönem için büyüme hızının yüzde 6,6 olması beklenmekteydi (DW, 2019).

Görüldüğü üzere bir ülkenin başka bir ülkeye uyguladığı gümrük vergisi artışı o ülkenin büyüme hızını yavaşlamakta, ihracat oranlarının düşmesine neden olmaktadır. Türkiye içinde aynı durum geçerlidir. Bazı ülkelerin Türk ürünlerine getirdiği ek veya yeni vergiler Türkiye’nin ihracat oranlarını düşürmektedir. Örneğin, 2019 yılının başında Kolombiya ülkesi Serbest Ticaret Anlaşması imzalamadığı ülkelere yapmakta olduğu çelik ürünleri ithalatına 2 yıl süreyle yüzde 8,5 ek gümrük vergisi getirdiğini bildirmiştir. Bu durum, Türk ürünlerinin bu ülkeye girişinde rekabet avantajını yitirmesine neden olmuş, çelik ürünlerinin ihracatında azalma yaşanmıştır (Ege Bölgesi Ticaret Sanayi Odası, 2019).

Türkiye de zaman zaman yerli üretimi korumak amacıyla bazı ürünlere ek veya yeni gümrük vergileri getirilmektedir. Özellikle, tüketiciler tarafından bazı ülkelerin ürünleri daha fazla tercih ediliyorsa ek veya yeni gümrük vergileri o ürünlerin maliyetlerinin yükselmesine neden olabilmektedir. Bu durum, ithalatçıların iş hacimlerinin düşmesine neden olduğu gibi eğer ihracatı ithalata bağımlı olan bir ürün ithal ediliyorsa yeni vergiler ihracatçıların da maliyetlerinin artmasına ve küresel çapta rekabet avantajlarını yitirmelerine neden olmaktadır.

Belli bir dönemde ithal veya ihraç edilecek mal miktarına veya değerine konulan kısıtlamalar ise kota olarak adlandırılır. Kotalar, fiziki anlamda olabileceği gibi değer anlamında da olabilirler. Kotalar tek bir ülkeye, bir ülke grubuna veya tüm ülkelere karşı uygulanabilmektedir. Öte yandan kota, mutlak anlamda bir ülkeye bir maldan belirli bir miktarda veya değerinde girişine izin verilmesi şeklinde olabileceği gibi tarife kotaları şeklinde de olabilir. Bu tür kota uygulamalarında bir ülkeye belli bir maldan belirli bir miktarın veya değerinin vergiden muaf veya düşük oranda bir vergiyle girmesine olanak tanımakta, bundan daha fazla miktar veya değerdeki malların girişi ise daha yüksek bir vergiye tabi olmaktadır. Örneğin, Avrupa’da Japon otomobillerin sınırlı olmasının nedeni büyük ölçüde uygulanan kotalardır (Ekodiolog, 2019).

Tarifenin yarattığı etki ile mutlak kotanın etkisi arasındaki temel fark şu şekilde açıklanabilir. Tarife, ithalatı yapan ülkede fiyat mekanizmasının kaynak tahsisini gerçekleştirmesine olanak tanımaktadır. Oysa kota mutlak anlamda bir sınır getirmekte ve yurtdışındaki fiyat yurtdışındaki fiyattan ne kadar yüksek olursa olsun daha fazla ithalat yapılması engellenmektedir (Köse,2013:63-65).

Kotalar, Türkiye’deki ihracatçıların yeterli miktarda ürün ihraç etmelerinin önüne geçmektedir. Özellikle tarım ürünleri ihracatındaki pozisyonu iyi olan Türkiye’de kotalar milli gelirin azalmasına neden olmaktadır. Ülke dışına satılması durumunda daha fazla gelir elde edilebilecek olan bazı tarım ürünleri kotalar nedeniyle ülke içinde daha düşük değerlerle satılmaktadır. Örneğin, zaman zaman çeşitli sebze, meyve ve narenciye ürünlerinde Rusya’nın uyguladığı bazı kotalar nedeniyle Türk ürünlerin yurt dışına satılmaması, ürünlerin ülke içinde bol olmasına ve fiyatının düşmesine neden olmaktadır. Bu durum, tüketicilerin lehine bir fiyat avantajı sağlarken, millî gelire olumsuz yönde etki etmektedir.

Gümrük vergileri ve kotaların dışında tarife dışı engellerde dış ticareti sınırlamaktadır. Uluslararası ticarete son yıllarda gündeme gelen tarife dışı önlemlerin sayısında artış gözlenmektedir. Son yıllarda ülkeler, uluslararası ticarete koruma önlemlerini tarife önlemlerinden ziyade tarife dışı önlemler ile aldıkları görülmektedir. Özellikle GATT ve DTÖ, ülkeler arasındaki ticareti

kolaylaştırmak amacıyla ülkelere uluslararası ticaret akımlarını kısıtlayan gümrük tarifelerinin azaltılmasını deklere etmektedir. Buna karşın, dış ticarete korumacı politikaları savunan ülkeler, farklı korunma önlemleri alma yoluna gitmektedirler. Gümrük tarifelerine alternatif olarak ülkeler tarafından başvurulmuş korunma politikası araçları ise tarife dışı önlemler olmuştur. Bu doğrultuda, tarife dışı önlemler, uluslararası ticarete ülkelerin yeni korumacılık anlayışı ile kullanmaya başladıkları dış ticaret politikası aracı haline gelmişlerdir (Elitaş ve Şeker, 2017:71).

2.2.9. Nitelikli Dış Ticaret Elemanı Eksikliği Sorunu

Küreselleşme ile birlikte ortaya çıkan teknolojik değişim ve gelişmelere ayak uydurabilen, bilgi toplumunun ihtiyaç duyduğu donanımlar çerçevesinde yetişen işgücüne sahip olmak işletmeler için hayati önem arz etmektedir (Yıldırım, vd., 2014:15-42).

Nitelikli eleman; iyi eğitim almış, zihin gücüne dayalı işlerde çalışan beyaz yakalı personele denilmektedir. Günümüz rekabet koşullarında işletmelerin varlığını sürdürebilmesinin önemli yollarından biri nitelikli işgücünü istihdam etmelerinden geçmektedir. Bu durum dış ticaret firmaları içinde geçerlidir. Nitelikli bir dış ticaret elemanında aranacak özellikler: iyi derecede yabancı dil bilmesi, dış ticaret mevzuatına hâkim olması ve yenilikleri yakından takip ederek hemen uygulamaya başlaması, işini iyi ve zamanında yapması, üretken olması, yeniliklere ve gelişmelere açık olması, ülke ve dünya dinamiklerini takip ederek gerektiği yerde hemen gerekli aksiyonları alması, dünyada yaşanan gelişmeleri yakından takip etmesi, ülke ekonomisinin gelişmesine katkı sağlaması, tasarruflu olması gibi birçok özellik sayılabilir (Nitelikli Dış Ticaret Elemanı, 2019).

Türkiye’de dış ticaret personeli profiline bakıldığında genel olarak firmaların aile şirketi tarzında kurulduğu ve aile içinden bir veya birkaç kişiye dış ticaret işleri sorumluluğunun verildiği veya kısmen aile dışından dış ticaret personellerinin alındığı ve bu yolla pazarlama sürecinin tamamlanmaya çalışıldığı görülmektedir. Kurumsallaşmış firmaların dışındaki firmalarda dış

ticaret işlemlerinin genel olarak ya dil bilen alaylı personeller tarafından veya dil bilen çeşitli fakültelerden mezun olan personeller tarafından yapıldığı görülmektedir. Aile içinden veya dışarıdan görevlendirilen personelin nitelikli olmaması firmaların dünya piyasasına açılırken tam anlamı ile pazarlama görevini yerine getirememesine neden olmaktadır. Bu durum, yeni pazarlara ulaşma yönüyle firmaların yetersiz kalmasına neden olmaktadır. İhracat miktarının artması ve özellikle firmaların kâr oranlarının yükselmesi için rekabetin daha az olduğu yeni pazarlara girmek gerekir. Bu pazarlara girmek için de bilgi birikimi yüksek olan iş bitirici dış ticaret personellerine ihtiyaç vardır (Sarıtaş, vd., 2016:135-152).

Nitelikli eleman eksikliğinin giderilebilmesi için sanayi ve eğitim kurumları arasındaki işbirliğinin artırılması önem arz etmektedir. Özellikle, dış ticaret eğitimi almış kişilerin yurt içinde ve yurtdışında işini doğru ve tam yapan dış ticaret firmalarında gerekli pratik eğitimi aldıktan sonra profesyonel bir şekilde işe başlayıp, işi devam ettirmeleri dış ticaret firmalarının büyümesi ve ülkenin dış ticaret rakamlarının artmasını sağlayacaktır.

2.2.10. Dış Ticaretin Finansmanı Sorunu

Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde tasarrufların yetersiz olması, ekonomik birimlerin faaliyetleri sonucunda az miktarda tasarruf elde edilmesi, ekonomik kalkınma için gerekli fonların bulunması ihtiyacını doğurmaktadır. Bu durum az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde bir kısır döngü haline gelmiştir. Tasarrufların yetersiz olması yatırımların azalmasına, yatırımların azalması üretimin azalmasına, üretimin azalması da gelirin düşmesine neden olmaktadır. Gelirin düşmesi beraberinde finansman sorununun ortaya çıkmasına sebep olmaktadır (Yalçınar, 2008:3).

Az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde dış ticaret firmalarının en önemli problemlerinden biri işletme sermayesinin yeterli düzeyde olmamasıdır. Bu ülkelerde yatırım ve üretim düzeyinin sağlanmasında yerli sermayenin yeterli olmaması dış ticarete finansman sorununun ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Karagöz, 2007:100). Dış ticaretteki finansman sorunu bir ülkenin dış

ticaret rakamlarını olumsuz etkileyerek dış ticaret hacminin azalmasına veya artmamasına neden olmaktadır (Sayım ve Zengin, 2012:215-236). Türkiye, gelişmekte olan ülke ekonomileri içindedir. Gelişmekte olan ülkelerde özellikle sanayi ürünlerinin ihracatı için yapılan aramalı ithalatı dış ticaret firmalarının finansmana olan ihtiyacını daha fazla artırmakta, dış ticaret finansmanını önemli bir sorun haline getirmektedir.

Dış ticaretin finansmanı, ihracatçılar ve ithalatçılar açısından ayrı ayrı değerlendirilmesi gereken bir konudur. Türkiye'nin ihracatında mal mukabili ödeme şeklinin, ithalatında ise peşin ödeme veya akreditifli ödeme sisteminin daha çok kullanılması, ihracat ve ithalatta finansman bulma ihtiyacını daha fazla arttırmaktadır. Türkiye'deki ihracatçılar, özellikle mal mukabili ödeme şeklinden dolayı ihracata konu olan ürünlerin hammadde, üretim ve işçilik bedellerini önceden finanse etmek zorunda kalmaktadır. İthalatta ise ithalata konu olan ürünün üretim, sevkiyat ve tekrar satılarak bedelinin tahsil edilmesi sürecinin belli bir zamana yayılması, finansman ihtiyacının ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Acar, 2009:1-28).

Bugün işletmelerin uluslararası pazarlarda başarılı olabilmeleri rekabet edebilme güçleriyle doğru orantılıdır. İşletmelerin uluslararası piyasalarda rekabet edebilmeleri ve bu piyasalarda söz sahibi olabilmeleri için finansal açıdan güçlü olmaları gerekir. Bu nedenle işletmeler sürekli yeni finansal kaynaklar arama ve bunları kullanma yoluna gitmişlerdir. Bunun bir sonucu olarak da günümüzde çeşitli finansman teknikleri ortaya çıkmıştır (Güngörmüş, 2006:1-18).

Bu finansman tekniklerinin başında Türk Eximbank kredileri ve son yıllarda kullanım alanları oldukça artan alternatif finansal tekniklerden leasing, faktöring ve forfaiting gelmektedir.

2.2.10.1. Türkiye’de Dış Ticaretin Finansmanında Kullanılan Teknikler

Türkiye’de dış ticaretin finansmanında genel olarak Türk Eximbank kredileri ve alternatif finansman tekniklerinden leasing, faktöring ve forfaiting kullanılmaktadır.

2.2.10.1.1. Türk Eximbank Kredileri

Türk Eximbank, dış ticaretin finansmanını iki şekilde gerçekleştirmektedir. Bunlar; gayri nakdi ve nakdi finansman teknikleridir. Uluslararası ticarete, şirketler alacaklarını tahsil etme konusunda ticari ve politik olmak üzere iki temel riskle karşılaşmaktadır. Ticari risk, özel şirket statüsündeki firmanın kredi değerliliği ve finansal durumundaki bozulmadan dolayı borcunu ödeyememesi veya iflas etmesi riski olarak tanımlanmaktadır. Politik risk ise müşterilerin bulunduğu ülkedeki politik koşullara bağlı olarak ortaya çıkan sebeplerden dolayı ödemenin gerçekleşmemesi durumudur. Uluslararası ticarete riski azaltmak için gayri nakdi finansman yöntemleri kullanılmaktadır. Gayri nakdi finansman, ihracat alacak bedelinin sigorta ettirilmesi yoluyla sağlanmaktadır (Gürsoy, 2009:228).

Uluslararası ticarete sık görülen vadeli satışlar, satıcıya bazı maliyetler yüklemektedir. Bu maliyetler şüpheli ticari alacaklar başta olmak üzere, ticari alacakların izlenmesi ve düzenli takibi, tahsilat sürecinde oluşan ödemeler, yeni müşteriler hakkında bilgi sağlama ve kredi değerlerinin hesaplanmasında katlanılan maliyetler olarak sıralanabilir. Bu maliyetlerin ortadan kaldırılması veya azaltılması yönüyle alacakların sigorta edilmesi dış ticaret firmalarına katkı sağlamaktadır. Türkiye’nin ihracatında mal mukabili ödeme şeklinin yoğunlukta kullanılması, ihracatçı firmaların gayri nakdi finansman tekniğini tercih etmelerine neden olmaktadır. Gayri nakdi finansman tekniğinin ihracatçılara faydası şu şekilde sıralanabilir (Yeşilyaprak, 2018:358-383).

Alacağın Tahsil Garantisi; Sigortalanmış alacak ihracatçıya ödeme garantisi sağlar. İhracatçının şüpheli ticari alacak sorunuyla karşılaşmasının önüne geçer (Ziraat Sigorta, 2019).

Nakit Akış Desteği: Üretim sektöründe genel olarak önce üretilen ürünün maliyetlerine katlanılır. Daha sonra tahsilat yapılarak katlanılan maliyetlerin ödemesi gerçekleştirilir. Alacakların tahsil edilememesi, ekonomi içinde firma ile ilişkili tüm tarafların ödeme sıkıntısı ile karşılaşmasına neden olabilmektedir. İhracat kredi sigortası bu riskin ortadan kalkmasını sağlamaktadır (Yeşilyaprak, 2018:358-383).

Satış Gelirlerini Artırma ve Satış Portföyünü Genişletme: İthalatçı firmalar genel olarak aldıkları ürünün bedelini ürünü teslim aldıktan sonra ödemek isterler. Bu durum, ihracatçıların risk alarak yeni pazarlara açılmalarının önüne geçmektedir. Alacağın sigortalınması yöntemi, ihracatçıların yeni pazarlara daha rahat girmesini ve ihracatın artmasını sağlamaktadır (Yeşilyaprak, 2018:358-383).

Ticari İstihbarat Kaynağı Olma: Alacakların sigorta edilmesi ihracatçıların, ithalatçıları hakkında istihbari bilgilere ulaşmasını sağlamaktadır. Çünkü alacakların sigorta edilmesi aşamasında ithalatçı firmalarla ilgili bilgiler kayıt altına alınmaktadır (İSO, 2014).

Pazar Bilgisi Sağlama: İşletmeler, alacakların sigorta edilmesi yolu ile özellikle yeni giriş yapmak istediği sektör veya ülkeye yönelik bilgi olanağından faydalanmaktadır (Eximbank, 2019).

Ticarette Pazarlık Gücü Sağlama: İhracatçı firmaların riskten korunması, ithalatçı firmalara vade imkânı sunmalarını sağlayacaktır. Bu durum, ihracatçı firmaların iş hacimlerinin artmasına ve uluslararası piyasada rekabet avantajı elde etmelerine katkı sağlayacaktır (Yeşilyaprak, 2018:358-383).

Finansman Olanaklarını Genişletme: Alacakların tahsilatında sorun yaşanmaması, ihracatçı firmaların bilançolarını olumlu etkiler. Bu durum,

ihracatçıların nakdi kredi taleplerinde uygun maliyetli krediye ulaşma imkânına sahip olmasını da sağlar (Yeşilyaprak, 2018:358-383).

Nakdi finansman yönteminde ise ihracatçılara direkt para akışı sağlanarak kredi temin edilir. Bu kredi, daha çok Türk Eximbank kredi kaynaklarından belli limitler dâhilinde sağlanır. Türk Eximbank; ihracatın geliştirilmesi, ihraç edilen mal ve hizmetlerin çeşitlendirilmesi, ihraç mallarına yeni pazarlar kazandırılması, ihracatçıların uluslararası ticarete paylarının artırılması, girişimlerinde gerekli desteğin sağlanması, ihracatçılar ve yurtdışında faaliyet gösteren müteahhitler ve yatırımcılara uluslararası piyasalarda rekabet gücü ve güvence sağlanması, yurtdışında yapılacak yatırımlar ile ihracat amacına yönelik yatırım malları üretim ve satışının desteklenerek teşvik edilmesi amacıyla kurulmuş bir devlet bankasıdır. Türk Eximbank, ihracatçı firmalara kısa, orta ve döviz kazandırıcı hizmetler kapsamındaki kredileri sunarak onların finansman ihtiyacını karşılamaktadır (Eximbank, 2019).

Türk Eximbank, ihracat kredilerini ya doğrudan kendisi temin etmekte ya da aracı bankalar aracılığıyla kredi imkânı sağlamaktadır (Gürsoy, 2009:232). Türk Eximbank kredileri: kısa vadeli, orta vadeli ve döviz kazandırıcı hizmetler kapsamındaki krediler olmak üzere üç ana bölüme ayrılmaktadır. Kısa vadeli krediler, daha çok ihracatçılara üretim öncesinde veya hemen üretim sonrasında nakdi yardım sağlamaya yönelik kredilerdir. Orta vadeli krediler, daha çok yatırıma yönelik kredilerdir. Özellikle makine, teçhizat, hammadde, yurtdışında marka satın alınması, yatırım projelerinin finansmanı, gemi inşa ve ihracatına yönelik projelerin desteklenmesi ve yurtdışında mağaza açılmasını sağlamak amacıyla sağlanan krediler bu tür kredilerdendir. Döviz kazandırıcı hizmetler kapsamındaki krediler ise daha çok hizmet sektörüne yönelik döviz kazandırıcı işlemleri desteklemek amacıyla verilen kredilerdir. Bu tür kredi taleplerinde özellikle turizm ve lojistik sektörüne, yurtdışı fuar katılımı ve müteahhitlik hizmetlerine ilişkin hizmetler finanse edilmektedir (Eximbank, 2019).

2.2.10.1.2. Leasing

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde dış ticarete sermaye malı ithalatının yoğun olması veya KOBİ niteliğindeki dış ticaret firmaların çoğunluğu nakdi finansman gereksinimlerinin artmasına neden olmaktadır. Firmalar, nakdi kaynaklarını ya işletme sermayesi için yâda duran varlık alımları için kullanmaktadırlar. Duran varlıklara yapılan yatırımların nakdi sermayeye dönüşmesi uzun zaman alabilmektedir. Bundan dolayı firmalar duran varlık alımlarında bir anda yüksek oranda nakdi para çıkışı yapmak yerine, duran varlığı kiralama yöntemine başvurarak bedelini uzun vadede ödemeyi tercih etmektedirler. Bunun için dış ticaret firmaları leasing yöntemini kullanmaktadırlar. Leasing, bir maddi duran varlığın kullanım hakkının belirli bir süre için kira veya başka bir fayda karşılığında kiracıya devredilmesi kira bedeli ödemesinin sonunda ise bir muayyen bedelle varlığın kiracıya devredilmesi işlemidir. Dış ticaret firmaları leasing yöntemini kullanarak maddi duran varlık alımlarında kendilerine taksit yöntemiyle finansman imkânı sağlamaktadırlar. Bu yolla bir anda yüksek miktarda para çıkışlarının önüne geçerek ihtiyaçlarını karşılamaktadırlar (Pamukçu ve Çakmak, 2017:245-267).

2.2.10.1.3. Faktöring

Faktöring, firmaların mal ve hizmet satışlarından doğan yurt dışı vadeli alacaklarının faktöring şirketi tarafından temlik alındığı; garanti, alacak ve tahsilat yönetimi ve finansman hizmetlerinin bir arada sunulduğu komple bir finansman tekniğidir (Büker, 1997:271-280). Faktöringde, kredili satış yapan ihracatçı firmalar, 60-180 gün vadeli alacaklarını bir sözleşme ile faktöring firmalarına temlik etmektedirler. Alacağın temlik ile beraber, ihracatçılar alacağın takip edilerek tahsil edilmesi, buna ilişkin muhasebe ve defter kayıtlarının tutulması ve muhtemel yeni müşterilerin finansal yapıları hakkında bilgi edinilmesi hizmetlerinden yararlanmaktadırlar (Özdemir, 2005:194-224).

2.2.10.1.4. Forfaiting

Forfaiting, bir ihracatçının yapmış olduğu vadeli satıştan doğan ve bir kambiyo senedi, garanti mektubu veya alacağın devrine izin veren başka bir araç ile belgelenmiş alacaklarını, ihracatçının kendisine veya anılan belgelerin lehtarına rücu etme şartı olmaksızın bir finansman kuruluşu tarafından satın alınmasını sağlayan işlemdir (Akın, 2010:402). Forfaiting, ihracatçılara 1-7 yıl arasında değişen süreler içinde yaptığı satışlarda orta vadeli finansman imkânı sağlayan bir finansman tekniğidir (Büker, 1997:271-280). Forfaiting de, ihracatçılara faktöringdeki gibi hizmetler sunması yönüyle avantajlar sağlamaktadır.

İhracatçı firmalar bu finansman tekniklerini kullanarak hem müşterilerine vade imkânı sunarak uluslararası ticarete kendilerine rekabet avantajı sağlamaktadır hem de hemen nakdi finansman imkânına kavuşarak finansman sorununu çözebilmektedir. Bu finansman teknikleri, ihracatçı firmaların şüpheli ticari alacaklarının oluşmasının önüne de geçmektedir. Şüpheli ticari alacakların oluşmaması ihracatçı firmaların bilançolarına olumlu katkı sağlayarak yeni kredi taleplerinde riskli pozisyona düşmelerinin önüne geçmektedir. Riskli pozisyona düşmeyen ihracatçı firmalar bu sayede düşük maliyetli kredi imkânına kavuşabilmektedirler. Aynı zamanda alacağın hemen tahsil edilmesi, kur riski yönetimini kolaylaştırmakta, ileride oluşabilecek kur riskinin de önüne geçilmesini sağlamaktadır.

2.2.10.2. Türkiye’de Dış Ticaretin Finansmanında Yaşanan Sorunlar

Türkiye’de dış ticaret firmaları, dış ticaretin finansmanında kullanılabilecek yöntemlerden zaman zaman tam anlamıyla faydalanamamaktadırlar. Bu durum, dış ticaretin yapısal bir sorunu haline gelen dış ticaret finansmanının çözülmesinin önüne geçmektedir. Dış ticaretin finansmanında yaşanan sorunlar şu şekilde ifade edilebilir.

Dış ticaret firmaları, Türk Eximbank kredilerinden yararlanmaya çalıştıklarında karşılaştıkları ana problemlerden biri kredi teminat mektubudur.

Kredi teminat mektubu alabilmek için dış ticaret firmalarının bazı maliyetlere katlanması gerekir. Özellikle, kredi kullanımında teminat olarak bankalar tarafından ya gayrimenkul talep edilmekte ya da nakdi para blokesi istenmektedir. Bu durum KOBİ niteliğindeki ihracatçı firmaların teminat gösterememesi durumunda finansman imkânına kavuşmalarının önüne geçmektedir. İkinci problem ise kredi kullanım maliyetleridir. Eximbank, özellikle kısa vadeli kredileri ticaret bankaları aracılığı ile kullanmaktadır. Bu bankalar, Eximbank kredisini kullanırken, kredilere kendi karlarını da ekledikleri için kredi maliyetlerinde artışlar yaşanmaktadır. Diğer bir problem ise limit sorunudur. Türk Eximbank, kredileri firmalara limit tahsisi ile sunmaktadır. Firmaların iş hacimlerinde artış yaşandığında limit sorunu ortaya çıkmakta, limit sorunun aşılması için de ek teminat mektubu istenmektedir. Bu durum, krediye ulaşım maliyetlerinin artmasına sebep olmaktadır (Geçer, 2017:81-86).

Alternatif finansman tekniklerinde ise faktöring ve forfaiting firmaları, dış ticaret firmalarının alacaklarını satın alırken genel olarak alacak tutarının yüzde 80'ini peşin öderler, kalan yüzde 20'sini ise paranın tahsili sırasında tüm faiz ve komisyon giderlerini düşükten sonra öderler. Ülkelerin politik riskleri, transfer riski, döviz kuru riski, ticari risk, vade süresi ve faiz oranı riskleri faktöring ve forfaiting firmalarının komisyon oranlarını yükseltmelerine neden olmaktadır. Riskli ülkelerle yapılan dış ticaret işlemlerinde yüksek komisyon bedeli, bu tekniklerden yeterince yararlanılmasının önüne geçmektedir. Bunun yanında riskli alacakların satın alınmaması veya bu tür alacaklarda banka teminat mektubunun yâda banka avalinin istenmesi ve alacak tutarının genel olarak yüzde 20'sinin alacağın tahsiline müteakip belli bir süre sonra ödenmesi, bu finansman tekniklerinin tercih edilmesinin önüne geçmektedir (Özdemir, 2005:194-224).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DIŞ TİCARETİN YAPISAL SORUNLARI, BU SORUNLARIN FİRMALARIN FAALİYETLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ – AMPİRİK ANALİZ

Malatya’da Ticaret ve Sanayi Odasına kayıtlı aktif faaliyet gösteren 75 dış ticaret firmasından 50 firmaya dış ticaretin yapısal sorunları ile ilgili bir anket uygulaması yapılmış olup, veriler IBM SPSS 24. programından yararlanılarak değerlendirmeye alınmıştır. Bu firmaların vermiş olduğu cevaplar neticesinde bir analiz yapılmıştır.

Çalışmamız, aktif faaliyet gösteren şirketler üzerinde dış ticaretin yapısal sorunlarının tespiti ve çözüm önerilerinin sunulması konusunda literatüre katkı sağlayacaktır.

3.1. Literatür Çalışması

Bu konuda yapılan ulusal ve uluslararası literatür çalışmaları aşağıdaki gibidir.

3.1.1. Uluslararası Literatür Çalışması

Krueger (1974), Türkiye’nin dış ticaretindeki gelişmelerin üzerinde durmuştur. Çalışmasının sonuç bölümünde Türkiye’nin kaynaklarının bol olduğunu, dış ticaretin liberilizasyonu ile beraber dışa açılımının daha hızlı olacağını ifade etmiştir.

Cripps ve Godley (1978), ithalatın gümrük vergileri veya kotalarla kontrol altına alınmasının sonuçları üzerinde durmuştur. Çalışmasının sonuç bölümünde, ithalatın kontrol altına alınmaya çalışılmasının dış ticaret açığını azaltabileceğini fakat ülke içinde maliyetli üretilen yerel ürünlerin tüketicilerin aleyhine fiyatlarla sonuçlanacağını ifade etmiştir.

Helpman (1985), dış ticaretin yapılma nedenleri üzerinde çalışmıştır. Çalışmasının sonuç bölümünde ülkelerin kendilerine daha maliyetli olan ürünleri ithal ettiklerini, kendi ülkelerindeki pazarların doyması halinde de dış pazarlara açılmak istediklerini ifade etmiştir.

Catherine (1987), yapısal değişimlerin dış ticaret açığına olan etkileri üzerinde çalışmıştır. alışmasının sonuç bölümünde yapısal değişimleri uygulayan ülkelerin dış ticaret açığını dşrebileceklerini ve bu sayede ekonomik gelişmenin süreklilik arz edeceğini ifade etmiştir.

Arize (1995), döviz kuru değişimlerinin ihracat üzerindeki etkisi üzerinde çalışmıştır. alışmasının sonuç bölümünde döviz kuru oynaklıklarının dış ticareti engelleyici etkilerinin olduğunu ifade etmiştir.

Togan (1997), Türkiye'nin Avrupa Birliğine yelik sürecini hızlandırmak amacıyla girdiği Gümrük Birliği anlaşması ve Türkiye olan ekonomik etkileri üzerinde çalışmıştır. alışmasının sonuç bölümünde bazı ülkelerin bu süreçte çeşitli yardımlar elde ettiğini fakat Türkiye'nin bu konuda herhangi bir yardım elde etmediğini ifade etmiştir.

Fountas ve Bredin (1998), 1979-1993 dönemi için İrlanda'da döviz kuru politikalarının kısa ve uzun dönem etkilerini inceleyen çalışmalarında ani döviz kuru değişikliklerinin kısa dönemde ihracatı azalttığı sonucuna varmışlardır.

Ashutosh ve Satish (2010), türev ürünler ve risklerin dağıtılması üzerinde çalışmışlardır. alışmalarının sonuç bölümünde türev ürünlerin son yıllarda dünya literatüründe yerini aldıkları, firmaların türev ürünleri risk dağılımı yapmak için tercih ettiklerini ve zamanla kullanım alanlarının artacağını ifade etmiştir.

Saqib (2018), uluslararası ticaretin problemleri ve firmalara olan etkileri üzerinde çalışmıştır. alışmasının sonuç bölümünde dış ticaretle ilgili problemlerin üzülmesi halinde firmaların dış ticaret hacminin artıracadığını ifade etmiştir.

3.1.2. Ulusal Literatür alışması

Çonkar ve Ata (2002), riskten korunma aracı olarak türev ürünlerin gelişmiş ülkeler ve Türkiye'de kullanımı üzerinde çalışmıştır. alışmasının sonuç bölümünde Türkiye'de türev ürünlerin kullanımında artış olduğunu fakat

kullanım oranının hala gelişmiş ülkelerdeki kadar yaygın olmadığını ifade etmiştir.

Gürbüz ve Çekerol (2002), döviz kuru değişkenleri ile ticaret hadleri ve bileşenleri arasında uzun dönemli ilişki olup olmadığı üzerinde çalışmalarıdır. Çalışmalarında ekonometrik analiz yapmışlardır. Çalışmalarının sonuç bölümünde değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin kurulamadığını, döviz kurunun dış ticaret hadlerini değiştirmede etkin bir politika oluşturmadığını ifade etmişlerdir.

Demirhan (2004), ihracatın artırılmasına yönelik politikalar ve ithalata dayalı büyüme performansının etkileri üzerinde çalışmıştır. Çalışmasının sonuç bölümünde ihracat faaliyetlerinin ekonomik büyümenin sağlanmasında önemli bir unsur olduğunu, ihracat faaliyetlerinin ekonomik büyümeye doğrudan katkı sağlaması ve verimlilik artışlarının sağlanmasının ancak teknolojik yeniliklerin ülke içine getirilmesi ile mümkün olabileceğini ifade etmiştir.

Karagöz ve Doğan (2005), reel döviz kuru hareketleri ile dış ticaret değişkenleri arasındaki ilişki üzerinde çalışmışlardır. Çalışmalarında ekonometrik analizden faydalanmışlardır. Çalışmalarının sonuç bölümünde reel döviz kurundan dış ticaret değişkenlerine doğru, nedensel (uzun dönemli) bir ilişkinin bulunmadığını tespit etmişlerdir. Ayrıca Türkiye'nin ihracatının geniş ölçüde ithal girdilere bağlı olması, girdi maliyetleri, verimlilik, üretim kapasitesi, fiyat politikası, dış talep ve uluslararası piyasaların yapısı gibi bazı faktörlerin döviz kuru oynaklıklarını açıklamada yeterli olmadığını ifade etmişlerdir.

Özdemir (2005), forfaiting firmalarının kuruluş amacı üzerinde çalışmıştır. Çalışmasının sonuç bölümünde forfaiting firmalarının ihracatçıların alacaklarını satın aldıklarını ve onların risklerini paylaştıklarını ifade etmiştir.

Barışık ve Demircioğlu (2006), dış ticaret dengesi üzerinde çalışmışlardır. Çalışmalarının sonuç bölümünde dış ticaret firmalarının verimliliği artırıcı önlemlere, teknolojik yatırıma, nitelikli işgücüne, alt yapı ve kurumsal düzenlemeleri tamamlamaya, marka yaratmaya önem vermeleri

halinde dış ticaret faaliyetinden daha fazla verim elde edeceklerini ifade etmişlerdir.

Gerni, Emsen ve Değer (2006), ithalata dayalı ihracat ve ekonomik büyüme üzerinde çalışma yapmışlardır. Çalışmalarının sonuç bölümünde ihracatın ekonomik büyümenin önemli bir kalemi olduğunu vurgulayarak temel büyüme eşitliğine ithalat değişkeninin ilave edilmesi halinde ihracat üzerinde elde edilen bulgunun istatistiki olarak anlamlılığını yitirdiğini ifade etmişlerdir.

Hobikoğlu (2007), çalışmasında Gümrük Birliğinin Türkiye üzerindeki ekonomik etkileri üzerinde çalışmıştır. Çalışmasının sonuç bölümünde Gümrük Birliği anlaşmasının eksikliklerinin tamamlanmaması ve diğer birliğe üye ülkelere tanınan hakların ve rekabet gücünü yansıtan teknolojik ilerleme, beşeri sermaye yatırımlarının geri dönüşümlü bir kalite anlayışı ile organize edilmesi konularında ilerleme kaydedilmemesi halinde Türkiye ekonomisinin gümrük birliğinin ekonomik avantajlarından tam olarak yararlanamayacağını ifade etmiştir.

Öz (2007), Türkiye'nin dış ticaret açığının boyutu, yapısı ve nedenleri üzerinde çalışmıştır. Çalışmasının sonuç bölümünde Türkiye'de bazı sektörlerin ithalata bağımlı olduğunu, çözümün ise parasal düzenlemelerden çok yatırımların önünün açılmasıyla sağlanacağını ifade etmiştir.

Ay ve Talaşlı (2007), Türkiye'de KOBİ'lerin ihracattaki yeri ve karşılaştıkları sorunlar üzerinde çalışmışlardır. Çalışmalarının sonuç bölümünde esnek döviz kuru sisteminin en büyük dezavantajı olan döviz kuru belirsizliği ve dalgalanmasından kaynaklanan kur zararlarından korunmak için KOBİ'lerin vadeli işlemler borsasından faydalanmaları gerektiğini ifade etmişlerdir.

Yücel, Mandacı ve Kurt (2007), firmaların maruz kaldıkları finansal riskler, bu risklerin yönetim politikaları ve türev araç kullanımı üzerindeki etkileri üzerine çalışmışlardır. Çalışmalarının sonuç bölümünde firmaların türev ürün kullanımının çok yaygın olmadığını fakat kullanım oranlarının artış gösterdiğini, türev ürün kullanımının artmasıyla döviz kuru risklerinin daha verimli bir şekilde minimize edilebileceğini ifade etmişlerdir.

Molva (2008), ihracat firmalarının karşılaştıkları kur riskleri üzerinde çalışmıştır. Çalışmasının sonuç bölümünde ihracatçı firmaların kur düşüşleri nedeniyle gelirlerinde azalmalar yaşanabildiğini, bunun önüne geçmek için vadeli işlem sözleşmelerinin kullanılabileceğini ifade etmiştir.

Özkan (2008), Türkiye'nin üretim ve dış ticaret yapısındaki dönüşümünün, küresel yönelimlerinin ve yansımalarının üzerinde çalışmış, çalışmasında Türkiye'nin üretim ve dış ticaret yapısındaki değişimlerine değinmiştir. Çalışmasının sonuç bölümünde makro ve mikro gelişmelerin bir bütün olarak değerlendirilmesi gerektiğini, imalat sanayisinin son 10 yıl içinde üretim ve dış ticaret yapısında yaşanan dönüşümün daha çok ithalata dayalı olduğunu ifade etmiştir.

Hepaktan (2008), Türkiye'nin dış ticaret politikaları üzerinde çalışmıştır. Çalışmasının sonuç bölümünde Türkiye'de dış ticaret açığını azaltmak için aramalı ve sermaye malı üretebilecek endüstrilerin gelişimine yönelik politikaların uygulanması gerekliliğini ifade etmiştir.

Yaparsaçık (2009), dış ticaret politikaları ve bu politikaların ekonomik büyüme ile ilişkisi üzerinde çalışmıştır. Çalışmasının sonuç bölümünde dünya ekonomisinde yaşanan küreselleşme ve liberilizasyon eğilimlerindeki artışın ülkelerin makroekonomik dengelerini ve birbirleriyle ilişkilerini etkilediğini ve bununla teorik literatürde değişimlere ve yeniliklere neden olduğunu ifade etmiştir.

Keskin, Koşan ve Ayık (2009), bölgesel gelişme aracı olarak KOBİ'ler ve ihracat sorunları üzerinde çalışmışlardır. Çalışmalarında SPSS 11.5 istatistik programını kullanılarak analizler yapmışlardır. Çalışmalarının sonuç bölümünde KOBİ'lerin ihracatla ilgili sorunlarının çözümünde yapısal sorunlarının ele alınarak en kısa sürede çözülmesi gerektiğini aksi halde KOBİ'lerin bölgesel gelişime ve Türkiye'nin dış ticaret hacmine yeterli katkı sağlayamayacaklarını ifade etmişlerdir.

Çakar (2009), türev ürünler ve vadeli işlemler piyasası üzerinde çalışmıştır. Çalışmasının sonuç bölümünde türev ürünlerin riskten korunmak için

türetilmiş ürünler olduğunu, iyi belirlenmiş stratejilerle birlikte kullanılmalari halinde işletmelerin nakit akımını ve piyasa değerini ani dalgalanmalara karşı koruyabilecek bir güç oluşturacağını ifade etmiştir.

Temiz (2009), GB'nin Türkiye ekonomisi üzerinde meydana getirdiği statik ve dinamik etkileri ekonometrik bir analiz ile çalışmıştır. Çalışmasının sonuç bölümünde Türkiye'nin Gümrük Birliği sonrasında dış ticaret, gümrükler, rekabet, fikri ve sınai haklar, devlet yardımları, sınai mevzuat, tüketicinin korunması gibi pek çok alanda Avrupa Birliği mevzuatına uygun düzenlemeleri yürürlüğe koyduğunu belirtmiştir. Ancak Türkiye'nin GB'den beklenen yararı sağlayabilmesi için ülkede her şeyden önce ekonomik ve siyasal istikrarın sağlanması, ar-ge'ye, ileri teknoloji istihdamına, ileri teknolojiye sahip yabancı firmalarla ortak üretime, bilgi akışına ve eğitime gereken önemi vermesi gerektiğini ifade etmiştir.

Sönmez ve Arslan (2009), dış ticarete bürokratik engellerin dış ticaret firmalarının ekonomik faaliyetleri üzerindeki etkileri üzerinde çalışmışlardır. Çalışmalarında Ankara ve Bursa/İnegöl bölgelerinde tesadüfi olarak seçilen 97 adet işletmenin yöneticisine "araştırma anketi" uygulamışlardır. Çalışmalarının sonuç bölümünde bürokratik işlemlerin devlet tarafından kolaylaştırılması halinde işletmelerin kendi markaları ile daha fazla pazara açılacağını bu yüzden bürokratik işlemlerin kolaylaştırılması gerektiğini ifade etmişlerdir.

Yaparsaçık (2010), cari açığın nedenleri üzerinde çalışmıştır. Çalışmasının sonuç bölümünde cari açığın kısa vadeli dış borçla finanse edilmesinin sorun teşkil ettiğini belirtmiş, dış ticaret açığının azalması durumunda cari açığın da azalacağını ifade etmiştir.

Aktaş (2010), çalışmasında Türkiye'de reel döviz kuru ile ihracat ve ithalat arasındaki ilişkiyi VAR analiz tekniği ile incelemiş, çalışmasında reel döviz kurunun dış ticaret dengesini sağlamada etkin bir şekilde kullanılıp kullanılmayacağı üzerinde durmuştur. Çalışmasının sonuç bölümünde ithalatın, ihracatı önemli ölçüde etkilemesinin nedenini ihracatın ithalata bağımlı olması olarak vurgulamış, ithalat kısıtlamaları ihracatı olumsuz yönde etkilerken, reel

döviz kurundaki değişmelerin ihracat ve ithalat üzerinde etkili olmadığını ifade etmiştir.

Yapraklı (2010), çalışmasında Türkiye'nin dış ticaret açığını etkileyen temel faktörleri: maliye, para ve döviz kuru politikası çerçevesinde incelemiştir. Çalışmasının sonuç bölümünde Türkiye'de dış ticaret açığının azaltılması için para ve maliye politikalarının birlikte ve koordineli olarak kullanılmasının ve enflasyona odaklı ekonomik programla uyumlu bir şekilde yürütülmesinin gerekli olduğunu ifade etmiştir.

Karaçor ve Gerçeker (2010), Türkiye'de reel döviz kuru ile dış ticaret arasındaki ilişki olup olmadığı üzerinde çalışmışlardır. Çalışmalarında durağanlık testi, VAR ve hata düzeltme modeli ve koentegrasyon analizi gibi ekonometrik modellerden faydalanmışlardır. Çalışmalarının sonuç bölümünde döviz kuru politikası uygulamalarının dış ticaret açığıyla mücadelede etkin rol oynadığını, döviz kuru politikaları ile ekonominin uzun vadeli hedeflerine ulaşabileceğini ifade etmişlerdir.

Nart (2010), Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin dış ticareti üzerinde yaptığı etki ve değişimler üzerinde çalışmıştır. Çalışmasında panel veri ekonometrik analiz metodunu kullanmıştır. Çalışmasının sonuç bölümünde Gümrük Birliğinin Türkiye'nin dış ticaretinde yapısal değişimlere neden olduğunu, bu değişimlerin ticaret hacminin artması ve özellikle GB'nin ilk yıllarında ithalatın ihracattan daha hızlı artması nedeniyle net ihracatın azalması şeklinde gerçekleştiğini ifade etmiştir.

İnançlı ve Konak (2011), ihracatın ithalata bağımlılığı üzerinde çalışmışlardır. Çalışmalarının sonuç bölümünde özellikle döviz kurlarındaki artışların veya ulusal paranın aşırı değerlenmesinin dış ticarete dengesizliğe yol açtığını, döviz kurlarındaki yükselişin ithalatı daha cazip hale getirdiğini ifade etmişlerdir.

Hepaktan ve Çınar (2011), dış ticaret dengesinin sağlanmasında kur politikasının etkin bir politika aracı olarak kullanılıp kullanılmayacağı üzerinde çalışmışlardır. Çalışmalarında ekonometrik analiz yöntemini kullanmışlardır.

Çalışmalarının sonuç bölümünde döviz kuru politikalarının dış ticaret dengesini sağlamada etkin bir şekilde kullanılmayacağını, dış ticaret açığını azaltmak için ihracatı artırıcı politikaların benimsenmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.

Ersungur (2011), ihracatın ithalata bağımlılığı ve dış ticarete etkileri üzerinde çalışmıştır. Çalışmasının sonuç bölümünde doğru politikalar ile ihracatın ithalata bağımlılığının azaltılabileceğini, aksi takdirde Türkiye'nin dış ticaret açığı vermeye ve daha fazla dışa bağımlı olmaya devam edeceğini ifade etmiştir.

Eşiyok (2012), Türkiye'nin cari açık sorunları üzerinde çalışmıştır. Çalışmasının sonuç bölümünde cari açığın nedenlerini belirterek bunlara çözüm önerileri sunmuştur.

Çiftçi ve Yıldız (2012), döviz kuru riski ve kur riski yönetiminde riskten korunma metotları gibi bazı kavramlara ve Türk Lirası'nın diğer para birimleri karşısındaki değerinde son yıllarda meydana gelen değişimler üzerinde çalışmışlardır. Çalışmalarının sonuç bölümünde döviz kurunun arz ve talebe göre saptandığı dalgalı kur rejimlerinde, döviz kurlarının müdahale edilmeden hareket ettiğini ve bundan dolayı kurların gelecekteki değerinin saptanmasının mümkün olmadığını, kur riskinden korunma metotları ile döviz kuru riskinin azaltılabileceğini ifade etmişlerdir.

Karakaş (2012,) Türkiye ekonomisindeki yapısal değişimlerin dış ticaret yapısında meydana getirdiği etkiler üzerinde çalışmıştır. Çalışmasının sonuç bölümünde Türkiye'nin son yirmi yılda dış ticaret yapısında değişimin olduğunu, dış ticaret yapısının emek yoğunluklu ve katma değeri düşük olan mallardan nispeten sanayi ürünlerine doğru yöneldiğini bununda ihracat oranlarının artmasına katkı sağladığını ifade etmiştir.

Kayalidere, Aracı ve Aktaş (2012), türev ve spot piyasalar arasında bir etkileşimin olup olmadığı konusu üzerinde çalışmışlardır. Çalışmalarında VAR ekonometrik analiz metodunu kullanmışlardır. Çalışmalarının sonuç bölümünde 02.01.2006–30.12.2011 dönemini kapsayan İMKB 30 endeksinde tek yönlü,

ABD dolarında ise çift yönlü nedenselliğe yönelik bulgulara rastlandığını, türev ve spot piyasalar arasında bir etkileşim olduğunu ifade etmişlerdir.

Göçer (2013), katma değeri yüksek ürünlerin dış ticaret üzerindeki etkileri üzerinde çalışmıştır. Çalışmasında panel eş bütünleşme ve panel nedensellik testlerini kullanılmıştır. Çalışmasının sonuç bölümünde gelişmekte olan ülkelerin yüksek ve sürdürülebilir bir ekonomik büyüme oranını yakalayabilmesi ve gelişmiş ülkelerle aralarındaki kalkınmışlık farkını kapatabilmesi için katma değeri yüksek ileri teknoloji ürünler üretmesi ve ihraç etmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Kurar ve Çetin (2016), türev ürünler ve risk yönetimi üzerinde çalışmışlardır. Çalışmalarının sonuç bölümünde vadeli piyasalarda işlem yapan firmaların portföy çeşitlendirme, korunma ve sigorta yöntemlerine başvurarak sahip oldukları riski transfer edebileceklerini ifade etmişlerdir.

Geçer (2016), Türkiye'nin dış ticaret sorunları üzerinde çalışmıştır. Çalışmasının sonuç bölümünde dış ticaret firmalarının Eximbank tarafından sağlanan ihracat teşvik kredisine erişim için banka teminat mektubuna erişmek zorunda bırakılmaması gerektiğini vurgulamış, maliyetli ve meşakkatli bürokratik süreçlerin aşılması durumunda dış ticarete daha iyi bir noktaya gelinebileceğini ifade etmiştir.

Şerefli (2016), dış ticaretin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi üzerinde çalışmıştır. Çalışmasında granger nedensellik ve birim kök ekonometrik test yöntemlerini kullanılmıştır. Çalışmasının sonuç bölümünde ihracat ile büyüme arasında bir ilişkinin olduğunu belirtmiş, Türkiye'de ihracatın ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin artması, ülkedeki refah düzeyinin yükseltilmesi ve istihdam yaratılması için katma değeri yüksek ürünler ihraç edilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Özkan ve Yılmaz (2017), ar-ge harcamalarının yüksek teknoloji ürün ihracatı ve kişi başı gelir üzerindeki etkileri üzerinde çalışmışlardır. Çalışmalarında model panel veri ekonometrik analiz yöntemini kullanmışlardır. Çalışmalarının sonuç bölümünde ar-ge harcamalarının yüksek teknoloji ürün

ihracatını arttırdığını ve dolayısıyla yüksek teknolojlili ürün ihracatının GSYİH'ya etkisinin fazla olduğunu ifade etmişlerdir.

Konak (2018), yüksek teknoloji içeren ürün ihracatının ihracat hacmi ve ekonomik büyümeye etkisi üzerinde çalışmıştır. Çalışmasının sonuç bölümünde Türkiye'nin teknolojik açıdan geri kalmışlığının giderilebilmesi için yüksek teknoloji içeren ürün üretmesinin gerektiğini, ileri teknoloji içeren ürün üretiminin artmasıyla ihracatın da artacağını, bunun ekonomik büyümeye etkisinin olumlu olacağını, bunu başarmanın ar-ge çalışmaları ile mümkün olduğunu ifade etmiştir.

Öztürk ve Sandalcılar (2018), dış ticaret işlemlerinde tercih edilen ödeme yöntemlerini Doğu Karadeniz Bölgesi üzerinde bir uygulama ile çalışmıştır. Çalışmasında SPSS analiz yöntemini kullanmışlardır. Çalışmalarının sonuç bölümünde Doğu Karadeniz Bölgesindeki dış ticaret firmalarının hem ihracatta hem de ithalatta en fazla peşin ödeme sistemini kullandığını, bu durumun Türkiye'nin ithalatında en çok kullanılan ödeme metodu ile uyumlu iken ihracatta en çok kullanılan mal mukabili ödeme şekli ile uyumlu olmadığını ifade etmişlerdir.

Kundak ve Aydoğmuş (2018), Türkiye'de imalat sanayi sektörü ve imalat sanayi alt sektörlerinin ithalata bağımlılığı üzerinde çalışmışlardır. Çalışmalarında ekonometrik analizden faydalanmışlardır. Çalışmalarının sonuç bölümünde uzun dönemli parametrelerin analizinde döviz kuru, sabit sermaye yatırımında ve GSMH'da meydana gelen artışların ithalata bağımlılığı artırdığını ifade etmişlerdir.

Bayraç ve Doğan (2018), teknoloji yoksulluğunun Türkiye'de ihracatın ithalata olan bağımlılığına etkisi üzerinde çalışmışlardır. Çalışmalarının sonuç bölümünde özellikle belli sektörlerde ithal girdi kullanımının ihracatta bağımlılığı artırdığını, bu sorunun ancak teknoloji yoğunluklu ürünlerin üretilmesi ile giderilebileceğini ifade etmişlerdir.

Bozdan, Özenci ve Benli (2018), döviz kuru ile ihracat ve ithalat arasındaki ilişki üzerinde çalışmışlardır. Çalışmalarında ARDL Eşbütünlük

testi ile Granger nedensellik ekonometrik analiz modellerinden faydalanmışlardır. Çalışmalarının sonuç bölümünde ARDL Eşbütünleşme testine göre döviz kuru ihracat ve ithalat arasında uzun dönemde bir ilişki olduğunu fakat Granger nedensellik analizine göre ise değişkenler arasında nedensellik ilişkisinin rastlanmadığını ifade etmişlerdir.

Gerni, Aksu ve Emsen (2018), Türkiye ekonomisinde ihracat, ithalat ve döviz kuru arasındaki ilişkiler üzerinde çalışmışlardır. Çalışmalarında ekonometrik analizden faydalanmışlardır. Çalışmalarının sonuç bölümünde Türkiye’de uzun dönemde ithalat artışlarının ihracatı artırdığını fakat Türk Lirasının reel olarak değer kazanmasının ihracatı azaltıcı etki oluşturduğunu ifade etmişlerdir.

Alsu (2019), Borsa İstanbul’da yer alan 65 işletmenin finansal riskleri nasıl yönettiği konusunda çalışma yapmıştır. Çalışmasının sonucunda faiz oranı riski, kur riski, kredi riski ve likidite riskinin firmaların maruz kaldıkları en sık finansal riskler içinde olduğunu belirterek, işletmelerin en çok kur riski karşısında türev ürün kullandıklarını ve kullandıkları bu türev ürünlerin vadeli döviz alım- satım sözleşmeleri olan forward işlemler olduğunu ifade etmiştir.

Akarsu ve Alacahan (2019), döviz kuru riskinin Türkiye’nin ekonomisine olan etkisi konusunda çalışmışlardır. Çalışmalarının sonuç bölümünde döviz kuru oynaklıklarının ülke ekonomisinde sorunlar oluşturduğunu, bu oynaklıklara karşı yerel para biriminin güçlü olması gerektiğini, kur oynaklıklarının ekonomik sorunları tetiklediğini ifade etmişlerdir.

Bayram (2019), uluslararası ticarete tahsil esasına dayalı ödeme şekilleri ve uygulama adımları konusunda çalışmıştır. Çalışmasının sonuç bölümünde dış ticaret ödeme şekillerinden dolayı oluşan risklerin azaltılması amacı ile blok zincir ve teknoloji odaklı yöntemlere geçilmesinin fayda sağlayacağını ifade etmiştir.

Hopoğlu (2019), gelişmekte olan ekonomilerde ihracatın ithalata bağımlılığı konusunda çalışma yapmıştır. Çalışmasında ekonometrik

analizden faydalanmıştır. Çalışmasının sonuç bölümünde 1967-2016 yılları arasında yapılan analizde Brezilya, Çin, Filipinler, Güney Afrika ve Türkiye’de ihracatın ithalata bağımlı olduğu; Bangladeş, Şili, Kolombiya, Hindistan, Meksika, Nijerya ve Tayland’da aynı dönemde ithalatın ihracata bağımlı olduğu; İran’da ise ihracat ve ithalatın karşılıklı bağımlı olduğunu ifade etmiştir.

Özkaya, Bozduman ve Yılmaz (2019), küresel ticarete korumacılık metodlarının Türkiye ve dünya ekonomileri üzerindeki etkileri konusunda çalışmışlardır. Çalışmalarının sonuç bölümünde ticaret savaşları nedeniyle getirilen yeni vergi ve kota uygulamalarının dünya ticaretine olumsuz etki gösterdiğini, bu durumdan tüm dünya ülkeleri gibi Türkiye’nin de olumsuz yönde etkilendiğini ifade etmişlerdir.

3.2. Yöntem ve Metodoloji

Malatya’da Ticaret ve Sanayi Odasına kayıtlı aktif faaliyet gösteren 75 dış ticaret firmasının 50 tanesine dış ticaretin yapısal sorunları ile ilgili bir anket uygulaması yapılmış olup veriler IBM SPSS 24. programından yararlanılarak değerlendirilmeye alınmıştır. Bu firmaların vermiş olduğu cevaplar neticesinde bir analiz yapılmıştır. Analiz sonucunda araştırmada 4 faktör belirlenmiştir. Bu faktörler; Dış Ticaret Finansmanı (Faktör 1), Dış Ticaret Hacmi (Faktör 2), Dış Ticaret Zorlukları (Faktör 3) ve Döviz Kur Sistemleridir (Faktör 4). Bu faktörler bağımlı değişken olarak ele alınmış ve demografik özelliklere göre ortaya çıkan etki ve ilişkisi araştırılmıştır.

Araştırmada faktörlerin olması faktörlerin faktör analizi yapacak derecede uygun olup olmadığını tespit etmemizi gerekli kılar. Bunun için araştırmada küresellik testi uygulanmıştır. Küresellik testi, özünde değişkenlere ilişkin korelasyon matrisinin birim matrise karşı test edilme ilkesine dayanır. Bu nedenle Bartlett testi aynı zamanda korelasyon matrisinin anlamlılığının da bir testidir (Yurdagül, 2018).

Araştırmada kullanılan ölçeklerin geçerlilik ve güvenilirlik analizi için keşfedici faktör analizi olan Kaiser Meyer Olkin ve güvenilirlik analizi olan Cronbach Alpha analizleri yapılmıştır. Keşfedici faktör analizinde bağımsızlık, yorumlamada açıklık ve anlamlılık sağlamak amacıyla elde edilen faktörlere

eksen döndürme tekniği uygulanmıştır. Böylelikle faktörlerin kendi aralarında yüksek bir ilişki olup olmadığı ortaya konulmuştur. Bu nedenle araştırmada temel bileşenler analizi ile dik döndürme tekniklerinden en sık kullanılan Varimax döndürme tekniği kullanılmıştır. Varimax yönteminin kullanılmasının temelinde daha az değişkenle faktör varyanslarının maximum olmasını sağlamaktır.

Araştırmada geliştirilen hipotezleri test etmek amacıyla T-Test, Anova (Oneway), Çoklu Doğrusal Regresyon analizleri kullanılmıştır. Değişkenlerin faktörlere göre dağılımı, anlamlılık düzeyleri ve etkileri incelenerek sonuçlar yorumlanmıştır. Bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenlere göre yapılacak analizleri iki farklı grubun karşılaştırılması sonucu bulunacağı için çalışmada T-Test ve Anova Testi kullanılmıştır. Anova, 3 ya da daha çok grup arasında belirli bir değişkene dayalı olarak farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla kullanılmıştır. Yine, bağımlı değişkenin bağımsız değişkenler üzerindeki etkilerini araştırmak amacıyla birden fazla bağımsız değişken olduğu için çoklu doğrusal regresyon analizinden faydalanılmıştır.

3.3. Bulgular

Bu bölümde, dış ticaret yapan firmalara uygulanan anket sonucunda toplanan verilerin analizi neticesinde elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Analizler, frekans analizi ve keşfedici faktör analizleri yapılarak, ölçeklere ilişkin güvenilirlik sonuçları bulunmuştur. Araştırma hipotezlerini test etmek amacıyla, T-testi, ANOVA, Pearson Korelasyon ve çoklu doğrusal Regresyon analizleri yapılmıştır. Ayrıca değişkenlerin tanımlayıcı istatistik bilgilerine yer verilmiştir.

3.4. Tanımlayıcı İstatistikler

Bu bölümde Malatya İlinde dış ticaret faaliyetlerinde bulunan 50 firmayı kapsayan anket ve ankete katılanların demografik özelliklerine yer verilmiştir. Katılımcıların sorulara vermiş oldukları cevapların frekans ve yüzdeleri tablo 3.1'de gösterilmiştir:

Tablo 3.1 Katılımcıların Demografik Sorulara Vermiş Oldukları Cevapların Frekans ve Yüzde Analizi

SORU	GRUP	FREKANS	YÜZDE
Faaliyet Süresi	1-5 Yıl	7	14,0
	6-10 Yıl	17	34,0
	10 Yıl üzeri	26	52,0
Firmaların Büyüklüğüne Göre Dağılımı	250.000-1.000.000 TL	3	6,0
	1.000.000-10.000.000 TL	21	42,0
	10.000.000 TL üzeri	26	52,0
Firma Faaliyet Türü	Üretim	24	48,0
	Ticaret	11	22,0
	Üretim ve ticaret	15	30,0
Eğitim Seviyesi	Lise	11	22,0
	Üniversite	32	64,0
	Lisansüstü	7	14,0
Dış Ticaret Faaliyeti	İhracat	31	62,0
	İthalat	9	18,0
	İthalat-ihracat	10	20,0
Dış Ticaret Faaliyet Oranı	%26-50	9,0	18,0
	%51-75	28	56,0
	%75-100	13	26,0
Firmanın Hukuki Yapı	A. Ş	20	40,0
	Ltd. Şti	26	52,0
	Şahıs Şirketi	4	8,0
Firmanın Para Birimi	Dolar	6	12,0
	Euro	5	10,0
	Dolar ve Euro	39	78,0
Dış Ticaret Ülkeleri	Avrupa Ülkeleri	12	24,0
	ABD	1	2,0
	Rusya	1	2,0
	Diğer	6	12,0
	AVR-ABD	8	16,0
	AVR-ABD-RSY	5	10,0
	ORT-ABD-RSY	10	20,0
	Tüm ülkeler	7	14,0

Tablo 3.1 incelendiğinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmaktadır.

Firmaların Faaliyet Süresine Göre Dağılımı: Firmaların; 7 tanesinin 1-5 yıl, 17 tanesinin 6-10 yıl, 26 tanesinin ise 10 yıl ve üzeri faaliyet sürelerine sahip olduğu tespit edilmiştir. Firmaların faaliyet sürelerinin yüzdeler dağılımına bakıldığında ise faaliyet süresi 1-5 yıl olan firmaların yüzde 14, 6-10 yıl arasında olanların yüzde 34, 10 yıl ve üzeri faaliyet süresine sahip olanların yüzde 52 olduğu görülmüştür. Oranlar karşılaştırıldığında faaliyet süresi 10 yıl ve üzeri olan firmaların çoğunlukta olduğu görülmektedir.

Firmaların Büyüklüğüne Göre Dağılımı: Firmaların büyüklüğüne göre dağılımı incelendiğinde; 3 firmanın 250.000-1.000.000 TL, 21 firmanın 1.000.000-10.000.000 TL, 26 firmanın 10.000.000 TL ve üzeri aktif büyüklüğe sahip olduğu tespit edilmiştir. Yüzdeler oranlarına bakıldığında ise bu firmaların yüzde 6'sının 250.000-1.000.000 TL, yüzde 21'inin 1.000.000-10.000.000 TL, yüzde 52'sinin ise 10.000.000 TL ve üzeri aktif büyüklüğe sahip olduğu görülmüştür. Bu oranlara bakıldığında 10.000.000 TL ve üzeri aktif büyüklüğe sahip olan firmaların çoğunlukta olduğu görülmektedir.

Firmaların Faaliyet Türüne Göre Dağılımı: Firmaların faaliyet türüne göre dağılımı incelendiğinde; 24 firmanın üretim, 11 firmanın ticaret, 15 firmanın ise faaliyet türünün üretim ve ticaret olduğu tespit edilmiştir. Yüzdeler oranlarına bakıldığında; firmaların yüzde 48'inin üretim, yüzde 22'sinin ticaret, yüzde 30'unun ise hem üretim hem de ticaret faaliyet türüne sahip olduğu ve üretim firmalarının çoğunlukta olduğu görülmektedir.

Firmaların Üst Düzey Yöneticilerinin Eğitim Seviyesine Göre Dağılımı: Firmaların üst düzey yöneticilerinin 11'i lise, 32'si üniversite, 7'sinin ise lisansüstü eğitim seviyesine sahip olduğu tespit edilmiştir. Yüzdeler dağılıma bakıldığında; katılımcıların yüzde 22'sinin lise, yüzde 64'ünün üniversite, yüzde 14'ünün ise lisansüstü eğitim seviyesine sahip olduğu görülmüştür. Bu sonuçlara göre eğitim seviyesi üniversite olan firma üst düzey yöneticilerinin çoğunlukta olduğu görülmektedir.

Firmaların Dış Ticaret Faaliyetlerine Göre Dağılımı: Firmaların dış ticaret faaliyetlerine göre dağılımı incelendiğinde 31 firmanın sadece ihracat, 9 firmanın sadece ithalat, 10 firmanın ise hem ithalat hem de ihracat firması olarak dış ticaret faaliyetlerini sürdürdükleri belirlenmiştir. Yüzdeler oranlara bakıldığında; sadece ihracat firmalarının yüzde 62, sadece ithalat firmalarının yüzde 18, hem ihracat hem de ithalat yapan firmaların yüzde 20 olduğu görülmektedir. Bu sonuçlara göre ihracat firmalarının çoğunlukta olduğu görülmektedir.

Firmaların Toplam Ticaretleri İçinde Dış Ticaret Faaliyetleri Oranına Göre Dağılımı: Anket çalışmasına katılan firmaların 9'unun yüzde 26-50 oranında, 28'inin yüzde 51-75 oranında, 13'ünün ise yüzde 75-100 oranında dış ticaret faaliyetlerinin toplam ticari faaliyetlerinin içinde yeri olduğu belirlenmiştir. Yüzdeler oranlara bakıldığında; katılımcı firmaların yüzde 18'inin yüzde 26-50 oranında, yüzde 56'sının yüzde 51-75 oranında, yüzde 26'sının ise yüzde 75-100 oranında dış ticaret faaliyetine sahip olduğu görülmektedir. Bu sonuçlara göre toplam ticari faaliyetleri içinde dış ticaret faaliyeti yüzde 51-75 olan firmaların çoğunlukta olduğu görülmektedir.

Firmaların Hukuki Yapılarına Göre Dağılımı: Katılımcı firmaların 20'sinin A.Ş., 26'sının Ltd., 4'ünün ise şahıs şirket şeklinde kurulduğu görülmektedir. Yüzdeler oranlara bakıldığında; A.Ş şeklinde kurulan firmaların yüzde 40, Ltd. şeklinde kurulan firmaların yüzde 52, şahıs şirketi şeklinde kurulan firmaların ise yüzde 8 olduğu görülmektedir. Bu sonuçlara göre Ltd. şeklinde kurulan firmaların çoğunlukta olduğu görülmektedir.

Firmaların Dış Ticarete Kullandıkları Para Birimine Göre Dağılımı: Katılımcı firmaların 6'sının dış ticaret faaliyetlerinde sadece Dolar, 5'inin sadece Euro, 39'unun ise hem Dolar hem de Euro para birimini kullandıkları belirlenmiştir. Yüzdeler oranlara bakıldığında; sadece Dolar kullananların yüzde 12, sadece Euro kullananların yüzde 10, hem Dolar hem de Euro kullananların yüzde 78 olduğu görülmektedir. Bu sonuçlara göre dış ticaret faaliyetlerinde hem Dolar hem de Euro para birimini beraber kullananların çoğunlukta olduğu görülmektedir.

Firmaların Dış Ticaret Yaptığı Ülkeye Göre Dağılımı: Katılımcı firmaların 12'sinin sadece Avrupa Ülkeleri ile, 1'inin sadece ABD ile, 1'inin sadece Rusya ile, 6'sının diğer ülkelerle, 8'inin Avrupa ülkeleri ve ABD ile, 5'inin Avrupa ülkeleri-ABD-Rusya ile, 10'unun Orta Doğu ülkeleri-ABD-Rusya ile, 7'sinin tüm ülkelerle dış ticaret faaliyetinde bulunduğu belirlenmiştir. Yüzdeler oranlara bakıldığında; Avrupa ülkeleri ile çalışan firmaların yüzde 24, ABD ile çalışan firmaların yüzde 2, Rusya ile çalışan firmaların yüzde 2, diğer ülkelerle çalışan firmaların yüzde 12, Avrupa ve ABD ile çalışan firmaların yüzde 16, Avrupa-ABD-Rusya ile çalışan firmaların yüzde 10, Orta doğu ülkeleri-ABD-Rusya ile çalışan firmaların yüzde 20 ve tüm ülkeler birlikte çalışan firmaların yüzde 14 olduğu görülmektedir. Bu sonuçlara göre Malatya ilinde dış ticaret yapan firmaların ağırlıklı olarak Avrupa ülkeleri ile dış ticaret faaliyetinde buldukları görülmektedir.

Katılımcıların sorulara vermiş oldukları cevapların frekans ve yüzde analizleri Tablo 3.2'de görülebilir.

Tablo 3.2 Dış Ticaretin Yapısal Sorunlarına İlişkin Sorulara Verilen Cevapların Frekans ve Yüzde Analizi

Soru Nr.	Dış Ticaretin Yapısal Sorunlarına İlişkin Sorular	Cevap	Frekans	Yüzde
1	Dış ticaret açığının oluşmasında ve artmasında dış ticaretin yapısal sorunları etkilidir.	Kesinlikle Katılıyorum	37	74
		Katılıyorum	13	26
		Kararsızım
		Katılmıyorum
		Kesinlikle Katmıyorum
2	Dış ticaret açığı alınabilecek çeşitli önlemler ile azaltılabilir.	Kesinlikle Katılıyorum	27	54
		Katılıyorum	23	46
		Kararsızım
		Katılmıyorum
		Kesinlikle Katmıyorum
3	Katma değeri yüksek ürün üretmek dış ticaret açığını arttırır.	Kesinlikle Katılıyorum
		Katılıyorum
		Kararsızım	1	2
		Katılmıyorum	18	36
		Kesinlikle Katmıyorum	31	62
4	Yabancı para birimi ile ithalat ve ihracat yapmak dış ticaretin yapısal sorunlarından biridir.	Kesinlikle Katılıyorum	18	36
		Katılıyorum	23	46
		Kararsızım	1	2
		Katılmıyorum	8	16
		Kesinlikle Katmıyorum
5	TL ile ihracat yapmak dış ticaret hacmimizi arttırır.	Kesinlikle Katılıyorum	5	10
		Katılıyorum	10	20
		Kararsızım	23	46
		Katılmıyorum	10	20
		Kesinlikle Katmıyorum	2	4
6	İhracatta en fazla mal mukabili ödeme şeklinin ithalatta ise peşin ödeme veya diğer riski az olan ödeme şekillerinin kullanılması dış ticaretin yapısal sorunlarından biridir.	Kesinlikle Katılıyorum	34	68
		Katılıyorum	16	32
		Kararsızım
		Katılmıyorum
		Kesinlikle Katmıyorum

7	Peşin ödeme veya riski daha az olan diğer dış ticaret ödeme şekillerini tercih etmek iş hacmimiz üzerinde olumlu etki yapacaktır.	Kesinlikle Katılıyorum	33	66
		Katılıyorum	10	20
		Kararsızım
		Katılmıyorum	3	6
		Kesinlikle Katmıyorum	4	8
8	Özellikle hammadde açısından ihracatın ithalata bağımlı olması dış ticaretin yapısal sorunlarından biridir.	Kesinlikle Katılıyorum	20	40
		Katılıyorum	30	60
		Kararsızım
		Katılmıyorum
		Kesinlikle Katmıyorum
9	İhracatın ithalatı karşılayamaması daha çok ihraç ettiğimiz ürünlerde ithal girdi kullanmamızdan kaynaklanmaktadır.	Kesinlikle Katılıyorum	12	24
		Katılıyorum	38	76
		Kararsızım
		Katılmıyorum
		Kesinlikle Katmıyorum
10	Döviz kuru politikalarındaki istikrarsızlık dış ticaretin yapısal sorunlarından biridir.	Kesinlikle Katılıyorum	39	78
		Katılıyorum	11	22
		Kararsızım
		Katılmıyorum
		Kesinlikle Katmıyorum
11	Döviz kurlarındaki değişimlerin işletmelerin finansal yapısına olumsuz etkisi dış ticaret sorunlarındandır.	Kesinlikle Katılıyorum	33	66
		Katılıyorum	16	32
		Kararsızım
		Katılmıyorum	1	2
		Kesinlikle Katmıyorum
12	Döviz kurlarındaki değişimlerin işletmelerin yatırımlarına olumlu etkisi dış ticaret sorunlarındandır.	Kesinlikle Katılıyorum	1	2
		Katılıyorum	2	4
		Kararsızım	3	6
		Katılmıyorum	26	52
		Kesinlikle Katmıyorum	18	36
13	Uygulanan serbest döviz kuru sistemi dış ticaretin başlıca sorunlarındandır.	Kesinlikle Katılıyorum	29	58
		Katılıyorum	17	34
		Kararsızım	1	2
		Katılmıyorum	3	6
		Kesinlikle Katmıyorum

14	Döviz kurlarındaki ciddi değişimler sırasında Merkez Bankasını müdahalelerini yerinde buluyorum.	Kesinlikle Katılıyorum	6	12
		Katılıyorum	33	66
		Kararsızım	5	10
		Katılmıyorum	5	10
		Kesinlikle Katmıyorum	1	2
15	Döviz kurlarındaki ani değişimler ürünlerimizin satış fiyatlarının belirlenmesinde belirsizliğe yol açıyor bu durum satış miktarlarımızı olumsuz etkiliyor.	Kesinlikle Katılıyorum	45	90
		Katılıyorum	5	10
		Kararsızım
		Katılmıyorum
		Kesinlikle Katmıyorum
16	Gümrük birliği anlaşması ve kısıtlayıcı hükümleri Türkiye’de dış ticaretin yapısal sorunlarından biridir.	Kesinlikle Katılıyorum	22	44
		Katılıyorum	14	28
		Kararsızım	8	16
		Katılmıyorum	4	8
		Kesinlikle Katmıyorum	2	4
17	Gümrük Birliği anlaşmasından dolayı 3. ülkelere uygulanan ek vergi ve/veya kısıtlamalar iş hacmimiz üzerinde olumlu etki yapıyor.	Kesinlikle Katılıyorum	2	4
		Katılıyorum	3	6
		Kararsızım	13	26
		Katılmıyorum	19	38
		Kesinlikle Katmıyorum	13	26
18	Dış ticaretteki bürokratik engeller dış ticaretin yapısal sorunlarından biridir.	Kesinlikle Katılıyorum	36	72
		Katılıyorum	14	28
		Kararsızım
		Katılmıyorum
		Kesinlikle Katmıyorum
19	Karşılaşılan bürokratik engeller dış ticaret hacmi üzerinde olumlu etki oluşturmaktadır.	Kesinlikle Katılıyorum
		Katılıyorum
		Kararsızım
		Katılmıyorum	13	26
		Kesinlikle Katmıyorum	37	74

20	İhracat yapacak firmaların pazar hakkında yeterli bilgi sahibi olmamaları dış ticaretin başlıca sorunlarından.	Kesinlikle Katılıyorum	27	54
		Katılıyorum	23	46
		Kararsızım
		Katılmıyorum
		Kesinlikle Katmıyorum
21	İhraç edilecek ürünlerin istenen kalite kriterlerine uygun olmaması dış ticaretin başlıca sorunlarından.	Kesinlikle Katılıyorum	1	2
		Katılıyorum	9	18
		Kararsızım	23	46
		Katılmıyorum	14	28
		Kesinlikle Katmıyorum	3	6
22	İhracatta diğer dünya ülkeleriyle oluşan rekabet dış ticaretin başlıca sorunlarından.	Kesinlikle Katılıyorum	4	8
		Katılıyorum	40	80
		Kararsızım	4	8
		Katılmıyorum	2	4
		Kesinlikle Katmıyorum
23	İşletmelerde ithalat ve ihracat konusunda nitelikli personeller olmaması dış ticaretin başlıca sorunlarından.	Kesinlikle Katılıyorum	32	64
		Katılıyorum	18	36
		Kararsızım
		Katılmıyorum
		Kesinlikle Katmıyorum
24	Dış ticaret yapan firmaların yaşadığı finansman sıkıntısı dış ticaretin başlıca sorunlarından.	Kesinlikle Katılıyorum	23	46
		Katılıyorum	26	52
		Kararsızım	1	2
		Katılmıyorum
		Kesinlikle Katmıyorum
25	Dış Ticarete işletmelerin ihracat garantisi ya da ticari kredi sigortası dış ticaretin başlıca sorunlarını azaltmada önemli bir araçtır.	Kesinlikle Katılıyorum	38	76
		Katılıyorum	12	24
		Kararsızım
		Katılmıyorum
		Kesinlikle Katmıyorum
26	Gümrük vergisi ve kota uygulamaları dış ticaretin yapısal sorunlarından biridir.	Kesinlikle Katılıyorum	6	12
		Katılıyorum	34	68
		Kararsızım	8	16
		Katılmıyorum	2	4
		Kesinlikle Katmıyorum

27	İhracat ve ithalatta ulaşım, nakliye bedellerinin yükselmesi dış ticaretin başlıca sorunlarındandır.	Kesinlikle Katılıyorum	7	14
		Katılıyorum	27	54
		Kararsızım	4	8
		Katılmıyorum	10	20
		Kesinlikle Katmıyorum	2	4
28	Ülkelere ait politik riskler dış ticaretin başlıca sorunlarındandır.	Kesinlikle Katılıyorum	37	74
		Katılıyorum	12	24
		Kararsızım	1	2
		Katılmıyorum
		Kesinlikle Katmıyorum
29	Uluslararası pazarlama ve tanıtım dış ticaretin başlıca sorunlarındandır.	Kesinlikle Katılıyorum	9	18
		Katılıyorum	38	76
		Kararsızım	1	2
		Katılmıyorum	2	4
		Kesinlikle Katmıyorum
30	Ürün çeşitliliği konusu dış ticaretin başlıca sorunlarındandır.	Kesinlikle Katılıyorum	9	18
		Katılıyorum	27	54
		Kararsızım	11	22
		Katılmıyorum	3	6
		Kesinlikle Katmıyorum
31	Devlet desteği ve teşviklere ulaşım zorluğu dış ticaretin başlıca sorunlarındandır.	Kesinlikle Katılıyorum	39	78
		Katılıyorum	9	18
		Kararsızım
		Katılmıyorum	2	4
		Kesinlikle Katmıyorum
32	Dış pazarlar hakkındaki bilgi yetersizliği dış ticaretin başlıca sorunlarındandır.	Kesinlikle Katılıyorum	13	26
		Katılıyorum	36	72
		Kararsızım	1	2
		Katılmıyorum
		Kesinlikle Katmıyorum

3.4.1. Araştırmada Kullanılan Ölçeklerin Geçerlilik ve Güvenirlik Analizine İlişkin Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde Malatya ilinde dış ticaret faaliyetinde bulunan 50 firmadan alınan bilgiler doğrultusunda analizler yapılmıştır. Sırasıyla yapılan; keşfedici faktör analizi (KMO) ve güvenilirlik analizi (Cronbach's Alpha) sonuçları bu bölümde ele alınmaktadır.

Keşfedici faktör analizlerinde, “bağımsızlık, yorumlamada açıklık ve anlamlılık” sağlamak amacıyla elde edilen faktörlere eksen döndürme teknikleri uygulanabilmektedir. Böylelikle faktörlerin kendi aralarındaki ilişkilerinde, yüksek ilişki olup olmadığı ortaya konulmaktadır. Bu nedenle çalışmada, temel bileşenler analizi ile dik döndürme tekniklerinden en sık kullanılan Varimax Döndürme tekniği kullanılmıştır. Verilerin yapılarının, yapılacak olan faktör analizleri için uygun olup olmadığı KMO (Kaiser-Meyer-Olkin) testi ile incelenmiştir. KMO değeri 0 ile 1 arasındayken, 1 değerine ne kadar çok yaklaşırsa, verilerin faktör analizi için o kadar uygun olduğu söylenebilmektedir (Türköz, 2010: 116).

KMO değerinin 0,60 ve üstünde olması örneklemin faktör analizi için yeterli olacağına işaret etmektedir. Hutcheson ve Sofroniou (1999), bu değer 0,5 ile 0,7 arasında olmasını normal; 0,7 ile 0,8 arasında olmasını iyi; 0,8 ile 0,9 arasında olmasını çok iyi; 0,9 ve üzerinde olmasını ise mükemmel olarak kabul etmektedir (Şencan, 2005: 55).

Bartlett’in Küresellik Testi ise korelasyon matrisindeki ilişkilerin faktör analizi yapacak ölçüde yeterli olup olmadığını test etmektedir. Bu test sonucunun anlamlı olması ($P < 0,05$) değişkenler arası ilişkilerin oluşturduğu matrisin faktör analizi için anlamlı olduğu ve faktör analizi yapılabilecek durumda olduğunu göstermektedir (Gürbüz ve Şahin, 2015: 303).

Döviz kuru ölçeğinin keşfedici faktör analizi sonucunda elde edilen KMO değeri ile ilgili bulgular Tablo 3.3’de verilmiştir.

Tablo 3.3 Anket Sorularının KMO ve Bartlett Değerleri

Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) Örnekleme Yeterliliğinin Ölçümü		.647
Bartlett'in Küresellik Testi	Yaklaşık Ki-Kare	249,991
	Serbestlik Derecesi	171
	Anlamlılık	.000

Tablo 3.3’de görüldüğü gibi KMO analizi sonucunda örneklem yeterlilik

değerleri anket soruları için (**0,647**) olarak bulunmuştur. Bu değer örneklemin faktör analizi yapmak için yeterli olduğuna işaret etmektedir.

Keşfedici faktör analizi sonucunda kullanılan ölçeğe ait toplam açıklanan Varyans oranları ve dönüştürülmüş bileşenler matrisi Tablo 3.4’de gösterilmektedir.

Tablo 3.4 Döviz Kuru Ölçeğine Ait Toplam Açıklanan Varyans Oranları

İfadeler	Başlangıç Öz Değeri			Karesi Alınmış Toplamların Çıkarımı		
	Toplam	Varyans (%)	Kümülatif (%)	Toplam	Varyans (%)	Kümülatif (%)
1	3,468	18,254	38,254	3,468	18,254	38,254
2	2,329	12,260	40,515	2,329	12,260	40,515
3	1,739	9,152	49,667	1,739	9,152	49,667
4	1,635	8,607	58,273	1,635	8,607	58,273
5	1,388	7,307	55,581			
6	1,242	6,539	62,120			
7	1,115	5,869	67,989			
8	,931	4,901	72,889			
9	,832	4,380	77,269			
10	,756	3,978	81,246			
11	,702	3,694	84,941			
12	,604	3,177	88,118			
13	,484	2,546	90,663			
14	,452	2,377	93,040			
15	,396	2,084	95,125			
16	,292	1,536	96,661			
17	,249	1,309	97,969			
18	,211	1,110	99,079			
19	,175	,921	100,000			

Tablo 3.4 incelendiğinde faktörlerin toplam Varyansın %58,273’ünü açıkladığı belirlenmiştir. Elde edilen değer örneklem için yeterli olduğu görülmektedir (Şencan, 2005: 55).

Tablo 3.5 Döviz Kuru Ölçeğinin Dönüştürülmüş Bileşenler Matrisi

Faktörler				
Maddele	Faktör-1	Faktör-2	Faktör-3	Faktör-4
S 4	,705			
S 29	,688			
S 24	,677			
S 11	,589			
S 17	,587			
S 14	,403			
S 9		,673		
S 2		,651		
S 1		,596		
S 6		,535		
S 20		,507		
S 31			,674	
S 22			,642	
S 27			,554	
S 30			,488	
S 23			,455	
S 26				,762
S 3				,737
S 13				,374

Tablo 3.5 incelendiğinde, döndürülmüş yapıların matris sonuçlarına göre 4 faktörün araştırma ile uyumlu olduğu tespit edilmiştir. Bu faktörlere faktör 1 için dış ticaret finansmanı, faktör 2 için dış ticaret hacmi, faktör 3 için dış ticaret zorlukları ve faktör 4 için döviz kuru sistemi başlıkları verilmiştir.

Keşfedici faktör analizi neticesinde faktör yüklerinin 0,40'nin üzerinde olması beklenmektedir (Gürbüz ve Şahin, 2015: 304). Bu koşul nedeniyle faktör yükü düşük olan ve iki faktöre birden yüklenen değişkenler analizden çıkarılmıştır. Döviz kuru ölçeğinde 13 madde (S25, S10, S21, S7, S28, S8, S32, S16, S18, S12, S5, S15, S19) analizden çıkarılarak 19 madde ile devam edilmiştir.

Güvenilirlik, ölçme aracı olarak kullanılan ölçeğin soruları arasındaki ilişkiyi göz önüne alarak ölçümün içsel tutarlılığını tespit etmek amacıyla yapılmaktadır (Çelik, 2007: 207). Bu çalışmada kullanılan ölçeklerin güvenilirliklerini tespit etmek amacıyla Cronbach's Alpha katsayısı (α) kullanılmıştır.

Güvenilirlik, bir ölçme aracında bütün soruların birbirleriyle tutarlılığını ve ele alınan oluşumu ölçmede homojenliği ortaya koymaya sağlayan bir analiz kavramıdır (Özdamar, 2002: 662). Cronbach's Alpha değerinde; (α) katsayısı $0,00 \leq \alpha < 0,40$ arasında ise ölçeğin güvenilir olmadığı, $0,40 \leq \alpha < 0,60$ ise ölçeğin güvenilirliğinin düşük olduğu, $0,60 \leq \alpha < 0,80$ aralığında ise ölçeğin oldukça güvenilir olduğu, $0,80 \leq \alpha < 1,00$ arasında ise ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğu kabul edilmektedir (Kayış, 2010: 405).

Yapılan güvenilirlik analizi sonucunda ölçekler için elde edilen Cronbach's Alpha katsayısı değerleri Tablo 3.6'de verilmiştir.

Tablo 3.6 Döviz Kuru Ölçeğinin Güvenilirlik Analizi (Cronbach's Alpha Değeri

Faktörler	Cronbach's Alpha	
1	Faktör_1 (Dış Ticaret Finansmanı)	,365
2	Faktör_2 (Dış Ticaret Hacmi)	,294
3	Faktör_3 (Dış Ticaret Zorlukları)	,472
4	Faktör_4 (Döviz Kur Sistemi)	,356
DÖVİZ KURU		0,552

Tablo 3.6'da görüldüğü gibi ölçeklerin alt boyutları için bulunan Cronbach's Alpha katsayısı değerlerinin güvenilir olduğu ve genel olarak kullanılan ölçek için bulunan Cronbach's Alpha değerinin ise (**0.55**) olarak tespit edildiği görülmektedir. Bu değerler ölçeklerin güvenilir olduklarını göstermektedir.

Tablo 3.7 Döviz Kuru Ölçeği Faktörlerinin Tanımlayıcı İstatistik Bilgileri

İstatistiksel Bilgiler							
	Min.	Max.	Ortalama	Std. Sapma	Varyans	Çarpıklık	Basıklık
DT Fin.	1,50	3,17	2,13	,365	,134	,809	,517
DT Hacmi	1,00	2,00	1,45	,294	,087	,132	-,763
DT Zorl	1,00	3,40	1,87	,472	,223	1,09	1,82
Kur Sist.	2,00	4,00	2,76	,356	,127	1,07	1,91

Tablo 3.7 incelendiğinde, döviz kuru ölçeğinin ortalama değerlerinde katılımcılar ölçek sorularına ağırlıklı olarak katılıyorum cevabını verdikleri tespit edilmiştir. Ölçeklerin basıklık ve çarpıklık değerleri -2 ile +2 aralığında değerler aldığı için ölçeklerin normal dağıldığı sonucuna varılmıştır (George ve Mallery, 2010).

3.4.2. Araştırma Modeli ve Hipotezlerine İlişkin Bulgular

Araştırmanın amacı doğrultusunda geliştirilen hipotezleri test etmek amacıyla; T-testi, (One Way) ANOVA ve çoklu doğrusal regresyon analizleri kullanılarak araştırma yapılmıştır. Değişkenlerin faktörlere göre dağılımı, anlamlılık düzeyleri ve etkileri incelenerek sonuçlar yorumlanmıştır.

Bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenler üzerindeki etkilerinin araştırılması için yapılacak analizlerde iki farklı grubun ortalamalarının karşılaştırılması gerekmektedir. Bunu sağlamak amacıyla bağımsız örneklem T-testi ve (One Way) ANOVA testi kullanılmıştır. Bağımlı değişkenin bağımsız değişkenler üzerindeki etkisini araştırmak amacıyla da Çoklu Doğrusal Regresyon analizine başvurulmuştur.

Tablo 3.8 Araştırma Hipotezleri

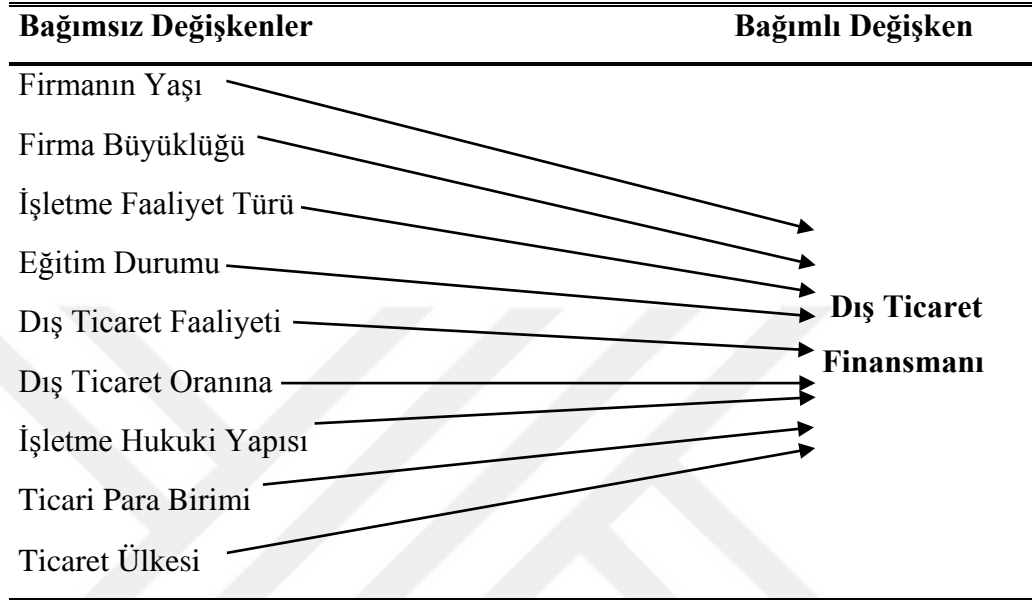
Hipotez	İfade
Hipotez 1	Demografik değişkenlerin DT Finansmanı üzerinde etkisi vardır.
Hipotez 2	Demografik değişkenlerin DT Hacmi üzerinde etkisi vardır.
Hipotez 3	Demografik değişkenlerin DT Zorlukları üzerinde etkisi vardır.
Hipotez 4	Demografik değişkenlerin Döviz Kur Sistemi üzerinde etkisi vardır.
Hipotez 5a	Firmanın yaşına göre DT Finansmanı anlamlı farklılık göstermektedir.
Hipotez 5b	Firmanın yaşına göre DT Hacmi anlamlı farklılık göstermektedir.
Hipotez 5c	Firmanın yaşına göre DT Zorlukları anlamlı farklılık göstermektedir.
Hipotez 5d	Firmanın yaşına göre Döviz Kur Sistemi anlamlı farklılık göstermektedir.
Hipotez 6a	Firmanın büyüklüğüne göre DT Finansmanı anlamlı farklılık göstermektedir.
Hipotez 6b	Firmanın büyüklüğüne göre DT Hacmi anlamlı farklılık göstermektedir.
Hipotez 6c	Firmanın büyüklüğüne göre DT Zorlukları anlamlı farklılık göstermektedir.
Hipotez 6d	Firmanın büyüklüğüne göre Döviz Kur Sistemi anlamlı farklılık göstermektedir.
Hipotez 7a	İşletmenin faaliyet türüne göre DT Finansmanı anlamlı farklılık göstermektedir.
Hipotez 7b	İşletmenin faaliyet türüne göre DT Hacmi anlamlı farklılık göstermektedir.
Hipotez 7c	İşletmenin faaliyet türüne göre DT Zorlukları anlamlı farklılık göstermektedir.
Hipotez 7d	İşletmenin faaliyet türüne göre Döviz Kur Sistemi anlamlı farklılık göstermektedir.
Hipotez 8a	Eğitim durumuna göre DT Finansmanı anlamlı farklılık göstermektedir.
Hipotez 8b	Eğitim durumuna göre DT Hacmi anlamlı farklılık göstermektedir.
Hipotez 8c	Eğitim durumuna göre DT Zorlukları anlamlı farklılık göstermektedir.
Hipotez 8d	Eğitim durumuna göre Döviz Kur Sistemi anlamlı farklılık göstermektedir.
Hipotez 9a	Dış ticaret faaliyetine göre DT Finansmanı anlamlı farklılık göstermektedir.
Hipotez 9b	Dış ticaret faaliyetine göre DT Hacmi anlamlı farklılık göstermektedir.

Hipotez 9c	Dış ticaret faaliyetine göre DT Zorlukları anlamlı farklılık göstermektedir.
Hipotez 9d	Dış ticaret faaliyetine göre Döviz Kur Sistemi anlamlı farklılık göstermektedir.
Hipotez 10a	Dış ticaret oranına göre DT Finansmanı anlamlı farklılık göstermektedir.
Hipotez 10b	Dış ticaret oranına göre DT Hacmi anlamlı farklılık göstermektedir.
Hipotez 10c	Dış ticaret oranına göre DT Zorlukları anlamlı farklılık göstermektedir.
Hipotez 10d	Dış ticaret oranına göre Döviz Kur Sistemi anlamlı farklılık göstermektedir.
Hipotez 11a	İşletmenin hukuki yapısına göre DT Finansmanı anlamlı farklılık göstermektedir.
Hipotez 11b	İşletmenin hukuki yapısına göre DT Hacmi anlamlı farklılık göstermektedir.
Hipotez 11c	İşletmenin hukuki yapısına göre DT Zorlukları anlamlı farklılık göstermektedir.
Hipotez 11d	İşletmenin hukuki yapısına göre Döviz Kur Sistemi anlamlı farklılık göstermektedir.
Hipotez 12a	Ticari para birimine göre DT Finansmanı anlamlı farklılık göstermektedir.
Hipotez 12b	Ticari para birimine göre DT Hacmi anlamlı farklılık göstermektedir.
Hipotez 12c	Ticari para birimine göre DT Zorlukları anlamlı farklılık göstermektedir.
Hipotez 12d	Ticari para birimine göre Döviz Kur Sistemi anlamlı farklılık göstermektedir.
Hipotez 13a	Ticaret ülkesine göre DT Finansmanı anlamlı farklılık göstermektedir.
Hipotez 13b	Ticaret ülkesine göre DT Hacmi anlamlı farklılık göstermektedir.
Hipotez 13c	Ticaret ülkesine göre DT Zorlukları anlamlı farklılık göstermektedir.
Hipotez 13d	Ticaret ülkesine göre Döviz Kur Sistemi anlamlı farklılık göstermektedir.

Kolerasyon analizinde, bir ana küleden seçilmiş en az iki veya daha fazla örnek gruplar alınarak, bu gruplar arasındaki etki katsayısına bakılmaktadır. Bu katsayı korelasyon katsayısı olarak bilinmektedir. Korelasyon katsayısı 'r' ile gösterilmektedir. Değişkenler arasındaki ilişkinin

yönünü ve şiddetini hesaplamakta bu analiz kullanılmaktadır. Tablo 3.9, 3.10, 3.11, 3.12’de araştırmanın modelleri oluşturularak değişkenler arasındaki ilişkiler incelenmiş ve korelasyon tablosu oluşturulmuştur.

Tablo 3.9 Araştırma Modeli I

Tablo 3.9’da görülebileceği üzere araştırma modeli I yukarıdaki gibidir. Bu modele bağlı Pearson Korelasyon katsayısı sonuçları aşağıda gösterilmektedir.

Tablo 3.10 Pearson Korelasyon Katsayıları

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	Pearson Korelasyon Katsayısı
Dış Ticaret Finansmanı	Firmanın Yaşı	,151
	Firma Büyüklüğü	-,021*
	İşletme Faaliyet Türü	-,253
	Eğitim Durumu	-,121
	Dış Ticaret Faaliyeti	-,140
	Dış Ticaret Oranına	,123
	İşletme Hukuki Yapısı	,041*
	Ticari Para Birimi	-,124
	Ticaret Ülkesi	,117

Tablo 3.10 incelendiğinde firma büyüklüğü ve işletme hukuki yapısı değişkenleri arasında anlamlılık ilişkisinin bulunduğu görülmüştür. Oluşturulan H_1 hipotezini test etmek amacıyla regresyon analizine başvurulmuştur. Regresyon analizinde demografik değişkenler bağımsız değişken, **Dış Ticaret Finansmanı** ise bağımlı değişken olarak model I'de yer almıştır. Araştırma hipotezi ile ilgili regresyon sonuçları Tablo 3.11'de görülmektedir.

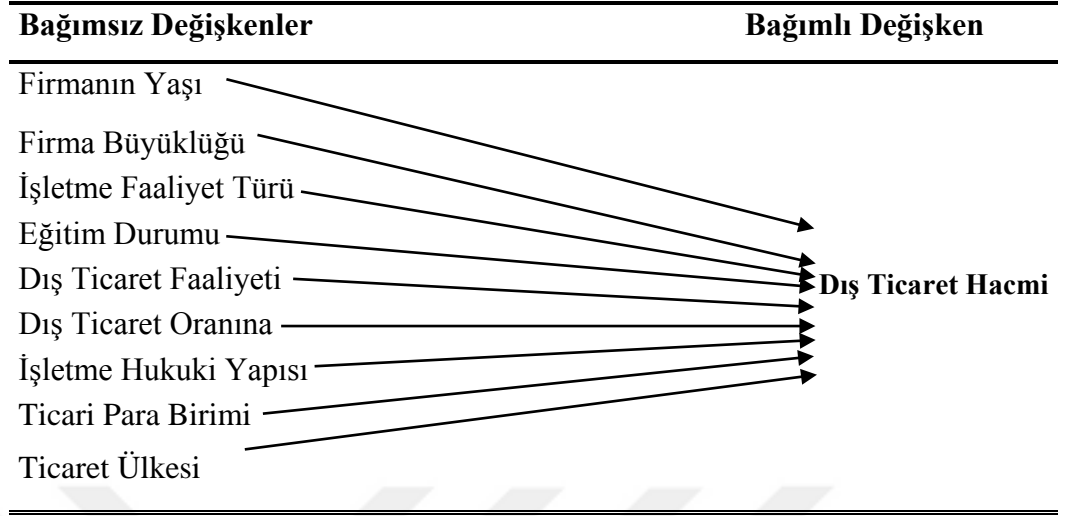
Tablo 3.11 Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	B	Standart Hata	β	t	p
	Sabit	2,620	,663		3,95	,000
	Firmanın Yaşı	,122	,110	,242	1,10	,274
	Firma Büyüklüğü	-,027	,124	-,044	-,213	,832
Dış Ticaret Finansmanı	İşletme Faaliyet Türü	-,116	,079	-,276	-1,46	,151
	Eğitim Durumu	-,134	,118	-,219	-1,13	,264
	Dış Ticaret Faaliyeti	,021	,086	,048	,248	,805
	Dış Ticaret Oranına	,073	,098	,132	,741	,463
	İşletme Hukuki Yapısı	-,010	,102	-,022	-,098	,922
	Ticari Para Birimi	-,077	,052	-,229	-1,47	,147
	Ticaret Ülkesi	,003	,018	,023	,142	,888
R= .417		R ² = .174	Düz.R ² = -.012	F= .936	p<0.505	

Tablo 3.11 incelendiğinde, demografik değişkenler ile **Dış Ticaret Finansmanı** arasında istatistiksel olarak bir regresyon modeli oluşturulamamıştır. Buna göre dış ticaret finansmanı faktörü ile tanımlayıcı sorular arasında anlamlı ilişki yoktur (F= ,936; p<0.505).

Regresyon analizine dâhil edilen demografik değişkenler, **Dış Ticaret Finansmanı** faktörünün %1,2'sini açıklamaktadır. Regresyon analizinde oluşturulan araştırma modeli I'de anlamlı ilişki ve etki ortaya çıkmamıştır. Yapılan analiz ve incelemeler sonucunda H_1 alternatif hipotezi ret edilmiştir.

Tablo 3.12 Araştırma Modeli II

Tablo 3.12’de görülebileceği üzere araştırma modeli II yukarıdaki gibidir. Bu modele bağlı Pearson Korelasyon katsayısı sonuçları aşağıda gösterilmektedir.

Tablo 3.13 Pearson Korelasyon Katsayıları

Bağımlı	Bağımsız Değişken	Pearson Korelasyon Katsayısı
Dış Ticaret Hacmi	Firmanın Yaşı	,032*
	Firma Büyüklüğü	,126
	İşletme Faaliyet Türü	,262
	Eğitim Durumu	,141
	Dış Ticaret Faaliyeti	,426
	Dış Ticaret Oranına	-,044*
	İşletme Hukuki Yapısı	-,095
	Ticari Para Birimi	,036*
	Ticaret Ülkesi	-,125

Tablo 3.13 incelendiğinde firma yaşı, dış ticaret oranı ve ticari para birimi değişkenleri arasında anlamlılık ilişkisinin bulunduğu görülmüştür. Oluşturulan H₂ hipotezini test etmek amacıyla regresyon analizine başvurulmuştur. Regresyon analizinde demografik değişkenler bağımsız değişken, **Dış Ticaret Hacmi** ise bağımlı değişken olarak araştırma modeli II’de yer almıştır. Araştırma hipotezi ile ilgili regresyon sonuçları Tablo

3.14’de görülmektedir.

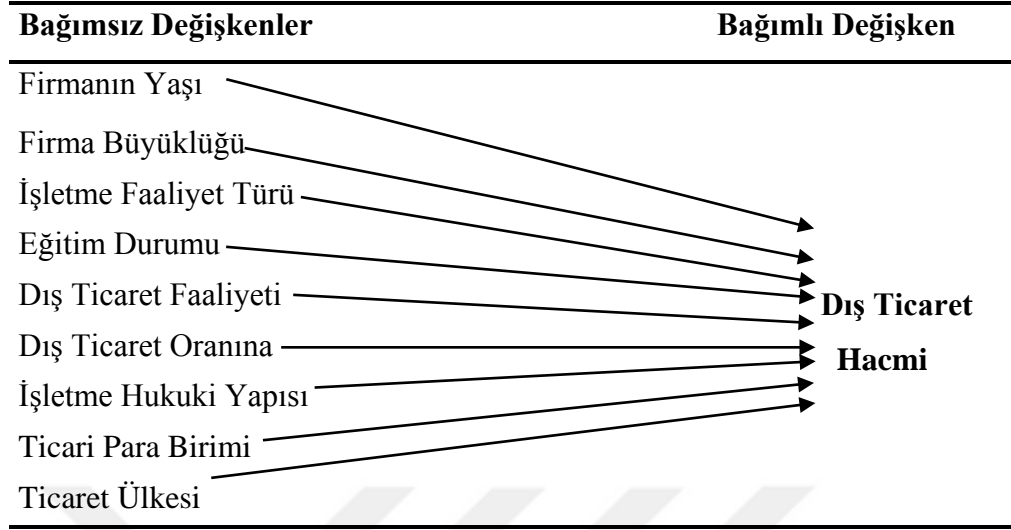
Tablo 3.14 Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	B	Standart Hata	β	t	p
Dış Ticaret Hacmi	Sabit	,884	,523		1,69	,099
	Firmanın Yaşı	-,024	,087	-,058	-	,788
	Firma Büyüklüğü	,023	,098	,049	,239	,812
	İşletme Faaliyet	,015	,062	,043	,235	,815
	Eğitim Durumu	,048	,093	,098	,516	,609
	Dış Ticaret Faaliyeti	,158	,068	,434	2,31	,026*
	Dış Ticaret Oranına	,006	,077	,014	,083	,935
	İşletme Hukuki Yps	,057	,080	,160	,714	,480
	Ticari Para Birimi	,009	,041	,035	,229	,820
	Ticaret Ülkesi	-,005	,014	-,055	-	,731
R= .454	R ² = .206	Düz.R ² = .028	F= 1.157	p<0.348		

Tablo 3.14 incelendiğinde, demografik değişkenler ve **Dış Ticaret Hacmi** arasında istatistiksel olarak bir regresyon modeli oluşturulamamıştır (F= 1,157; p<0.348).

Regresyon analizine dâhil edilen demografik değişkenler, **Dış Ticaret Hacmi** faktörünün %2,8’ini açıklamaktadır. Regresyon analizinde oluşturulan araştırma modeli II’de anlamlı ilişki ve etki ortaya çıkmamıştır fakat yapılan analiz grup bazında incelendiğinde, dış ticaret faaliyeti ($\beta= .43$; p<0.02) ile **Dış Ticaret Hacmi** faktörü arasında anlamlı ilişki ortaya çıkmıştır. **Dış Ticaret Hacmi** faktöründe oluşacak 1 birimlik artış, dış ticaret faaliyetinde yüzde 43,4 artışa neden olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Yapılan analiz ve incelemeler sonucunda **H₂** alternatif hipotezi ret edilmiştir.

Tablo 3.15 Araştırma Modeli III

Tablo 3.15’de görülebileceği üzere araştırma modeli III yukarıdaki gibidir. Bu modele bağlı Pearson Korelasyon katsayısı sonuçları aşağıda gösterilmektedir.

Tablo 3.16 Pearson Korelasyon Katsayıları

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	Pearson Korelasyon Katsayısı
Dış Ticaret Hacmi	Firmanın Yaşı	,050*
	Firma Büyüklüğü	,066
	İşletme Faaliyet Türü	-,067
	Eğitim Durumu	-,094
	Dış Ticaret Faaliyeti	,017*
	Dış Ticaret Oranına	,111
	İşletme Hukuki Yapısı	-,049*
	Ticari Para Birimi	,009*
	Ticaret Ülkesi	,061

Tablo 3.16 incelendiğinde firma yaşı, dış ticaret faaliyeti, işletme hukuki yapısı ve ticari para birimi değişkenleri arasında anlamlılık ilişkisinin bulunduğu tespit edilmiştir. Oluşturulan H₃ hipotezini test etmek amacıyla regresyon analizine başvurulmuştur. Regresyon analizinde demografik değişkenler bağımsız değişken, **Dış Ticaret Hacmi** ise bağımlı değişken olarak araştırma modeli III’de yer almıştır. Araştırma hipotezi ile ilgili

regresyon sonuçları Tablo 3.17’de görülmektedir.

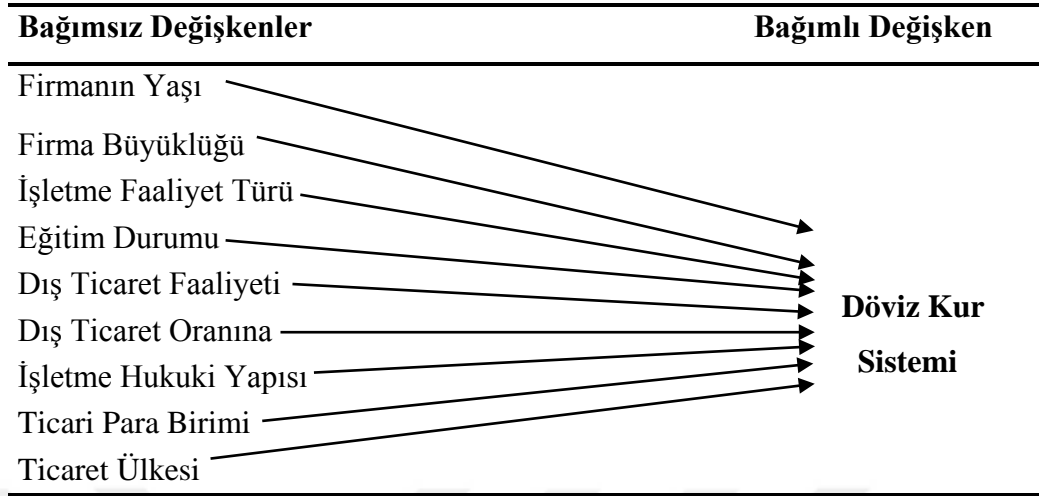
Tablo 3.17 Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	B	Standart Hata	β	t	p			
Dış Ticaret Hacmi	Sabit	2,226	,908		2,453	,019			
	Firmanın Yaşı	-,073	,151	-,112	-,483	,632			
	Firma Büyüklüğü	,069	,170	,089	,404	,688			
	İşletme Faaliyet Türü	-,082	,108	-,151	-,758	,453			
	Eğitim Durumu	-,210	,161	-,267	-1,301	,201			
	Dış Ticaret Faaliyeti	,075	,118	,128	,633	,530			
	Dış Ticaret Oranına	,156	,134	,219	1,162	,252			
	İşletme Hukuki Yps	-,106	,139	-,185	-,765	,449			
	Ticari Para Birimi	-,023	,071	-,053	-,321	,750			
	Ticaret Ülkesi	,005	,024	,038	,222	,825			
R=	.270	R ² =	.073	Düz.R ² =	-.135	F=	.351	p<	0.951

Tablo 3.17 incelendiğinde, demografik değişkenler ve **Dış Ticaret Hacmi** arasında istatistiksel olarak bir regresyon modeli oluşturulamamıştır (F= -,351; p<0.951).

Regresyon analizine dâhil edilen demografik değişkenler, **Dış Ticaret Hacminin** yüzde -13,5’ini açıklamaktadır. Regresyon analizinde oluşturulan model III’de anlamlı ilişki ve etki ortaya çıkmamıştır. Yapılan analiz ve incelemeler sonucunda **H₃** alternatif hipotezi ret edilmiştir.

Tablo 3.18 Araştırma Modeli IV

Tablo 3.18’te görülebileceği üzere araştırma modeli IV yukarıdaki gibidir. Bu modele bağlı Pearson Korelasyon katsayısı sonuçları aşağıda gösterilmektedir.

Tablo 3.19 Pearson Korelasyon Katsayıları

Bağımlı	Bağımsız Değişken	Pearson Korelasyon Katsayısı
Döviz Kur Sistemi	Firmanın Yaşı	-,061
	Firma Büyüklüğü	,017*
	İşletme Faaliyet Türü	,099
	Eğitim Durumu	-,028*
	Dış Ticaret Faaliyeti	-,191
	Dış Ticaret Oranına	,111
	İşletme Hukuki Yapısı	,171
	Ticari Para Birimi	-,370
	Ticaret Ülkesi	-,027*

Tablo 3.19 incelendiğinde firma büyüklüğü, eğitim durumu ve ticaret ülkesi değişkenleri arasında anlamlılık ilişkisinin bulunduğu tespit edilmiştir. Oluşturulan H₄ hipotezini test etmek amacıyla regresyon analizine başvurulmuştur. Regresyon analizinde demografik değişkenler bağımsız değişken, **Döviz Kur Sistemi** ise bağımlı değişken olarak araştırma modeli IV’de yer almıştır. Araştırma hipotezi ile ilgili regresyon

sonuçları Tablo 3.20’de görülmektedir.

Tablo 3.20 Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	B	Standart Hata	β	t	p
Döviz Kur Sistemi	Sabit	2,746	,611		4,493	,000
	Firmanın Yaşı	,050	,102	,101	,487	,629
	Firma Büyüklüğü	,064	,115	,110	,560	,579
	İşletme Faaliyet Türü	,108	,073	,265	1,487	,145
	Eğitim Durumu	-,061	,109	-,103	-,565	,575
	Dış Ticaret Faaliyeti	-,094	,080	-,215	-1,187	,242
	Dış Ticaret Oranına	,039	,090	,073	,433	,667
	İşletme Hukuki Yapısı	,135	,094	,312	1,447	,156
	Ticari Para Birimi	-,118	,048	-,360	-2,455	,019*
Ticaret Ülkesi	-,005	,016	-,046	-,305	,762	
R= .512		R ² = .262	Düz.R ² = .096	F= 1.576	P<0.156	

Tablo 3.20 incelendiğinde, demografik değişkenler ile **Döviz Kur Sistemi** arasında istatistiksel olarak bir regresyon modeli oluşturulamamıştır (F= 1,576; p<0.156).

Regresyon analizine dâhil edilen demografik değişkenler, **Döviz Kur Sistemi** faktörünün yüzde 9,6’sını açıklamaktadır. Regresyon analizinde oluşturulan model IV’de anlamlı ilişki ve etki ortaya çıkmamıştır fakat yapılan analiz grup bazında incelendiğinde işletmenin hukuki yapısı ($\beta = -.36$; p<0.01) ile **Döviz Kur Sistemi** arasında bir etki ortaya çıkmıştır. **Döviz Kur Sistemi** faktöründe oluşacak 1 birimlik artış ticari para biriminde -36,0 oranında azalışa neden olduğu sonucuna varılmıştır. Yapılan analiz ve incelemeler sonucunda **H₄** alternatif hipotezi ret edilmiştir.

Tablo 3.21 Firma Yaşına Göre Dış Ticaret Finansmanı Anova Testi Sonuçları

Değişkenler			Kareler Toplamı	df	Kareler ortalaması	F	Anlamlılık
Dış Ticaret Finansmanı	Firma Yaşı	Grup içi	1,051	2	,525	4,48	,016
		Gruplar	5,505	47	,117		
		Toplam	6,556	49			

Firmaların **Dış Ticaret Finansmanı** etkisine ilişkin görüşleri ($p=.016<0,05$) olduğundan dolayı firma yaşı ile anlamlı farklılık olduğu görülmüştür. Farklılığın hangi firma yaşı arasında olduğu belirlemek amacıyla Tukey testi ile analiz yapılmış ve analiz sonuçları Tablo 3.22’de verilmiştir.

Tablo 3.22 Firma Yaşı Dış Ticaret Finansmanı Göre Tukey Testi Sonucu

Değişkenler		Ortalama Fark	Std. Hata	Anlamlılık	%95 Güven Aralığı Düşük	Güven Yüksek	
Dış Ticaret Finansmanı	1-5 yıl	6-10 yıl	,30672	,15370	,124	-,0652	,6787
		10 yıl üstü	,00092	,14573	1,000	-,3518	,3536
	6-10 yıl	1-5 yıl	-,30672	,15370	,124	-,6787	,0652
		10 yıl üstü	-,30581	,10675	,017	-,5641	-,0475
	10 yıl üstü	1-5 yıl	-,00092	,14573	1,000	-,3536	,3518
		6-10 yıl	,30581*	,10675	,017	,0475	,5641

* 0,05 anlamlılık düzeyinde anlamlı

Firmaların **Dış Ticaret Finansmanı** faktörü ile firma yaşı Tukey testi sonucuna göre; firma yaşı 10 yıl ve üzeri olanlar ile 6-10 yıl arasında olanlar arasında firmaların **Dış Ticaret Finansmanı** açısından yüzde 30 farklılık olduğu tespit edilmiştir. Firmaların **Dış Ticaret Finansmanı** ile firma yaşı

arasında anlamlı farklılık ortaya çıktığı için yapılan ANOVA ve Tukey testi sonucuna göre H_{5a} alternatif hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 3.23 İşletme Faaliyet Türüne Göre Dış Ticaret Finansmanı Anova Testi Sonuçları

Değişkenler		Kareler toplamı	df	Kareler ortalaması	F	Anlamlılık	
Dış Ticaret Finansmanı	İşletme Faaliyet Türü	Grup içi	,785	2	,392	3,19	,049
		Gruplar	5,771	47	,123		
		Toplam	6,556	49			

Firmaların **Dış Ticaret Finansmanına** ilişkin görüşleri ($p=.049<0,05$) olduğundan dolayı işletme faaliyet türü ile anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir. Farklılığın hangi faaliyet türünde olduğunu belirlemek amacıyla Tukey testi ile analiz yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 3.24’de verilmiştir.

Tablo 3.24 Dış Ticaret Finansmanı Faktörünün İşletme Faaliyet Türüne göre Tukey Testi sonucu

Değişkenler		Orta. Fark	Std. Hata	Anlamlılık	%95 Güven Aralığı		
					Düşük	Yüksek	
Dış Ticaret Finansmanı	Üretim	Ticaret	,3024*	,0959	,009*	,066	,538
		Üretim ve Ticaret	,1902	,1259	,301	-,120	,500
	Ticaret	Üretim	-,3024	,0959	,009	-,538	-,066
		Üretim ve Ticaret	-,1121	,1131	,591	-,397	,172
	Üretim ve Ticaret	Üretim	-,1902	,1259	,301	-,500	,120
		Ticaret	,1121	,1131	,591	-,172	,397

* 0,05 anlamlılık düzeyinde anlamlı

Dış Ticaret Finansmanı faktörünün işletme faaliyet türü ile Tukey testi sonucuna göre; faaliyet türü üretim olanlar ile ticaret olanlar arasında **Dış Ticaret Finansmanı** açısından %30 farklılık olduğu görülmüştür. Sonuç olarak **Dış Ticaret Finansmanı** ile faaliyet türü arasında anlamlı farklılık ortaya çıkmıştır. Yapılan ANOVA ve Tukey testi sonucuna göre **H_{7a}** alternatif hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 3.25 Dış Ticaret Faaliyetlerine Göre Dış Ticaret Hacmi Anova Testi Sonuçları

Değişkenler			Kareler toplamı	df	Kareler ortalaması	F	Anlamlılık
Dış Ticaret Hacmi	Dış Ticaret Faaliyeti	Grup içi	,842	2	,421	5,82	,006*
		Gruplar	3,401	47	,072		
		Toplam	4,243	49			

Firmaların **Dış Ticaret Hacmi** faktörüne ilişkin görüşleri ($p=.006<0,05$) olduğundan dolayı dış ticaret faaliyeti ile anlamlı farklılık olduğu görülmüştür. Farklılığın hangi dış ticaret faaliyetinde olduğunu belirlemek amacıyla Tukey testi ile analiz yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 3.26’da verilmiştir.

Tablo 3.26 Dış Ticaret Hacmi Faktörünün Dış Ticaret Faaliyetine göre Tukey Testi Sonucu

Değişkenler	Ortalama Fark	Std. Hata	Anlamlılık	%95 Güven Aralığı			
				Düşük	Yüksek		
Dış Ticaret Hacmi	İhracat	İthalat	-,245	,101	,052	-,491	,001
		İthalat-İhracat	-,285	,097	,015*	-,521	-,048
	İthalat	İhracat	,245	,101	,052	-,001	,491
		İthalat-İhracat	-,040	,123	,944	-,339	,259
	İthalat-İhracat	İhracat	,285*	,097	,015*	,048	,521
		İthalat	,040	,123	,944	-,259	,339

* 0,05 anlamlılık düzeyinde anlamlı

Firmaların **Dış Ticaret Hacmi**'nin dış ticaret faaliyeti üzerindeki etkisi ile ilgili Tukey testi sonucuna göre dış ticaret faaliyeti ithalat-ihracat olanlar ile ihracat olanlar arasında **Dış Ticaret Hacmi** açısından %28 farklılık olduğu görülmüştür. Bundan dolayı, **Dış Ticaret Hacmi** ile dış ticaret faaliyeti arasında anlamlı farklılık ortaya çıkmıştır. Yapılan ANOVA ve Tukey testi sonucuna göre H_{0b} alternatif hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 3.27 Ticari Para Birimi Göre Döviz Kur Sistemi Anova Testi Sonuçları

Değişkenler	Kareler Toplamı	df	Kareler ortalaması	F	Anlamlılık	
Döviz Kur Sistemi	Grup içi	,853	2	,427	3,72	,031
	Gruplar	5,378	47	,114		
	Toplam	6,231	49			

Firmaların **Döviz Kur Sistemine** ilişkin görüşleri ($p=.031<0,05$)

olduğundan dolayı ticari para birimi ile anlamlı farklılık olduğu görülmüştür. Farklılığın hangi ticari para biriminde olduğunu belirlemek amacıyla Tukey testi ile analiz yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 3.28’de verilmiştir.

Tablo 3.28 Döviz Kur Sistemi Ticari Para Birimine göre Tukey Testi Sonucu

Değişkenler		Ortalama Fark	Std. Hata	Anlamlılık	%95 Güven Aralığı		
					Düşük	Yüksek	
Döviz Kur Sistemi	Dolar	Euro	,122	,204	,823	-,373	,617
		Dolar ve Euro	,363*	,148	,047*	,004	,722
	Euro	Dolar	-,122	,204	,823	-,617	,373
		Dolar ve Euro	,241	,160	,300	-,147	,629
	Dolar ve Euro	Dolar	-,363	,148	,047*	-,722	-,004
		Euro	-,241	,160	,300	-,629	,147

*0,05 anlamlılık düzeyinde anlamlı

Firmaların **Döviz Kur Sisteminin** ticari para birimi üzerindeki etkisi ile ilgili Tukey testi sonucuna göre ticari para birimi Dolar olanlar ile Dolar-Euro olanlar arasında **Döviz Kur Sistemi** faktörü açısından %36 farklılık olduğu görülmüştür. Bundan dolayı **Döviz Kur Sistemi** ile ticari para birimi arasında anlamlı farklılık ortaya çıkmıştır. Yapılan ANOVA ve Tukey testi sonucuna göre H_{12a} alternatif hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 3.29 Hipotez Değerlendirme Sonuçları

Hipotez	İfade	
Hipotez 1	Demografik değişkenlerin DT Finansmanı üzerinde etkisi vardır.	Red
Hipotez 2	Demografik değişkenlerin DT Hacmi üzerinde etkisi vardır.	Red
Hipotez 3	Demografik değişkenlerin DT Zorlukları üzerinde etkisi vardır.	Red
Hipotez 4	Demografik değişkenlerin Döviz Kur Sistemi üzerinde etkisi vardır.	Red
Hipotez 5a	Firmanın yaşına göre DT Finansmanı anlamlı farklılık göstermektedir.	Kabul
Hipotez 5b	Firmanın yaşına göre DT Hacmi anlamlı farklılık göstermektedir.	Red
Hipotez 5c	Firmanın yaşına göre DT Zorlukları anlamlı farklılık göstermektedir.	Red
Hipotez 5d	Firmanın yaşına göre Döviz Kur Sistemi anlamlı farklılık göstermektedir.	Red
Hipotez 6a	Firmanın büyüklüğüne göre DT Finansmanı anlamlı farklılık göstermektedir.	Red
Hipotez 6b	Firmanın büyüklüğüne göre DT Hacmi anlamlı farklılık göstermektedir.	Red
Hipotez 6c	Firmanın büyüklüğüne göre DT Zorlukları anlamlı farklılık göstermektedir.	Red
Hipotez 6d	Firmanın büyüklüğüne göre Döviz Kur Sistemi anlamlı farklılık göstermektedir.	Red
Hipotez 7a	İşletmenin faaliyet türüne göre DT Finansmanı anlamlı farklılık göstermektedir.	Kabul
Hipotez 7b	İşletmenin faaliyet türüne göre DT Hacmi anlamlı farklılık göstermektedir.	Red
Hipotez 7c	İşletmenin faaliyet türüne göre DT Zorlukları anlamlı farklılık göstermektedir.	Red
Hipotez 7d	İşletmenin faaliyet türüne göre Döviz Kur Sistemi anlamlı farklılık göstermektedir.	Red
Hipotez 8a	Eğitim durumuna göre DT Finansmanı anlamlı farklılık	Kabul

	göstermektedir.	
Hipotez 8b	Eğitim durumuna göre DT Hacmi anlamlı farklılık göstermektedir.	Red
Hipotez 8c	Eğitim durumuna göre DT Zorlukları anlamlı farklılık göstermektedir.	Red
Hipotez 8d	Eğitim durumuna göre Döviz Kur Sistemi anlamlı farklılık göstermektedir.	Red
Hipotez 9a	Dış ticaret faaliyetine göre DT Finansmanı anlamlı farklılık göstermektedir.	Red
Hipotez 9b	Dış ticaret faaliyetine göre DT Hacmi anlamlı farklılık göstermektedir.	Kabul
Hipotez 9c	Dış ticaret faaliyetine göre DT Zorlukları anlamlı farklılık göstermektedir.	Red
Hipotez 9d	Dış ticaret faaliyetine göre Döviz Kur Sistemi anlamlı farklılık göstermektedir.	Red
Hipotez 10a	Dış ticaret oranına göre DT Finansmanı anlamlı farklılık göstermektedir.	Red
Hipotez 10b	Dış ticaret oranına göre DT Hacmi anlamlı farklılık göstermektedir.	Red
Hipotez 10c	Dış ticaret oranına göre DT Zorlukları anlamlı farklılık göstermektedir.	Red
Hipotez 10d	Dış ticaret oranına göre Döviz Kur Sistemi anlamlı farklılık göstermektedir.	Red
Hipotez 11a	İşletmenin hukuki yapısına göre DT Finansmanı anlamlı farklılık göstermektedir.	Red
Hipotez 11b	İşletmenin hukuki yapısına göre DT Hacmi anlamlı farklılık göstermektedir.	Red
Hipotez 11c	İşletmenin hukuki yapısına göre DT Zorlukları anlamlı farklılık göstermektedir.	Red
Hipotez 11d	İşletmenin hukuki yapısına göre Döviz Kur Sistemi anlamlı farklılık göstermektedir.	Red
Hipotez 12a	Ticari para birimine göre DT Finansmanı anlamlı farklılık göstermektedir.	Red
Hipotez 12b	Ticari para birimine göre DT Hacmi anlamlı farklılık göstermektedir.	Red

Hipotez 12c	Ticari para birimine göre DT Zorlukları anlamlı farklılık göstermektedir.	Red
Hipotez 12a	Ticari para birimine göre Döviz Kur Sistemi anlamlı farklılık göstermektedir.	Kabul
Hipotez 13a	Ticaret ülkesine göre DT Finansmanı anlamlı farklılık göstermektedir.	Red
Hipotez 13b	Ticaret ülkesine göre DT Hacmi anlamlı farklılık göstermektedir.	Red
Hipotez 13c	Ticaret ülkesine göre DT Zorlukları anlamlı farklılık göstermektedir.	Red

SONUÇ VE ÖNERİLER

Dış ticaret, bir ülkenin ekonomik anlamda kalkınmasında önemli bir yere sahiptir. Uluslararası alanda çok eskiden beri karşımıza çıkan bu ticaret şekli ihtiyaçların çokluğu ve çeşitliliği sayesinde insanların birbirleriyle mübadele ilişkisi kurmasını sağlamıştır.

Dış ticarete arzu edilen sevilere ulaşmak için atılması gereken öncelikli adımlardan biri yapısal sorunların tespit edilerek bu sorunların çözülmesidir. Malatya’da dış ticaretin yapısal sorunlarını inceleyerek, bu sorunlara çözüm önerileri sunmak amacıyla hazırlanan bu doktora tezinde Malatya ilinde Ticaret ve Sanayi Odasına kayıtlı aktif faaliyet gösteren 75 dış ticaret firmasından 50 firmaya 2018 yılı içinde bir anket uygulaması yapılmıştır. Anket uygulaması sonucunda elde edilen veriler IBM SPSS 24. programından yararlanılarak değerlendirilmeye alınmış ve sorunlara çözüm önerileri sunulmuştur. Çalışmada, frekans analizi ve keşfedici faktör analizi yapılarak ölçeklere ilişkin güvenilirlik sonuçları bulunmuştur. Çalışmada dört faktör belirlenmiş bu faktörlerin kendi aralarında yüksek ilişki olup olmadığı Varimax Döndürme Tekniği ile saptanmaya çalışılmıştır. Yine çalışmamızda Bartlett’in Küresellik testi ile korelasyon matrisindeki ilişkilerin faktör analizi yapacak ölçüde yeterli olup olmadığı test edilmiş, ölçümün içsel tutarlılığını tespit etmek ve ölçmede homojenliği ortaya koymak amacıyla Cronbach’s Alpha katsayısı (α) kullanılmıştır. Çalışmada hipotezlere ilişkin bulguları tespit etmek amacıyla T-test, (One Way) ANOVA ve Çoklu Doğrusal Regresyon analizlerine başvurulmuştur. Bu yolla değişkenlerin faktörlere göre dağılımı, anlamlılık düzeyleri ve etkileri incelenerek sonuçlar yorumlanmıştır.

Anket sonuçlarının analizi neticesinde Malatya’da dış ticaretin yapısal sorunlarının; dış ticaret açığı, kur riski, ödeme şekilleri, ithalata bağımlılık, kur politikaları, Gümrük Birliği anlaşmasının kısıtlayıcı hükümleri, bürokratik engeller, kota ve vergi uygulamaları, nitelikli eleman eksikliği ve finansman sorunu olduğu görülmüş, bu sorunlarında dış ticaret açığının oluşmasında etkili olduğu sonucuna varılmıştır.

Yapılan literatür taraması neticesinde tespit edilen sorunların Türkiye’de dış ticaretin yapısal sorunları olarak üzerinde ağılıkla durulan sorunlarla benzerlik gösterdiği belirlenmiştir. Tespit edilen sorunlara yönelik çözüm önerileri aşağıda sunulmuştur.

Döviz kuru riski sorunu, Türkiye’de dış ticaretin yapısal sorunları arasındadır. Türkiye’de 2001 krizi sonunda müdahaleli dalgalı döviz kuru sisteminin tercih edilmesi kurların piyasada serbestçe hareket etmesine neden olmuş, bu durum dış ticarete döviz kuru riskinin oluşmasına sebep olmuştur. Bu noktada dış ticaret firmalarının döviz kuru tahmin metotlarını kullanarak ileriye yönelik tahminler yapmaları, döviz kuru oynaklıklarının oluşmasının beklendiği dönemlerde döviz kuru riskinden korunma metotlarını tercih etmeleri gerekmektedir. Dış ticaret firmaları döviz kuru riskinden korunma metotlarından olan içsel ve türev ürünlerin kullanılması aracılığı ile yapılan dışsal korunma metotlarını kullanarak kur riskini minimize edebilirler (Kutukız, 2005:198-207).

Türkiye’nin dış ticaretinde kullanılan ödeme şekilleri incelendiğinde, ihracatta en fazla mal mukabili ödeme şeklinin ithalatta ise en fazla peşin ödeme veya peşin ödeme sistemine yakın ödeme şekillerinin kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu durum, Türkiye’de dış ticaret işlemlerinde dış ticarete kullanılabilir en riskli ödeme şekillerinin tercih edildiğini göstermektedir. Bu riskli ödeme şekillerinin tercih edilmesi Türkiye’nin dış ticaretinde yapısal bir sorun haline gelmiştir. Ödeme şeklinin tespiti noktasında hem ihracatçıların hem de ithalatçıların uluslararası ticaretin en riskli ödeme şekillerini kullanmaları, faaliyetlerinin devamlılığını sürdürmeleri açısından risk teşkil etmektedir. Bu yüzden dış ticaret firmalarının bu riskli ödeme şekillerini terk etmeleri gerekmektedir.

İhracatın ithalata bağımlılığı sorunu Türkiye’nin dış ticaretinin diğer bir önemli yapısal sorunudur. Türkiye’de ihracatın ithalata bağımlılığı yüzde 70 oranındadır (Akat, 2019:8). Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde sanayi ürünlerinin ihracatında yoğun ithal girdi kullanılması dış ticarete büyük bir sorun teşkil etmektedir. Bu bağımlılığı azaltmak için özellikle ar-ge çalışmalarına önem verilmesi ve ileri teknoloji ürünlerin üretilmesi

gerekmektedir. Dış ticarete bağımlılığın azaltılması dış ticaret açığının azaltılması yönüyle de büyük önem arz etmektedir.

Türkiye'yi tek taraflı bağlayan Gümrük Birliği anlaşması da Türkiye'de dış ticaretin yapısal sorunları arasına girmiştir. GB anlaşması, Türkiye'nin üçüncü ülkelerle yapacağı anlaşmalarda serbest hareket etmesinin önüne geçmektedir (Aktaş ve Güven, 2003:1-15). GB anlaşmasının kazanımlarının ve kayıplarının tekrar irdelenmesi Türkiye'de dış ticaret hacminin artırılması yönüyle önem arz etmektedir.

Bürokratik engeller ve nitelikli dış ticaret elemanı bulma sorunu da Türkiye'de dış ticaretin yapısal sorunları arasındadır. Bürokratik engellerin azaltılarak dış ticaret faaliyetlerinin kolaylaştırılması ve nitelikli dış ticaret personellerinin yetişmesi Türkiye'de dış ticaret hacminin artırılmasına katkı sağlayacaktır. Bundan dolayı Türkiye'de dış ticarete var olan bürokratik engellerin bir an önce azaltılması gerekmektedir. Aynı zamanda özellikle pratik açıdan kendisini eğitmiş nitelikli elamanların sayısının artırılmasına yönelik çalışmalara ağırlık verilmelidir.

Gümrük vergileri ve kota uygulamaları da Türkiye'de dış ticaret hacminin artmasının önüne geçerek dış ticarete yapısal bir sorun haline gelmiştir. Gümrük vergileri ve kota uygulamalarının azaltılması için ülkelerin yakın siyasi ve ekonomik ilişki içine girmeleri gerekmektedir. Bundan dolayı, Türkiye'nin kendisine gümrük vergisi ve kota uygulaması yapan ülkelerle spesifik anlaşmalar yapması Türkiye'de dış ticaret hacminin artmasına olumlu katkı sağlayacaktır.

Dış ticaretin finansmanı sorunu Türkiye'de dış ticaretin diğer bir önemli yapısal sorunudur. Özellikle dış ticaret hacmi büyüyen firmalarda finansman sorunu büyümenin önüne geçmektedir. Türkiye'de dış ticaret firmalarının finansman ihtiyacını karşılamak için başvurdukları en yaygın kurum Türk Eximbank kurumudur. Türk Eximbank kurumunun nakdi ve gayri nakdi kredilerde teminat mektubu isteme zorunluluğu ve limit tahsisi sorunu bu kurumun sağladığı avantajlardan firmaların tam anlamıyla yararlanamamalarına

neden olmaktadır (Geçer, 2017:81-86). Türkiye’de dış ticaret hacminin büyümesi ve özellikle de ihracatın artmasını sağlamak için dış ticaret firmalarının finansmana erişiminin kolaylaştırılması gerekmektedir. Bunun için kredi tahsisinde teminat mektubu gösterme zorunluluğunun ve limit tahsisi sorununun çözülmesi gerekmektedir. Bu sorunların çözülmesi KOBİ niteliğindeki dış ticaret firmalarının düşük maliyetli krediye ulaşmasını sağlayacaktır. Bu durum Türkiye’de dış ticaret hacminin artmasına olumlu katkı sağlayacaktır.

Dış ticaret açığı sorunu, dış ticaretin yapısal sorunlarının etkisi ile oluşmaktadır. Gelişmiş ülkelerin dış ticaret dengelerine bakıldığında genel olarak dış ticaret dengelerinin ihracat lehine olduğu görülmektedir. Bu dengenin sağlanmasının temelinde ise sanayileşme, teknolojik ilerleme ve ar-ge çalışmalarının getirdiği katma değeri yüksek ürün ihracatının olduğu görülmektedir. Türkiye’nin ihracat yapısı analiz edildiğinde dış ticarete konu olan katma değeri yüksek ürünlerin ihracat içindeki payının yüksek olmadığı görülmektedir. Türkiye’de dış ticaret açığının kapatılmasına yönelik atılması gereken en önemli adımların başında katma değer oluşturulmadan ihraç edilen ürünlerde katma değer yaratıcı faaliyetlerin gerçekleştirilmesi gelmektedir.

Türkiye’nin ithalat yapısına bakıldığında ise son 10 yıl içinde ithalata en fazla konu olan kalemin ham petrol ve doğal gaz gibi kaynaklar olduğu, bu kaynakların da daha çok enerji üretiminde kullanıldığı görülmektedir. Türkiye’de bu kaynağa bağımlılığın azaltılmasına yönelik önemli çalışmalar yapılmaktadır. Son dönemlerde özellikle nükleer enerji santrallerinin kurulması için gerekli adımların atılması bu ithalat kaleminde düşüş beklentisinin oluşmasına neden olmuştur. Çalışmaların sona ermesiyle beraber dış ticaret açığının azalması beklenmektedir (ETKB, 2019).

Bu çalışma ile bu konuda yapılmış olan diğer çalışmalar kıyaslandığında ise dış ticaretin yapısal sorunlarının tamamının araştırıldığı kapsamlı bir çalışmanın yapıldığı tespit edilmemiştir. Bazı araştırmalarda, bu çalışmada tespit edilmiş olan benzer sorunların farklı başlıklar altında dış ticarete ve ülke ekonomisine olan etkilerinin araştırılıp incelendiği gözlemlenmiştir. Sonuçlar karşılaştırıldığında ise birbirine yakın sonuçlara ulaşıldığı görülmüştür.

Bu sonuçlar şu şekilde ifade edilebilir. Dış ticaret açığı, Türkiye'nin dış ticaretinde önemli bir sorun haline gelmiştir. Dış ticarete yabancı para biriminin kullanılması döviz kuru riskinin oluşmasına neden olmaktadır. İhracatta mal mukabili ithalatta ise peşin ödeme sisteminin yoğun olarak kullanılması Türkiye'nin dış ticaretinde kullanılan ödeme şekillerinde sorun olduğunu göstermektedir. Türkiye'de yüzde 70'lere varan ihracatın ithalata bağımlılığı dış ticarete sorun teşkil etmektedir. Gümrük Birliği anlaşmasının bazı etkilerinin olumlu bazı etkilerinin ise olumsuz olduğu gözlemlenmektedir. Bürokratik engeller, Türkiye'nin dış ticaretine olumsuz etki göstermektedir. Türkiye'de nitelikli dış ticaret elemanı eksikliği sorunu vardır. Türkiye'nin dış ticaret hacminin artması için finansman sorununun çözülmesi gerekmektedir.

Çalışmanın analiz kısmında ortaya çıkan sonuçlar incelendiğinde, katılımcıların demografik özellikleri ilgili yapılan frekans (yüzde) analizleri sonuçları aşağıdaki gibidir.

- Katılımda bulunan firmaların faaliyet süreleri analiz edildiğinde yüzde 14'ünün 1-5 yıl, yüzde 34'ünün 6-10 yıl, yüzde 52'sinin 10 yıl üzeri faaliyet sürelerinin olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuca göre faaliyet süresi 10 yıl ve üzeri olan katılımcı firmaların çoğunlukta olduğu görülmüştür.
- Katılımda bulunan firmaların ciroları analiz edildiğinde yüzde 6'sının 250.000-1.000.000 TL, yüzde 42'sinin 1.000.000-10.000.000 TL, yüzde 52'sinin 10.000.000 TL ve üzeri olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuca göre 10.000.000 TL ve üzerinde ciro yapan katılımcı firmaların çoğunlukta olduğu görülmüştür.
- Katılımda bulunan firmaların faaliyet türü analiz edildiğinde yüzde 48'inin üretim, yüzde 22'sinin ticaret, yüzde 30'unun üretim ve ticaretle iştigal ettiği tespit edilmiştir. Bu sonuca göre faaliyet türü üretim olan katılımcı firmaların çoğunlukta olduğu görülmüştür.
- Katılımda bulunan firmaların üst düzey yöneticilerinin eğitim seviyesi analiz edildiğinde yüzde 22'sinin lise, yüzde 64'ünün üniversite, yüzde 14'ünün lisansüstü eğitime sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuca göre

eğitim seviyesi üniversite olan üst düzey yöneticilerinin çoğunlukta olduğu görölmüştür.

- Katılımda bulunan firmaların dış ticaret faaliyetleri incelendiğinde yüzde 62'sinin ihracat, yüzde 18'inin ithalat, yüzde 20'sinin ihracat-ithalat ile iştigal olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuca göre katılımcı firmalardan dış ticaret faaliyeti ihracat olan firmaların çoğunlukta olduğu görölmüştür.
- Katılımda bulunan firmaların toplam ticaretleri içinde dış ticaret oranları analiz edildiğinde yüzde 18'inin dış ticaret oranının yüzde 26-50 arasında olduğu, yüzde 56'sının yüzde 51-75 arasında olduğu, yüzde 26'sının yüzde 76-100 arasında olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuca göre katılımcıların toplam dış ticaret hacmi içinde dış ticaret oranı yüzde 51-75 olan firmaların çoğunlukta olduğu görölmüştür.
- Katılımda bulunan firmaların hukuki yapıları analiz edildiğinde yüzde 40'ının A.ř, yüzde 52'sinin Ltd, yüzde 8'inin şahıs firması şeklinde kurulduğu tespit edilmiştir. Bu sonuca göre katılımcı firmalardan hukuki yapısı Ltd olan firmaların çoğunlukta olduğu görölmüştür.
- Katılımda bulunan firmaların dış ticaretlerinde kullandıkları para birimleri analiz edildiğinde yüzde 12'sinin Dolar, yüzde 10'unun Euro, yüzde 78'sinin Dolar-Euro kullandığı tespit edilmiştir. Bu sonuca göre katılımcıların çoğunun dış ticaretlerinde hem Dolar hem de Euro para birimini tercih ettiği görölmüştür.
- Katılımda bulunan firmaların dış ticaret partnerleri analiz edildiğinde; yüzde 24'ünün Avrupa ölkeleriyle, yüzde 2'sinin ABD ile, yüzde 2'sinin Rusya ile, yüzde 12'sinin diğer ölkelerle, yüzde 16'sının hem Avrupa ölkeleri hem de ABD ile, yüzde 10'unun Avrupa-ABD ve Rusya ile, yüzde 20'sinin Ortadoğu-ABD ve Rusya ile, yüzde 14'ünün ise tüm ölkelerle çalıştığı tespit edilmiştir. Bu sonuca göre katılımcı firmaların çoğunun Avrupa ölkeleriyle çalıştığı görölmüştür.

Çalışmada hipotezlerle ilgili yapılan analizde H₁, H₂, H₃ ve H₄ hipotezleri, demografik değişkenlerin **Dış Ticaret Finansmanı, Dış Ticaret Hacmi, Dış Ticaret Zorlukları ve Döviz Kur Sistemi** üzerindeki etkisini araştırmak amacıyla oluşturulan modellere göre, doğrusal çoklu Regresyon

analizi sonuçlarında demografik değişkenlerin **Dış Ticaret Finansmanı, Dış Ticaret Hacmi, Dış Ticaret Zorlukları ve Döviz Kur Sistemi** üzerinde etkisinin olmadığı sonucu ortaya çıkmıştır. Fakat grup bazında incelediğinde dış ticaret faaliyetlerinin **Dış Ticaret Hacmi** faktörünü % 4,3 etkilediği, ticari para birimi ise **Döviz Kur Sistemleri** faktöründen % -3,6 etkilendiği sonucu ortaya çıkmıştır.

Çalışmanın analiz kısmında döviz kuru ölçeği içerisinde firmaların demografik değişkenleri arasındaki anlamlılık ilişkisini belirlemeye yönelik yapılan incelemelerde aşağıdaki sonuçlar elde edilmiş ve dış ticaret firmalarına çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

- Firma yaşına göre **Dış Ticaret Finansmanı** 10 yıl ve üzeri olanlar ile 6-10 yıl aralığında olanlar arasında yüzde 30 fark olduğu görülmüştür. İncelemeler sonucunda, firma yaşı arttıkça **Dış Ticaret Finansmanı** ihtiyacında da artış olduğunu yani **Dış Ticaret Finansmanı** ile firma yaşı arasında pozitif bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. Dış ticaret firmaların faaliyet süresinin artması piyasaya daha fazla güven vermelerine ve hâkim olmalarına neden olmaktadır. Bu durum iş hacimlerinin artmasını sağlamaktadır. Dış ticaret firmalarının iş hacimlerinin artması beraberinde finansmana olan ihtiyacın da artmasına neden olmaktadır. Bu durumda dış ticaret firmalarının Türk Eximbank aracılığıyla nakdi veya gayri nakdi finansman sağlaması veya uzun vadeli alacakları varsa bunu kısa vadeye alternatif finansman tekniklerini kullanarak çevirmeleri finansman imkânına kavuşmalarını sağlayacaktır.
- Firmalar faaliyet türüne göre kıyaslandığında, faaliyet türü üretim olanlar ile ticaret olanlar arasında **Dış Ticaret Finansmanı** ihtiyacı arasında yüzde 30 fark olduğu tespit edilmiştir. İncelemeler sonucunda, firmaların faaliyet türü arttıkça **Dış Ticaret Finansmanı** olan ihtiyaçlarında da artış olduğunu yani **Dış Ticaret Finansmanı** ile firma faaliyet türü arasında pozitif bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. Dış ticaret firmalarının iş yükünün artması finansmana olan ihtiyaçlarını da artırmaktadır. Üretim yapan firmaların genel giderleri oldukça yüksektir. Özellikle çalışanların ücretlerinin ay

sonunda düzenli olarak ödenmesi zarurieti, onların düzenli olarak para girişlerine ihtiyaç duymalarına neden olmaktadır. Bu para girişlerinin sağlanması için dış ticaret firmalarının borç alacak dengelerine dikkat etmeleri ve acil nakit ihtiyacında sevk öncesi veya sevk sonrası ihracat kredilerini kullanmaları yararlarına olacaktır.

- Firmanın dış ticaret faaliyetine göre **Dış Ticaret Hacmi** ithalat-ihracat olanlar ile ihracat olanlar arasında yüzde 28 fark olduğu tespit edilmiştir. İncelemeler sonucunda, firmaların dış ticaret faaliyetleri arttıkça **Dış Ticaret Hacminde** de artış olduğunu yani **Dış Ticaret Hacmi** ile firmaların dış ticaret faaliyetleri arasında pozitif bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. Sadece ihracat yapan veya sadece ithalat yapan firmaların iş hacmi bu firmaların hem ihracat hem de ithalat yapmaları durumunda daha fazla artmaktadır. Dış ticaret firmalarının iş hacimlerinin artması beraberinde finansmana olan ihtiyacı da artırmaktadır. Bu yüzden hem ihracat hem de ithalat yapan dış ticaret firmalarının işletme sermayesi ve nakit yönetimine önem vermesi gerekmektedir. Kaynak ihtiyaçları uygun zamanda uygun maliyetlerle Türk Eximbank, ticari bankalar veya alternatif finansman teknikleriyle giderilmeye çalışılmalıdır.
- Firmaların ticari para birimlerine göre **Döviz Kur Sistemi** faktörü, Dolar olanlar ile Dolar-Euro olanlar arasında yüzde 36 fark olduğu tespit edilmiştir. İncelemeler sonucunda, firmaların dış ticarete kullandıkları para birimi miktarı arttıkça **Döviz Kur Sistemi** faktöründe artış olduğu yani **Döviz Kur Sistemi** ile firmaların kullandıkları ticari para birimi miktarı arasında pozitif ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. Türkiye’de dış ticaret işlemleri yoğun olarak Dolar ve Euro para birimleri ile yapılmaktadır. Bu durum hareketli döviz kuru sistemini tercih etmiş olan Türkiye’de bir kur riski oluşumuna neden olmaktadır. Kurların aşırı oynak olduğu dönemlerde ihracat firmaları eğer kur artışları yaşanmadan önce ürün satışı gerçekleştirmişler ise kur artışlarından dolayı kazanç elde edebilirler. Fakat artan kurlar ile yapılan yeni satışlarda eğer kurlar düşüş bandına girerse bu durum onların zarar etmesine neden olabilir. Benzer durum ithalatçı firmalar içinde geçerlidir. Önceden siparişi verilmiş bir ithalat ürününde istikrarlı bir

kur veya kur düşüşü öngörülüyorsa aniden ortaya çıkan bir kur artışı ithalatçı firmaların aleyhine sonuçlar doğurabilir. Bu yüzden dış ticaret firmaları için kur tahminleri ve kur riski yönetimi üzerinde hassasiyetle durulması gereken bir konudur. Dış ticaret firmaları çeşitli kur tahmin metotlarını kullanarak dış ticarete korumacılık sağlayan içsel veya dışsal korunma metotlarını (türev ürünler) kullanarak kur riskini minimize edebilirler.

ANKET UYGULAMASI (SORULAR)

Sayın İşletme Sahibi/Yöneticisi

Bu çalışma İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı Muhasebe Finansman Bilim Dalında yapılan “Türkiye’de Dış Ticaretin Yapısal Sorunları ve Bu sorunların Malatya’da faaliyetini sürdüren Dış Ticaret Şirketlerinin Faaliyetleri Üzerindeki Etkileri” başlıklı doktora tezi için yapılmaktadır. Çalışma bilimsel amaçlı olup, çalışma sonuçlarında herhangi bir kişinin veya kuruluşun adına ve bilgisine yer verilmeyecektir. Verileri alınan şirketin ismi, faaliyet yeri, satış hasılatı, yıllık karlılığı, ödediği vergiler, ticari bilgileri... vb. gibi bilgilerin kesinlikle paylaşılmayacağını size taahhüt ediyorum.

Çalışmaya verdiğiniz destekten dolayı şimdiden teşekkür eder, saygılar sunuyor, işlerinizde başarılar dileriz.

Metin KETBOĞA

Aşağıdaki sorularda size uygun seçeneği (X)şeklinde işaretleyiniz.

1.Firmanın faaliyette bulunduğu süre(yaşı)

() 1-5 yıl () 6-10 yıl () 10 yıl ve üstü

2.İşletmenizin aktif büyüklüğü

() 1-250.000 TL () 250.000-1.000.000 TL
() 1.000.000-10.000.000 TL () 10.000.000 TL ve üstü

3.Faaliyet Türünüz

() Üretim () Ticaret () Hem üretim hem ticaret

4.Eğitim seviyeniz

() İlköğretim () Lise()Üniversite ()Lisansüstü

5. Dış Ticaret Faaliyetiniz

()İhracat () İthalat () Hem İthalat Hem İhracat

6.Dış ticaretinizin faaliyetleriniz içindeki oranı

()%1-25 ()%26-50 ()%51-75 ()%75-100

7.İşletmenizin hukuki yapısı

() A.Ş. () Ltd. Şti. () Kolektif Şirket () Şahıs Şirketi

8.Dış ticarete kullandığınız para birimi

() TL () Dolar () Euro () Diğer

9. Dış Ticaret Yaptığınız Ülkeler

() Avrupa ülkeleri () Ortadoğu ülkeleri () Latin Amerika ülkeleri

() ABD () Rusya () Diğer

	DIŞ TİCARETİN YAPISAL SORULARINA İLİŞKİN SORULAR	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum
1	Dış ticaret açığının oluşmasında ve artmasında dış ticaretin yapısal sorunları etkilidir.					
2	Dış ticaret açığı alınabilecek çeşitli önlemler ile azaltılabilir.					
3	Katma değeri yüksek ürün üretmek dış ticaret açığını arttırır.					
4	Yabancı para birimi ile ithalat ve ihracat yapmak dış ticaretin yapısal sorunlarından biridir.					
5	TL ile ihracat yapmak dış ticaret hacmimizi artırır.					
6	İhracatta en fazla mal mukabili ödeme şeklinin ithalatta ise peşin ödeme veya diğer riski az olan ödeme şekillerinin kullanılması dış ticaretin yapısal sorunlarından biridir.					
7	Peşin ödeme veya riski daha az olan diğer dış ticaret ödeme şekillerini tercih etmek iş hacmimiz üzerinde olumlu etki yapacaktır.					
8	Özellikle hammadde açısından ihracatın ithalata bağımlı olması dış ticaretin yapısal sorunlarından biridir.					
9	İhracatın ithalatı karşılayamaması daha çok ihraç ettiğimiz ürünlerde ithal girdi kullanmamızdan kaynaklanmaktadır.					
10	Döviz kuru politikalarındaki istikrarsızlık dış ticaretin					

	yapısal sorunlarından biridir.					
11	Döviz kurlarındaki değişimlerin işletmelerin finansal yapısına olumsuz etkisi dış ticaret sorunlarından.					
12	Döviz kurlarındaki değişimlerin işletmelerin yatırımlarına olumlu etkisi dış ticaret sorunlarından.					
13	Uygulanan serbest döviz kuru sistemi dış ticaretin başlıca sorunlarından.					
14	Döviz kurlarındaki ciddi değişimler sırasında Merkez Bankasını müdahalelerini yerinde buluyorum.					
15	Döviz kurlarındaki ani değişimler ürünlerimizin satış fiyatlarının belirlenmesinde belirsizliğe yol açıyor bu durum satış miktarlarımızı olumsuz etkiliyor.					
16	Gümrük birliği anlaşması ve kısıtlayıcı hükümleri Türkiye’de dış ticaretin yapısal sorunlarından biridir.					
17	Gümrük Birliği anlaşmasından dolayı 3. ülkelere uygulanan ek vergi ve/veya kısıtlamalar iş hacmimiz üzerinde olumlu etki yapıyor.					
18	Dış ticaretteki bürokratik engeller dış ticaretin yapısal sorunlarından biridir.					
19	Karşılaşılan bürokratik engeller dış ticaret hacmi üzerinde olumlu etki oluşturmaktadır.					
20	İhracat yapacak firmaların pazar hakkında yeterli bilgi sahibi olmamaları dış ticaretin başlıca sorunlarından.					
21	İhraç edilecek ürünlerin istenen kalite kriterlerine uygun olmaması dış ticaretin başlıca sorunlarından.					
22	İhracatta diğer dünya ülkeleriyle oluşan rekabet dış ticaretin başlıca sorunlarından.					
23	İşletmelerde ithalat ve ihracat konusunda nitelikli personeller olmaması dış ticaretin başlıca sorunlarından.					
24	Dış ticaret yapan firmaların yaşadığı finansman sıkıntısı dış ticaretin başlıca sorunlarından.					
25	Dış Ticarete işletmelerin ihracat garantisi ya da ticari kredi sigortası dış ticaretin başlıca sorunlarını azaltmada					

	önemli bir araçtır.					
26	Gümrük vergisi ve kota uygulamaları dış ticaretin yapısal sorunlarından biridir.					
27	İhracat ve ithalatta ulaşım, nakliye bedellerinin yükselmesi dış ticaretin başlıca sorunlarından.					
28	Ülkelere ait politik riskler dış ticaretin başlıca sorunlarından.					
29	Uluslararası pazarlama ve tanıtım dış ticaretin başlıca sorunlarından.					
30	Ürün çeşitliliği konusu dış ticaretin başlıca sorunlarından.					
31	Devlet desteği ve teşviklere ulaşım zorluğu dış ticaretin başlıca sorunlarından.					
32	Dış pazarlar hakkındaki bilgi yetersizliği dış ticaretin başlıca sorunlarından.					

KAYNAKÇA

Acar, O., "Türkiye'de Dış Ticaret ve Dış Ticaretin Finansmanı Durum Değerlendirmesi", *Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı Konferansı*, Ankara, 2009.

Akademi, Kur Rejimleri ve Türkiye Uygulaması
<<http://akademik.adu.edu.tr/fakulte/iktisat/webfolders/MAHFI.pdf>> (09.01.2019).

Akat, A., "İhracatta İthalat", *İktisat ve Toplum Dergisi*, 2019/101, ss.8.

Akarsu, Y, ve N. Alacahan, "Döviz Kuru Riski ve Türkiye Ekonomisi Açısından Değerlendirilmesi", *Journal of Life Economics*, 2019, ss.79-90.

Akbulut, G., "Küresel Değişimler Bağlamında Dünya Enerji Kaynakları, Sorunlar ve Türkiye", *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2008/32, (1), ss.117-137.

Akın, H., (2010), *Yeni İşimiz Dış Ticaret*, Elma Yayınları, Ankara.

Akpınar, E., "Jeoekonomik Önemi Giderek Artan Bir Enerji Kaynağı: Doğalgaz", *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 2011, ss.119-136

Aktaş, C., D. Güven, "Gümrük Birliği Sonrasında Türkiye'nin İthalat Fonksiyonu Katsayısındaki Değişimin İncelenmesi", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2003/9, ss.1-15.

Aktaş, C., "Türkiye'de Reel Döviz Kuru ile İhracat ve İthalat Arasındaki İlişkinin VAR Tekniği ile Analizi", *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 2010/11, (6), ss.123-140.

Alavi, H., "Risk Management Techniques and their Application to Documentary Discrepancy in Letter of Credit Transaction", *European Journal of Economic Studies*, 2017/1, (6), ss.4-14.

Alkin, E., (2003), *İktisada Giriş*, (3.baskı), Anadolu Üniversitesi, Ankara.

Alsü, E., "Finansal Risk Yönetiminde Türev Ürün Kullanımı: BIST İmalat Sektöründe Faaliyet Gösteren Firmalar Örneği", *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 2019/11, (21), ss.530-539.

Amazon, Mariani Premium Dried Ultimate Apricots, <https://www.amazon.com/Mariani-Premium-Dried-Ultimate-Apricots/dp/B002866SRS?ref=Oct_BSellerC_9865337011_3&pf_rd_p=b33f8c8c-316c-5090-84a6-770afde46971&pf_rd_s=merchandised-search-6&pf_rd_t=101&pf_rd_i=9865337011&pf_rd_m=ATVPDKIKX0DER&pf_rd_r=GDT5JBP7Q3ZKFKTM2WPQ&pf_rd_r=GDT5JBP7Q3ZKFKTM2WPQ&pf_rd_p=b33f8c8c-316c-5090-84a6-770afde46971> (15.08.2019).

Aras, G., A. Müslümov, "Kürselleşme Sürecinde Türkiye'de Kobilerin Yeri: Finansman, Ekonomik Sorunları ve Çözüm Önerileri", *Ds Institutional Repository*, 2002, ss.24.

Arat, K. (2003), "Türkiye'de Optimum Döviz Kuru Rejimi Seçimi ve Döviz Kurlarından Fiyatlara Geçiş Etkisinin İncelenmesi", Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara.

Arize, C., "The Effects of Exchange-Rate Volatility on U.S. Exports: An Empirical Investigation", *Southern Economic Journal*, 1995/62,(1), ss.32-41.

Ashutosh V. Satish K., Development of Financial Derivatives Market in India <<https://casi.sas.upenn.edu/sites/default/files/iit/Derivatives%20%20Vashishtha.pdf>> (24.03.2019).

Ataman, Ü. ve H. Sümer, (2006), Dış Ticaret İşlemleri ve Muhasebesi, (9. Baskı), Türkmen Kitapevi, İstanbul.

Ay, H., E. Talaşlı, "Türkiye'de Kobilerin İhracattaki Yeri ve Karşılaştıkları Sorunlar", *Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF Dergisi*, 2007, ss.173-187.

Bağış, B., (2016), Döviz Kuru Sistemleri, Obion Kitapevi, Ankara.

Barışık, S., E. Demircioğlu, "Türkiye'de Döviz Kuru Rejimi, Konvertibilite, İhracat-İthalat İlişkisi", *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 2006/3, (2), s.71-84.

Bayraç, N., E., Doğan, “Teknoloji Yoksulluğu ve Türkiye’de İhracatın İthalata Olan Bağımlılığı”, *International Journal of Social Inquiry*, 2018/11, ss. 17-42.

Bayraktaroğlu, A., B. Sarı, vd...,”İşletmelerinin Finansal Risk Yönetiminde Türev Ürün Kullanımlarına İlişkin Bir Saha Araştırması: Denizli İli Örneği”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 2013, ss.59-72.

Bayraktutan, Y., I. Demirtaş, “Gelişmekte Olan Ülkelerde Cari Açığın Belirleyicileri: Panel Veri Analizi”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2011/2, ss.1-28.

Bayram, O., “Uluslararası Ticarete Tahsil Esasına Dayalı Ödeme Şekilleri ve Uygulama Adımları”, *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2019/2, (2), ss.209-216.

Boratav, K., (2006), Türkiye İktisat Tarihi 1908-2005, (10. Baskı), İmge Kitapevi, Ankara.

Bozdan, D., Ö. İlkay vd..., “Döviz Kuru ile İhracat ve İthalat Arasındaki İlişki”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2018, ss.638-649.

Bursa SMMMO Bilanço, (2004), s.60-61.

Büker, S., (1997), Finansal Yönetim A. Ö. F. Yayınları, Eskişehir.

Büyükdere, K., “Türkiye’nin Dış Ticaretinin Gelişimi”, *Gümrük Dünyası Dergisi*, 2005/47, (1), ss.1-9.

Büyüköztürk, Ş., (2007), Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı, (8. Basım), Pegem Yayıncılık, Ankara.

Canbaş, S. ve H. Doğukanlı, (2012), Finansal Pazarlar, Adana.

Catherina, Is the U.S. Trade Deficit Sustainable, <https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=vT375jwGoJMC&oi=fnd&pg=PR11&dq=trade+deficit+&ots=57VIBuzwAs&sig=dtXE4smYk6buIhtaL05p8hWmSCw&redir_esc=y#v=onepage&q=trade%20deficit&f=false> (17.03.2019).

Chan, L., “Consumption, Inflation Risk, and Real Interest Rate: An Empirical Analysis”, *Journal of Business*, 1994/67, (1), ss.69-96.

Civan, M., (2009), *Finansal Tablolar Analizi ve Örnek Uygulamalar*, Gaziantep Üniversitesi, Muhasebe ve Finansman Ana Bilim Dalı, Gaziantep.

Cripps, F., W. Goodley, “Control of Import as a Means to Full Employment and Expansion of World Trade: The UK’s case”, *Cambridge Journal of Economics*, 1978, ss. 327-334.

Çakar, A., (2009), *Türev Ürünler ve Vadeli İşlemler Piyasaları*, Bitirme Projesi, Ankara Üniversitesi, İşletme Ana Bilim Dalı, Ankara (Türkiye).

Çelik, M., M. Yıldırım, “Amigdalın ve Özellikleri”, *Ömer Halisdemir Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 2017/6 (1), ss.28-37.

Çiftçi, F., R. Yıldız, “Dış Ticarete Kur Riski Yönetimi: Temsili Bir Türk Dış Ticaret Firması İçin Uygulama Örnekleri”, *16. Finans Sempozyumu*, Erzurum, 2012, ss.94-112.

Çimen, A., (1996), *Gümrük Birliği ve Avrupa Topluluğu Türkiye İlişkileri*, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara.

Çetin, D., M. Karagöz, “Döviz kuru Dış Ticaret İlişkisi: Türkiye Örneği”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2005/2, (15), ss.219-228.

Çoğezzen, M., E. Erdene, “Gelişmekte Olan Ülkelerde Yaygın Eğitimin Yoksulluğu Azaltma Üzerindeki Etkisi”, *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2015/2, (19), ss.47-64.

Çonkar, K., H. Ata, “Riskten Korunma Aracı Olarak Türev Ürünlerin Gelişmiş Ülkeler ve Türkiye’de Kullanımı”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2002, ss.1-17.

Değer, M. (2015),”Gümrük Tarifeleri”, Karadeniz Teknik Üniversitesi” *İktisadi Gelişme ve Uluslararası İktisat Sunum*, ss.5.

Demir, F. “Bürokratik Kültür”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2011/2, (16), ss.153-178.

Demirhan, E., “Büyüme ve İhracat Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 2005/4, (60), ss.75-88.

Doğanay, M., “Döviz Kuru Riski Yönetimine Sektörel Bir Yaklaşım”, *International Journal of Cultural and Social Studies (IntJCSS)*, 2016, ss.149-164.

Döviz, Devalüasyon Nedir, Nasıl Yapılır, Nedenleri ve Sonuçları, <<https://www.doviz.com/makale/devaluasyon-nedir-nasil-yapilir-nedenleri-ve-sonuclari/72>> (15.08.2019).

Dış Ticaret Müsteşarlığı, (2009), Dış Ticaretin Görünümü 2008, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirmeler Genel Müdürlüğü, Ankara.

Ege Bölgesi Ticaret ve Sanayi Odası, Kolombiya’da Türk Çelik Ürünlerine Ek Gümrük Vergisi Getirilmesi, <<http://www.ebso.org.tr/tr/duyurular/duyurular/tobb-kolombi%CC%87yada-turk-celi%CC%87k-urunleri%CC%87ne-ek-gumruk-vergi%CC%87si%CC%87-ge%CC%87ri%CC%87lmesi%CC%87->> (17.08.2019).

Eğilmez, Kur Rejimleri ve Türkiye Uygulaması, <<http://www.mahfiegilmez.com/2012/10/kur-rejimleri-ve-turkiye-uygulamas.html>> (17.08.2019)

Eğilmez, Kendime Yazılar, <<http://www.mahfiegilmez.com/2012/11/tarife-ds-engeller.html>> (07.02.2019).

Eğilmez, Japonya ve Negatif Faiz, <<http://www.mahfiegilmez.com/2018/06/japonya-ve-negatif-faiz.html>> (25.10.2019)

Ekodialog, Tarife ve Kotalar, <https://www.ekodialog.com/uluslararası_ekonomi/dis_ticarette_kisitlamalar_tarifeler_kotalar.html> (08.07.2019).

Ekodialog, Türkiye'nin Dış Ticaretinin Tarihsel Gelişimi, <<https://www.ekodialog.com/Makaleler/turkiyenin-dis-ticaretinin-tarihsel-gelisimi.html>> (24.08.2019).

Ekodialog, Az Gelişmiş Ülkelerde İhracatın İçeriği, <<https://www.ekodialog.com/az-gelismis-ulkeler/az-gelismis-ulkelerde-ihracat.html>> (02.09.2019).

Ekodialog, Ülkeleri Dış Ticarete İten Nedenler, <https://www.ekodialog.com/uluslararası_ekonomi/dis_ticarete_yonelmenin_nedenleri.html> (05.08.2018).

Ekodialog, Türkiye'nin Dış Ticaretinin Tarihsel Gelişimi, <<https://www.ekodialog.com/Makaleler/turkiyede-1980-sonrasi-dis-ticaret.html>> (05.08.2018)

Ekşi, H. (2012), A'dan Z'ye Dış Ticaret Uygulamaları, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.

Elitaş, B., A. Şeker, “Uluslararası Ticarete Tarife Dışı Önlemlerin Rolü: Türkiye Tekstil Sektörü Üzerine Bir Araştırma”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 2017, ss.71.

Erol, M., “Üretim Kapasitesini Artıran Toplumsal Mekanizma Olarak Modernleşme”, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2001/25, (1), ss.25-47.

Ersungur, Ş., A. Kızıltan, “Türkiye Ekonomisinde İthalata Bağımlılığın Girdi-Çıktı Yöntemiyle Analizi”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2007/1, (9), ss.267-278.

Etimaden, Madenlerimiz, <www.etimaden.gov.tr> (14.11.2018).

ETKB, Elektrik Enerjisi Üretimi, <<https://www.enerji.gov.tr/TR/Sayfalar/Elektrik>> (23.10.2019).

ETKB, Nükleer Enerji, <<https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Nukleer-Enerji>> (25.10.2019).

Eximbank, Eximbank Banka Amaç ve Faaliyetleri Hakkında, <<https://www.eximbank.gov.tr/tr/hakkimizda/kurumsal/bankamizhakkinda>> (14.09.2019).

Fountas E, A. Stiliano vd..., "Exchange Rate Volatility and Exports: The Case of Ireland", *Applied Economics Letters*, 1998/5, ss.301-323.

Geçer, T., "Eximbank Teminat Mektubu Toplama Bankası Mı?", *İstanbul Sebahattin Zaim Üniversitesi İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 2017, ss.1-17.

George, D. ve M. Mallery, (2010), *SPSS for Windows Step by Step A Simple Guide and Reference 17.0 update*, (10a ed.), Boston.

Gerni C., Ö. Emsen,...vd, "İthalata Dayalı İhracat ve Ekonomik Büyüme: 1980-2006 Türkiye Deneyimi", *DEÜ BF İktisat Bölümü Dergisi*, 2008, ss.1-21.

Gerni, C., H. Aksu vd..., "Türkiye Ekonomisinde İhracat ile İthalat ve Döviz Kuru Arasındaki İlişkiler", *Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2018/1, ss.78-91.

Göçer, İ., "Ar-Ge Harcamalarının Yüksek Teknolojili Ürün İhracatı, Dış Ticaret Dengesi ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri", *Maliye Dergisi*, 2013/165, ss.240.

Gültekin S. ve M. Savcı, (2008), *Dış Ticaret İşlemleri Muhasebesi*, Murathan Yayınevi, Trabzon.

Güngörmüş, A., (2006), *Uluslararası Piyasalardaki Gelişime Paralel Olarak Günümüzde Kullanılan Finansman Teknikleri*, Fatih Üniversitesi, İstanbul MYO, İstanbul.

Gürbüz S. ve F. Şahin, (2015), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Felsefe-Yöntem- Analiz*, (2. Baskı), Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Gürbüz, H., K. Çekerol, "Reel Döviz Kuru ile Dış Ticaret Haddi ve Bileşenleri Arasında Uzun Dönemli İlişki", *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2002/2, ss.31-46.

Gürkan, Ö., (1989), Ekonomik Büyüme ve Kalkınma, Derya Kitabevi Yayınları, Trabzon.

Gürsoy Y., (2009), Dış Ticaret İşlemleri Muhasebesi, Ekin Yayınları, Bursa.

Göçer, İ., "Ar-Ge Harcamalarının Yüksek Teknolojili Ürün İhracatı, Dış Ticaret Dengesi Ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri", *Maliye Dergisi*, 2013/165, ss.215-240.

Hepaktan, E., S. Çınar, "Türkiye'de Uygulanan Döviz Kuru Sistemlerinin Dış Ticaret İle İlişkisi", *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 2011/5, (3), ss.82.

Hepaktan C., "Türkiye'nin Dönüşüm Sürecinde Dış Ticaret Politikaları", 2. *Ulusal İktisat Kongresi*, İzmir, 2008.

Hobikoğlu, E., "Gümrük Birliklerinin Ekonomik Etkileri ve Türkiye Ekonomisi: Gümrük Birliği Yansımaları", *İstanbul Sosyal Bilimler Dergisi*, 2007/2, ss.65-82.

Hopoğlu, S., "Yükselen Ekonomilerde İhracat-İthalat İlişkisi: Bir Panel Nedensellik Analizi", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 2019, ss.24-56.

Huizinga, J., "Inflation Uncertainty, Relative Price Uncertainty, and Investment in US Manufacturing", *Journal of Money, Credit, and Banking*, 1993/25, (1), ss.521-549.

Hürriyet, 2017 Yılında Türkiye'nin Otomotiv İhracatı, <<http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/otomotiv-sektoru-yili-28-5-milyar-dolar-ihracatla-kapatti-40702603>> (28.12.2018).

ICC, About US, <<https://iccwbo.org/about-us/who-we-are/>> (12.08.2019).

Ismayilov, A., A. Zeynalov, "Gelişmekte Olan Ülkelerin İktisadi Kalkınmasında Dış Ticaretin Rolü: Azerbaycan Değerlendirmesi", *Journal of Azerbaijani Studies*, 2010, ss.593-599.

İlbeyi, E. (2015), *Dış Ticaretteki Bürokratik Engellerin Lojistik Sektörüne Etkileri*, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Uluslararası Ticaret Ana Bilim Dalı, İstanbul.

İnançlı, S., A. Konak, “Türkiye’de İhracatın İthalata Bağımlılığı: Otomotiv Sektörü”, *Eskişehir İİBF Dergisi*, 2011/6, (2), ss.343-362.

Kaya, G., “Türkiye’de Finansal Araçlarla İlgili Yasal Düzenlemelerdeki Farklılıklar Ve Finansal Araçların İşletme Bilançolarındaki Yeri”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 2014/24, ss.571-594.

Kayış, A., ve Ş. Kalaycı, (2010), Güvenilirlik Analizi ve SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri, Asil Yayıncılık, Ankara.

Kayalıdere, K. H. Aracı, vd...,”Türev ve Spot Piyasalar Arasındaki Etkileşim: VOB Üzerine Bir İnceleme”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 2012, ss.137-154.

Keskin, G., K. Koşan, vd. ...,” Bölgesel Gelişme Aracı Olarak Kobi’ler ve İhracat Sorunları (Erzurum’da Bir Araştırma)”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2009/13, (2), ss.279-290.

Kepenek, Y. ve N., Yentürk, (2005), Türkiye Ekonomisi, (17. Baskı), Remzi Kitapevi, İstanbul.

Kılavuz, E., B. Topçu, vd. ...,”Yükselen Ekonomilerde Döviz Kuru Rejimi: Ampirik Bir Analiz”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2011/1, ss.47-109.

Kılıç, F., (2015), *Güneş Enerjisi, Türkiye’deki Son Durumu ve Üretim Teknolojisi*, Mühendislik ve Mimarlar Odası, ss.28-40.

Kılıç, C., Y. Bayar, vd. ...,” Araştırma Geliştirme Harcamalarının İleri Teknoloji Ürün İhracatı Üzerindeki Etkisi: G-8 Ülkeleri için Bir Panel Analizi” *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2014/44, (2), ss.115-130.

Kızılkaya, O., E. Sofuoğlu, vd. ...,”Yüksek Teknolojili Ürün İhracatı Üzerinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Dışa Açıklığın Etkisi: Gelişmekte Olan Ülkelerde Panel Veri Analizi, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 2017/18, (1), ss.63-78.

Koç, H., M. Değer, “Döviz Kuru Belirsizliği ve Yurtiçi Yatırımlar: Türkiye Ekonomisi Üzerine Nedensellik Testleri 1988-2007”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2010/24, (3), ss.79-93.

Koçak, M., “Dış Ticaret Vergilerinin Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2013/4, (27), ss.188-209.

Konak, A., “Yüksek Teknoloji İçeren Ürün İhracatının İhracat Hacmi ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi; Seçilmiş OECD Ülkeleri ve Türkiye Örneği”, *Yönetim, Ekonomi, Edebiyat, İslami ve Politik Bilimler Dergisi*, 2018/3, (2), ss.56-80.

Konak, A., “Türkiye’nin Doğalgaz Bağımlılığı ve Alternatif Enerji Kaynakları Üretimine Gerekliliği”, *Uluslararası Afro Avrasya Araştırmaları Derneği*, 2019/7, (4), ss.197-209.

Kutukız, D., “Turizm Sektöründe Döviz Riski ve Korunma Yöntemleri”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 2005, ss.198-207.

Kundak, S., İ., Aydoğmuş, “Türkiye’de İmalat Sanayinin İthalata Bağımlılığının Analizi”, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 2018/17, (1), ss. 253-266.

KPMG, İlaç Endüstrisine Sektörel Bir Bakış 2019, <<https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/tr/pdf/2019/04/sectorel-bakis-2019-ilac.pdf>> (07.09.2019).

Kubar, Y., “Az Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerin Kalkınma Göstergeleri ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki : Bir Panel Veri Analizi”, *Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2016/4, ss.65-9.

Kurar İ., C. Çetin, “Türev Araçlarının Risk Yönetim Fonksiyonu: Vadeli İşlem Piyasası Risk Yönetimi Üzerine Bir Araştırma”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2016/21, ss.403-425.

Kutlay, M., “Yeni Türk Dış Politikasının Ekonomi Politikası: Eleştirel Bir Yaklaşım”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 2012, (35), ss.101–127.

Kurt, B., H., Zengin, “İthalatın Ekonomik Büyüme Üzerindeki Doğrudan ve Dolaylı Etkileri: Feder-Ram Modeli”, *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2016/2, (4), ss.67-86.

Kredi Haber, Cep telefonu İthalatı,
<<https://www.kredihaberi.com/haber/2394/turkiye-10-yilda-tam-1424-milyon-adet-cep-telefonu-ithal-etti.html>> (28.12.2018).

Krueger A., (1974), Foreign Trade Regimes and Economic Development: Turkey, Newyork.

MEB, Dış Ticaret Kavramları,
<<http://www.selcuk.edu.tr/dosyalar/files/074/D%C4%B1%C5%9F%20Ticaret%20%C4%B0%C5%9Flemleri%20II.pdf>> (05.09.2019).

Mit Technology Review, It's amazing what you can learn about a cell when you levitate it,
<<https://www.technologyreview.com/lists/innovators-under-35/2015/pioneer/gozde-durmus/>> (15.08.2019).

Molva, P., (2008), *Döviz Dayalı Vadeli İşlemler Sözleşmesi ile Kur Riskinden Korunma Yolu ve Korunma Performansı*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Ekonometri Ana Bilim Dalı, İzmir (Türkiye).

Nart, E., “Gümrük Birliğinin Türkiye'nin Dış Ticareti Üzerine Etkileri: Panel Analizi”, *Journal of Yasar University*, 2010/17, (5), ss.2874-2885.

Nitelikli Dış Ticaret Eleman, <<https://www.nedir.com/nitelikli-eleman>> (20.08.2019).

Ngeno N., (2000), The External Debt Problem of Kenya, External Debt and Capital, Flight in Sub-Saharan Africa,(ed): Ajayi Ibi and KHAN Mohsin, Washington, ss.128-159.

Nunnenkamp P., ve J. Spatz, (2004), FDI and Economic Growth in Developing Countries, Newyork.

OSD, OSD Küresel Değerlendirme Raporu,
<http://www.osd.org.tr/sites/1/upload/files/2018_Kuresel_Degerlendirme_Raporu4349.pdf> (15.08.2019).

Öz, S., “Türkiye’nin Dış Ticaret Açığı: Boyutu, Yapısı ve Nedenleri”, *Sabancı Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2017, ss.1-47.

Özdemir, A., C. Ordu, “Döviz Kuru ve Dış Ticaret İlişkisi: Türkiye Örneği”, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 2013, s.29-42.

Özdemir, Ü., G. Yiğit, vd. ..., “Cumhuriyetten Günümüze Ekonomi Politikaları Bağlamında Türk Dış Ticareti Gelişimi” *Eastern Geographical Review*, 2014/35, ss.149-174.

Özdemir, Z., “Dış Ticaret Finansman Tekniklerinden Faktoring ve Forfaiting İşlemleri”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2005/2, (10), ss.194-224.

Özkan, G. ,H. Yılmaz, “Ar-ge Harcamalarının Yüksek Teknoloji Ürün İhracatı ve Kişi Başı Gelir Üzerindeki Etkileri: 12 AB Ülkesi ve Türkiye için Uygulama”, *Bilim Ekonomi ve Yönetim Dergisi*, 2017/1, (12), ss.1-12.

Özkan, F., “Türkiye’nin Üretim ve Dış Ticaret Yapısında Dönüşüm: Küresel Yönelimler ve Yansımalar”, *Ç.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2008, ss.1-8.

Özlale, Ü., A. Karakurt, “Türkiye’de Tasarruf Açığının Nedenleri ve Kapatılması için Politika Önerileri”, *Türkiye Bankalar Birliği Bankacılar Dergisi*, 2012, s.1-34.

Öztürk, N., “Türkiye’de Sınır Ticaretinin Gelişimi, Ekonomik Etkileri, Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 2006/2, (3), ss.107-127.

Öztürk, A., ve F. Sandalcılar, “Dış Ticaret İşlemlerinde Tercih Edilen Ödeme Yöntemleri: Doğu Karadeniz Bölgesi Üzerine Bir Uygulama”, *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2018, 20, (4), ss.201-2018.

Pamukçu, F., M. Çakmak, “Uluslararası Ticarete Finansal Kiralama İşlemleri ve Muhasebeleştirilmesi”, *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 2017/48, (12), ss.245-267.

Papaioannou, M., “Exchange Rate Risk Measurement and Management: Issues and Approaches for Firms”, *IMF Working Paper*, 2006, ss.1-20.

Pelin, Ülkeler Neden Dış Ticaret Yapar, <<https://tugcepelin.wordpress.com/2010/06/05/ulkeler-neden-dis-ticaret-yaparlar/>> (05.04.2017).

Rüşvanlı, H. (2007), *Türkiye’de Oyuncak Sektöründe Yeni Ürün Tasarımını Tetikleyen Faktörler*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Endüstri Ürünleri Tasarımı, İstanbul.

Saltaoğlu, B. (2014), *Türev Araçlar, Piyasalar ve Risk Yönetimi*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Sarıtaş, A., S. Gürsoy, vd....,”Uluslararası Pazarlama Faaliyetlerinde Aile Şirketlerinde Kurumsallaşmanın Etkisi”, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2016/1, (5), ss.135-152.

Savcı, Y., (2009), *Kobilerin Dış Ticarete Karşılaştıkları Sorunlar*, Trakya Üniversitesi, İktisat Ana Bilim Dalı, Trakya (Türkiye).

Savrul, B., K. Özel, vd....,”Osmanlı’nın Son Döneminde Günümüze Türkiye’de Dış Ticaretin Gelişimi”, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 2013/8, ss.56-78.

Sayım, F., H. Zengin, “Dış Ticarete Kullanılan Finansman ve Teslim Şekillerinin Türkiye’nin Sınır Ticareti Uygulamalarında Kullanılabilirliği”, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 2012/17, (8), ss.215-236.

SIPRI, SIPRI Arms Industry Database, <<http://www.sasad.org.tr/uploaded/SIPRI-2018-Guncellemesi.pdf>> (15.08.2019).

Sönmez, A., A. Arslan, “İhracat Yapma Şekline Göre Karşılaşılan Sorunlar; Mobilya Endüstrisi Örneği”, *Politeknik Dergisi*, 2007/4, (10), ss.403-409.

Sungur, O., H. Aydın, vd....,”Türkiye’de Ar-Ge, İnovasyon, İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Asimetrik Nedensellik Analizi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2016/21, (1), ss.173-192.

Şahin, A., (2007), “İhracat Prosedürleri”, TC Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Merkezi, Ankara.

Şahin, H., (2009), Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişimi ve Bugünkü Durumu, (10. Baskı), Ezgi Kitapevi, Bursa.

Şencan, H. (2005), Sosyal ve Davranışsal Ölçümlerde Güvenilirlik ve Geçerlilik, Seçkin Yayınevi, Ankara.

Şerefli, M., “Dış Ticaretin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği”, *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2016/13, ss.136-143.

Taban, S., M. Şengür, “Türkiye’de Ar-Ge Ve Ekonomik Büyüme” *Aibü Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 2014/1, ss.355-376.

Tanyel, E., (2016), *Türev ürünler, Türkiye’de ve Dünyada Türev Piyasaların Gelişimi ve Kalkınma ve Yatırım Bankalarında Kullanımı*, İller Bankası Uzmanlık Tezi, Ankara (Türkiye).

Taşlıgil, N., G. Şahin, “Yapı Malzemesi Olarak Kullanılan Türkiye Doğal Taşlarının İktisadi Coğrafya Odağında Analizi”, *Marmara Coğrafya Dergisi*, 2016, (33), ss.609.

TBMM Araştırma Komisyonu Raporu, (2010), ”Madenler”, Ankara.

TCMB, Yerel Paralar İle Ticaret, Türkiye’nin Durumu ve Merkez Bankalarının Rolü, <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/blog/tr/main+menu/analizler/yerel_palar_ile_ticaret> (16.08.2019).

TCMB, 01.08.2018 - 31.08.2018 Günü Saat 15:30’da Belirlenen Gösterge Niteliğindeki Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Kurları, <<https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tr/tcmb+tr/main+menu/istatistikler/doviz+kurlari/gosterge+niteliğindeki+merkez+bankasi+kurlarii>> (16.08.2019).

Temiz, D., ”Gümrük Birliği İle Birlikte Türkiye’nin Dış Ticaretinde Yapısal Değişimler Oldu Mu?” *Ankara Avrupa Çalışma Dergisi*, 2009/1, (8), ss.138.

Tezcan, Az Gelişmiş Ülkelerde Eğitim Sorunları, <[file:///C:/Users/DELL/Downloads/5457-34469-3-PB%20\(10\).pdf](file:///C:/Users/DELL/Downloads/5457-34469-3-PB%20(10).pdf)> (02.09.2019).

The Boston Consulting Group, (2011), “Türkiye’de İlaç Endüstrisinin Küreselleşmesi İçin Devlet İle Ortak Yol Haritası”, İlaç Endüstrisi İşverenler Sendikası, İstanbul..

Ticaret bakanlığı, Serbest Bölgelerin Avantajları, <<https://ticaret.gov.tr/data/5b9b666013b8761cc09f9bad/Avantajlar.pdf>>(24.10.2019).

Togan, S., “Opening up the Turkish Economy in the Context of the Customs Union with EU”, *Journal of Economic Integration*, 1997, ss.157-179.

Toraman C., A. Sönmez, “Çalışma Sermayesi ve Karlılık Arasındaki İlişki: Perakende Ticaret Sektörü Üzerine Bir Uygulama”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2015/6, ss.15-24.

Toroslu, M., (2013), Dış Ticaret İşlemleri ve Muhasebesi, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

TMMOB, “Ülke Örnekleriyle Kalkınma ve Sanayileşme Modelleri”, *TMMOB Sanayi Kongresi 2007 Oda Raporu*, Ankara, 2017, ss.1-112.

Trademap, List of Word Car Export, <https://www.trademap.org/Country_SelProduct_TS.aspx?nvpm=1%7c%7c%7c%7c%7c87%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c2%7c1%7c1> (10.08.2019).

TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, <http://www.TÜİK.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046> (28.12.2018).

TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, <<http://www.TÜİK.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>> (30.08.2019).

Turan, Z., D. Barak, “Türkiye’de Cari İşlemler Açığının Sürdürülebilirliği”, *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 2016, (4), s.2.

Turkish, Türkiye’nin Silah İhracatı, <<http://turkish.irib.ir/haberler/turkiye/item/353180>> (15.11.2017).

Türk Rus News, *Tarım Ürünleri Ticaretinde Türkiye-Rusya İlişkileri*, <<http://www.turkrus.com/720726-tarim-urunleri-ticaretinde-rusya-turkiye-karsisinde-net-satici-durumunda-xh.aspx>> (08.07.2019).

Türköz, T. (2010), *Çalışanların Liderlik Algısının İzlenim Yönetimi Taktiklerini Kullanımlarına Olan Etkileri: Savunma Sanayinde Uygulamalı Bir Araştırma*, Ankara Üniversitesi, İİBF İşletme Bilim Dalı, Ankara (Türkiye).

TSE, “Geleceğe Miras Kalite”, *54. Kalite Kongresi*, İzmir, 2010, ss.1-115.

Uludağ, İ. ve E. Arıcan, (2003), *Türkiye Ekonomisi (Teori-Politika-Uygulama)*, Der Yayınları, İstanbul.

Utkulu, U. ve İ. Aydemir, (2008), *Türkiye’de Dış Ticaret İşlemleri ve Uygulaması (2.baskı)*, Gazi Kitap Evi, Ankara.

Vakıf Bank, Döviz Swap İşlemleri, <<https://www.vakifbank.com.tr/doviz-swap.aspx?pageID=592>> (16.09.2019).

Yalçın, K., (2008), *Uluslararası Finansman*, Gazi Kitapevi, Ankara.

Yanar, R., G. Kerimoğlu, “Türkiye’de Enerji Tüketimi, Ekonomik Büyüme ve Cari Açık İlişkisi”, *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2011/3, (2), s.191-201.

Yanar, R., “Gelişmekte Olan Ülkelerde Döviz Kuru Rejim Tercihinin Makro Ekonomik Performans Üzerine Etkileri”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2008, ss.255-270.

Yaparsaçık, S., M. Alagöz, ”Türkiye’de Cari İşlemler Açığı Sorunu ve Borçlanma ile İlişkisi”, *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2010/2, ss.113-120.

Yaparsaçık, S., “Dış Ticaret Politikası ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Teorik Açıdan Bir İnceleme”, *Karamanoglu Mehmetbey Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2009/16, ss.162-171.

Yapraklı, S., “Türkiye’de Esnek Döviz Kuru Rejimi Altında Dış Açıkların Belirleyicileri: Sınır Testi Yaklaşımı”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 2010/4, ss.141-164.

Yeşilyaprak, M., "Yurtdışı Ticari Alacak Sigortasının Firma İhracatına Etkisi: Türk Eximbank Yurtdışı Alacak Sigortası Üzerine Bir Araştırma", *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 2018/19, (10), ss.358-383.

Yılanlıoğlu, Z., (2008), *Türkiye'de Dış Ticaretin Yapısal Dönüşümü*, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisat Anabilim Dalı, Isparta (Türkiye).

Yıldırım M., ve M. Kısakürek, (2012), *Kriz Dönemlerinde Finansal Risk Yönetimi : İhracatçı Firmalar Üzerine İnceleme*, Hiperlink Yayınları, İstanbul.

Yıldırımalp, S., E. İslamoğlu, vd..., "Türkiye'de KOBİ'lerin Nitelikli İşgücü İhtiyacı: İşveren – İşgören – Devlet Ekseninde Bir İnceleme", *Journal of Social Policy Conferences*, 2014, ss.15-42.

Yiğit, M., (2002), *Ekonomik Entegrasyon*, Beta Yayınları, Ankara.

Yücel, T., P. Mandacı, vd..., "Firmaların Maruz Kaldıkları Finansal Riskler, Bu Risklerin Yönetim Politikaları ve Türev Araç Kullanımı: İMKB100 Endeksinde Yer Alan İşletmelerde Bir Uygulama", *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 2007/36, ss.106-115.

Walter, T., (2002), *Dünya Ekonomisi*, Alfa Yayınları, İstanbul.

Word Bank, Gross Domestic National Income, <<https://data.worldbank.org/country/japan>> (05.05.2019).

Wordtoexport, Car Exports by Coutry, <<http://www.worldstopexports.com/car-exports-country/>> (28.12.2018).